

T.C

MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
(TARİH ANABİLİMDALI)

BATI ANADOLU BEYLİKLERİ'NİN TEŞEKKÜL DEVRİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ÖZLEM KALKAN

DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. ADNAN ÇEVİK

MAYIS 2011- MUĞLA

T.C

MUĞLA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

BATI ANADOLU BEYLİKLERİ'NİN TEŞEKKÜL DEVRİ

Özlem Kalkan

Sosyal Bilimler Enstitüsünde

“Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 05.01.2011

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 26.04.2011

Tez Danışmanı : Yrd. Doç Dr. Adnan Çevik

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mehmet Ersan

Jüri Üyesi : Yrd. Doç Dr Nilgün Dalkesen

Enstitü Müdürü : Namık Kemal Öztürk

MAYIS 2011- MUĞLA

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimlere Enstitüsü'nün 26/01/2011 tarih ve 597/16 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 25/4 maddesine göre, Tarih Anabilim Dalı Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Özlem Kalkan'ın "Batı Anadolu Beylikleri'nin Teşekkül Devri" adlı tezini incelemiş ve aday 26/04/2011 tarihinde saat 11:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Adnan ÇEVİK

Üye
Prof. Dr. Mehmet Ersan

Üye

Yrd. Doç. Dr. Nilgün Dalkesen

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Batı Anadolu Beylikleri'nin Teşekkül Devri” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

25/05/2011

Özlem Kalkan

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : Kalkan

Adı : Özlem

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Batı Anadolu Beylikleri'nin Teşekkül Devri

Y. Dil :

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

●

○

○

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Üniversitesi

Fakülte : Fen/Edebiyat Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih : 26.04.2011

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : ÇEVİK, Adnan

Ünvanı : Yrd. Doç Dr.

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. -"Uç" ve Türkmenler
2. Gazilik
3. Batı Anadolu Beylikleri'nin Ortaya Çıkışı

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

- 1.Babai Ayaklanması
2. Uç Beyliği
- 3.Germiyanogulları
- 4.Menteşeoğulları

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesaurus'ları kullanınız.

- 1.Babais Rebellion
- 2.Frontier Principality
- 3.Germiyanogulları

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	☐
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	☒
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	☒

Yazarın İmzası :

Tarih : 25/05/2011

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	III
KISALTMALAR	IV
KAYNAKLAR	V
1. Yerli Vekayinameler	V
2. Yabancı Vekayinameler	IX
3. Menakıbnâmeler	XI
4. Seyahatnameler ve Coğrafi Eserler	XII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

XIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA ANADOLU'DA SİYASİ VE SOSYAL ORTAM

I. Bizans'ın Siyasi Durumu.....	10
II. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Siyasi Durumu.....	14
II.1. I. Alaaddin Keykubad Dönemi (1220-1237).....	15
II.2. II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi (1237-1245).....	19
II.3. Köseadağ Bozgunu ve Hemen Sonrasında Yaşananlar	25
III. XIII. Yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti'nin Batı Sınırı.....	31
III.1. "Uç" ve Türkmenler.....	31
III.2. Gazilik.....	36

İKİNCİ BÖLÜM
BATI ANADOLU BEYLİKLERİ'NİN KURULUŞU

I. Anadolu'da Moğol Egemenliğinin Kurulması	40
II. Batı Anadolu Beylikleri'nin Ortaya Çıkışı	56
II.1. Germiyanogulları Beyliği	60
II.2. Menteseogulları Beyliği	68
II.3. Aydınogulları Beyliği.....	74
II.4. İnanoğulları Beyliği	81
II.5. Saruhanogulları Beyliği.....	84
II.6. Karesiogulları Beyliği	91
SONUÇ	97
KAYNAKÇA	99
EKLER	
1-Haritalar	110

ÖNSÖZ

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması, XI. Yüzyılın ikinci yarısında Malazgirt Savaşının kazanılmasının ardından Anadolu'nun doğu kapısının Türklere açılmasıyla başlayan, XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Moğol İstilasının önünden kaçarak Anadolu'ya giren Türkmenlerin buldukları bölgede nüfus yoğunluğu oluşturmalarının getirdiği sosyal bunalımlar neticesinde Selçuklu Devleti tarafından Bizans'ın uç sınırı olan Batı Anadolu'ya aktarılması ve bu bölgeyi gaza hareketleriyle Türkleştirmeleriyle tamamlanan üç yüz yıllık bir süreçtir.

Çalışmamız, Anadolu Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu sınırını oluşturan Batı Anadolu'nun XI. Yüzyılın ikinci yarısından XII. yüzyılın sonlarına kadar geçirdiği tarihi süreci özetleyen bir girişten sonra üç ana başlıktan oluşacaktır.

Birinci Bölümde XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Batı Anadolu Beylikleri'nin kurulmasından önce Anadolu'da yaşanan siyasi, sosyal süreç ele alınacaktır. Bu bağlamda Babai İsyanı, Moğol İstilasına değinilecektir. Bu olayların sonucunda Türkmen Beyleri önderliğindeki göçerlerin Orta Anadolu'ya gelip baskılar sonucunda Bizans'ın sınırı olan Batı uçlarına savrulmaları anlatılacaktır. Burada bahsedilecek diğer bir önemli husus "Uç" kavramıdır. Türkmenlerin gerek Orta Asya'da gerekse Anadolu'da gaza yapmak amacıyla daima uç bölgelerini kendilerine yer edinmeleri dikkat çekici bir noktadır. Onların gaza ruhlarını canlı tutmasını sağlayan uçların özellikleri ile Türkmen Beyliklerine gazi misyonunun neden yüklendiği konularına açıklık getirmeye çalışacağız.

İkinci Bölümde Türkmenlerin Moğol baskısı altındaki Selçuklu Sultanlarıyla bağlantılarını kesmeleri sonucunda uç denilen sınır bölgelerinde bağımsızlıklarını ilan etmeleri anlatılacaktır. Beylikler anlatılırken, önce Germiyanogulları ve ondan ayrılarak kuruldukları tahmin edilen İnanç, Aydın, Saruhan, Karesi Beyliği ile Antalya kıyı sahilinden dolaşarak Menteşe bölgesine gelen Türkmenlerin kurduğu Menteşe Beyliği kronolojik sıraya göre ele alınacaktır. Batı Anadolu'da kurulmuş bir

diğer beylik olan Osmanoğulları hakkında yeterli çalışma olduğu için bu beylik hakkında verilen bilgiler sınırlı olacaktır.

Batı Anadolu Beylikleri hakkında yapılan çalışmaların birçoğu ya beylikleri tek tek araştırmaya yönelik olmuş ya da beylikler dönemi sadece sanat tarihi alanında incelenmiştir. Bu alanda tespit ettiğimiz boşluğu dolduracağına inandığımız çalışmayla, Batı Anadolu Beylikleri'nin bir bütün olarak ele alınması amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın sağlıklı bir şekilde yürümesi konusunda önemli uyarı ve katkılarıyla bana rehber olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Adnan Çevik'e, maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Özlem Kalkan

ÖZET

1071 Malazgirt Meydan Savaşı'ndan hemen sonra Anadolu'da doğudan batıya doğru irili ufaklı Türkmen Beylikleri kurulmuş ve Anadolu'nun etnik simasını büyük oranda değiştirmeyi başarmışlardır. Bunun yanı sıra Bizans İmparatorluğu'nun yanı başında, İznik'te kurulan Anadolu Selçuklu Devleti'nin Bizans yönünde genişlemesi Anadolu'nun Türkleşme sürecine hız kazandırmıştır. Ancak bu Türkleşme süreci, 1096 yılında meydana gelen I. Haçlı Seferi yüzünden kesintiye uğramıştır. Aldıkları yenilgi sonucunda batıdan Orta Anadolu'ya çekilen Selçuklular burada Batı Anadolu için mücadeleye devam etmişlerdir. Ancak 1204 yılında meydana gelen IV. Haçlı Seferi sonrasında İznik Rum İmparatorluğu'nun kurulduktan bir süre sonra bölgeyi denetim altına alması bu bölge için mücadelelerin durmasına neden olmuştur. Bu arada Orta Asya'da başlayan Moğol İstilasının önünden kaçarak Anadolu'ya giren göçebe Türkmen aşiretlerinin bir kısmı Anadolu Selçuklu Devleti'nin güney ve kuzey uçlarına yerleştirilirken bir kısmı da Selçuklu Devleti'nin Bizans yönündeki batı uçlarına iskân edilmiştir. 1243 yılında Moğollar karşısında bozgun halinde dağılan Anadolu Selçuklu Devleti bu tarihten sonra gün geçtikçe Moğol boyunduruğu altında bağımsızlığını kaybedecektir. Buna karşılık Anadolu Selçuklu Devleti'nin uçlarında yığılan göçebe Türkmen Aşiretlerinin Bizans İmparatorluğu'nun 1261 yılında İstanbul'u geri alıp taşınmasından istifade batı yönündeki fetih ve gaza faaliyetlerini başlatacaklardır. 1261 yılından sonra başlayan bu fetihler sayesinde I. Haçlı Seferi sonrasında Bizans'ın eline geçen bu bölge Türkmen aşiret liderlerinin gazi önderleri sayesinde Türkleşmeye ve İslâmlaşmaya başlayacaktır. İşte çalışmamızda Batı Anadolu'da ortaya çıkan beyliklerden Germiyanogulları, Menteşeoğulları, İnançoğulları, Aydınogulları, Saruhanogulları ve Karasioğulları'nın Batı Anadolu'yu Türkleştirmeleri anlatılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Babailer Ayaklanması=Babais Rebellion, Köseadağ Savaşı=Kösadağ War,Uçlar=Points,UçBeyliği=FrontierPrincipality,Aydınogulları=Aydınogulları,Saruhanogulları=Saruhanogulları,Menteşeoğulları=Menteşeoğulları

ABSTRACT

After the battle of Malazgirt in 1071, Turcoman principalities of various sizes were founded in Anatolia from East to West. These principalities managed to change the ethnic makeup of Anatolia to a great extent. Moreover, the founding of Anatolian Seljukid State in İznik right beside Byzantium Empire and its expansion into Byzantine territory contributed to the acceleration of the turkification of Anatolia. However, this process halted in 1096 because of the first Crusade. Defeated by the crusader army, Seljukids had withdrawn into Anatolian center and continued the struggle for the Western Anatolia. But this struggle was interrupted by the Fourth Crusade in 1204 resulting in the establishment of Empire of Nicaea. Meanwhile, Turcoman tribes fleeing from the Mongol occupation of central Asia into Anatolia were settled in the north and south borders of Anatolian Seljukid state and to the west at the Byzantine frontier by the Seljukids. After the defeat against the Mongols in 1243, Anatolian Seljukid state had lost its independence. In contrast, nomadic Turcoman tribes concentrated at the Byzantine frontier would start the occupation and conquest of the western frontier facilitated by the reoccupation of Istanbul by the Byzantine Empire in 1261. As a result of these conquests starting after 1261, this region occupied by the Byzantines after the First Crusade would again started to be Islamicized and Turkified by the gazi leaders of Turcoman tribes. This study aims to describe this process of Turkification of Western Anatolia by the principalities of Germiyanogulları, Menteseogulları, İnançogulları, Aydınogulları, Saruhanogulları and Karasiogulları.

Keywords: Babais Rebellion, Kösadağ War, Fronties, Frontier Principality, Aydınogulları, Saruhanogulları, Menteseogulları

KISALTMALAR

a.g.e: adı geçen eser

a.g.m: adı geçen makale

a.g.ç: adı geçen çeviri

A.Ü.D.T.C.F: Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi

c. : Cilt

Çev. : Çeviren

İÜEFTE: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi

S. : Sayı

M.E.B: Milli Eğitim Bakanlığı

s. : Sayfa

SAD: Selçuklu Araştırmaları Dergisi

TAD: Tarih Araştırmaları Dergisi

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

TM: Türkiyat Mecmuası

TOEM: Tarih-i Osman-î Encümeni Mecmuası

T.T.K: Türk Tarih Kurumu

KAYNAKLAR

Göçebe bir toplum yapısına sahip olan Türkler, tarih boyunca Asya'dan Arabistan'a, Avrupa'ya ve Anadolu'ya yayılarak hem kendi hem de gittikleri coğrafyalardaki halkların kaderlerini etkileyecek olayları tetiklemişlerdir. İşte tarihte önemli olayların başlamasına vesile olan Türkler hakkında da çok çeşitli bilgiler yer alan kaynaklar vücuda getirilmiştir. Bu kaynaklar içinde Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde yaşanan önemli olayları ele alanlar Bizans, Süryani, Ermeni, Arap, Fars ve Türk kaynakları bizi alâkadar etmektedir. Bu sürecin tamamlanmasını ele aldığımız çalışmamızla ilgili yeterli kaynak bulunmamakla birlikte mevcut kaynaklar bu süreçte yaşananların açık bir şekilde aydınlatılması konusunda yetersiz kalmaktadır. Buna bağlı olarak çalışmamızla ilgili kaynakları Bizans, Arap, Fars ve Kronikler olarak inceleyeceğiz.

I- Yerli Vekayinameler

İbn Bibi Nasıreddin Hüseyin bin Muhammed

Hayatı hakkındaki bilgileri eserinden öğrendiğimiz İbn Bibi, annesi ve babasıyla Sultan Celaleddin Mengüberti'nin hizmetinde çalışmıştır. 1231 yılında Moğol İstilasından kaçarak anne ve babasıyla Konya'ya gelen İbn Bibi, 1282 yılı civarındaki ölümüne kadar Anadolu Selçuklu Sultanlarının hizmetinde çalışmıştır. Alaaddin Ata Melik Cüveyni'nin isteği üzerine *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie* adlı eseri kaleme alan müellif 1281'de eserini tamamlamıştır. Farsça kaleme aldığı bu eser, II. Kılıç Arslan'ın ölümünden (1192) başlayarak 1281 yılına kadarki Anadolu Selçuklu Devleti tarihini anlatır. Eserin çalışmamız için son derece kıymetli olması XIII. yüzyılda Anadolu meydana gelen önemli siyasi ve sosyal olayları ayrıntılı olarak vermesinden kaynaklanır. Nitekim eserde I. Alaaddin Keykubad dönemindeki siyasi ve sosyal gelişmeler ayrıntılı olarak verilmiştir. Bunun yanında II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında meydana gelen Babai Ayaklanması ve Köseadağ Bozgunu hakkında ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Ayrıca Köseadağ Bozgunu'ndan sonra Moğol hâkimiyetinin gittikçe arttığı Anadolu'da meydana gelen Türkmen

Hareketleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler olan eserde beylikler hakkında da önemli ipuçları yer alır. Çalışmamızın hemen her aşamasında istifade ettiğimiz eserin Mürsel Öztürk tarafından yapılan Türkçe çevirisini kullandık.¹

Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî

XIII. yüzyılın ikinci yarısıyla XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu'da yaşamış olan Aksaraylı Kerimüddin Mahmud'un Hayatı hakkında pek bilgi bulunmayan müellif, *Müsameratü'l-Ahbar ve Müsayeratü'l-Ahyar* adlı farsça bir eser kaleme almıştır. Üst düzey devlet görevlerinde bulunan Aksarayî'nin dört kısımdan oluşan eserinin bizi ilgilendiren kısmı XIII. yüzyılın ikinci yarısıyla XIV. yüzyılın ilk yarısındaki Anadolu Selçukluları tarihinden bahseden dördüncü bölümdür. Bizzat yaşadığı, işittiği olaylara ve belgelere dayanan bu bölüm, 1256'daki olaylarla başlayarak 1323'e kadar gelir. Anadolu'da Moğol egemenliğinin kurulduğu bu tarihler arasında yaşananlar hakkında verilen bilgiler çalışmamız için son derece kıymetlidir. Zira Moğol baskısının tam olarak kendini hissettirdiği bu dönem Anadolu Selçuklu Sultanları'ndan II. İzzeddin Keykavus ile Rükneddin Kılıç Arslan arasında yaşanan hâkimiyet mücadelesi eserde ayrıntılı olarak yer bulur. Bu mücadele sonucunda Moğol taraftarı olan Rükneddin Kılıç Arslan'ın İzzeddin'i yenerek batı uçlarına kadar bölgelerde hâkimiyet kurması ve buna bağlı olarak Uçlarda hızla tırmanan bağımsızlık mücadeleleri de eserin bize verdiği kıymetli bilgilerdendir. Ayrıca Cimri hâdisesi, İlhanlar'ın Anadolu'da uyguladıkları malî sistem gibi konularda da çalışmamıza yarar sağlamıştır. Bunun yanında Batı Anadolu Beylikleri hakkında yeterli bilgi olmasa da bazı ayrıntıların olması çalışmamızda yarar sağlamıştır. Araştırmamızla ilgili bu bölümler için eserden 2000 yılında Mürsel Öztürk tarafından yapılan Türkçe çevirisini kullandık.²

¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye*, Ankara 1956; (Türkçe çev. Mürsel Öztürk), I, Ankara 1996.

² Kerimüddin Aksarayî, *Müsâmeret'ül-ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.

Anonim Selçuknâme

Yazarı belli olmayan ve H. 765-M. 1363 yılında Eratnalılar zamanında Selçuklu şehzadelerinden biri adına kalem alınan bu eser. Büyük Selçuklulardan Türkiye Selçukluları sonuna kadar olan bilgileri kapsayan bir eserdir. Bizim açımızdan Moğolların Anadolu'daki faaliyetleri, uyguladıkları idarî ve ekonomik sistemleriyle öğretmesi yanında Türkmen hareketleri ile bilhassa Keyhatu döneminde Anadolu'daki Moğol zulümleri hakkında çok orijinal bilgiler verir. Eser, F. Nafiz Uzluk tarafından Türkçe tercümesiyle birlikte yayınlanmıştır.³

Ebu'l-Ferec, Bar Habreaus

Hülagu'nun 1258 yılında İran'ı feth, Bağdat Abbasî Halifeliğini yıkıp ardından Suriye ve Elcezire'yi almasından sonra Ebu'l-Ferec, İlhan'ın katma giderek onun teveccühünü kazandı. Ondan Süryanilerin korunması ile ilgili bir menşur aldı. Bundan sonra 1264 yılında Doğu Metropolitliğine getirilen müellif, 1286 yılında Meraga'da öldü. O, birçok eserinin yanında, yaratılıştan 1284 yılına kadar gelen Süryanice bir genel vekayinâme yazmıştır. Müellifin eseri, Babai Ayaklanması, Köseadağ Savaşı ve Sonrasında Yaşanan olaylar için önemli bir kaynaktır. Çalışmamızda İngilizceden Türkçeye yapılan tercümesi kullanılmıştır.⁴

Enveri

Hayatı hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz müellif, XV. yüzyılda yaşamıştır. Enveri takma adıyla tanınan yazarın eseri *Düsturnâme-i Enveri*'dir. Bu eser, Enveri'nin Aydınolu Gazi Umur Bey'in ilk gaza arkadaşlarından Hacı Selman'ın kaleme aldığı bir eserden alıntılar yaparak vücuda getirildiği sanılmaktadır. Eser, mesnevi tarzında yazılmış 3730 beyitten meydana gelen manzum bir tarih eseri olup, 1465 yılında bitirilmiştir. Müellif eserini bir başlangıç

³ *Anonim Selçuknâme-Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, III, (çev. Feridun Nafiz Uzluk). Ankara, 1952.

⁴ Gregory Abu'l-Farac, *Chronicon Syriacum*, c.II, (çev. Ömer Rıza Doğrul), *Abu'l Farac Tarihi* Ankara 1950.

ile 22 baba ayırmıştır. Eser üç kısımdan oluşmakla birlikte I. Kısımda Genel İslam Tarihi, II. Kısımda Aydınogullarının gaza faaliyetleri, III. Kısım Osmanlı tarihi anlatılmıştır.⁵ Bu kısımların içinde bizi ilgilendiren Aydınogullarının ve diğer beyliklerin gaza faaliyetlerinden bahseden II. Kısımdır. Bu kısım, Aydınoglu Mehmed Bey'in Sasa Bey'in daveti üzerine uçlara gelmesi ve bir süre sonra Sasa Bey'le aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı onu bertaraf edip elindeki yerlere hâkim olmasıyla başlar. Ardından oğlu Umur Bey'in gaza faaliyetleriyle devam eder. Umur Gazi'nin denizlerde ve Rum ülkelerine yaptığı fetih ve gaza faaliyetlerine genişçe yer veren eserde Karasioğulları ile Saruhanogulları'nın denizlerde ve Rum ülkelerine yaptıkları gaza faaliyetleri yer alır. Türkmen Gazilerinin denizlerde önemli başarılar elde ettikleri bu gaza faaliyetlerinin önüne geçmek amacıyla düzenlenen Haçlı Seferleri hakkında da önemli bilgiler yer alır. Ayrıca beyliklerin birbirleriyle olan siyasi ilişkileri hakkında da önemli bilgiler bulunmaktadır. Çalışmamızda eserin Mükrimin Halil tarafından yapılan çevirisi kullanılmıştır.⁶

Âşık Paşazade

XV. yüzyıl tarih yazarlarından olan Âşıkpaşazâde'nin yaşlılık döneminde kaleme aldığı eseri, *Menâkıb veya Tevârih-i Âl-i Osmân* adıyla tanınmaktadır. Yahşi Fakih'in *Menâkıbnâme* adlı eserinden faydalandığını zikreden Âşıkpaşazâde'nin bu eseri F. Giese ve Ali Bey tarafından neşredilmiştir.⁷ Eserin çalışmamız açısından kıymeti Batı Anadolu Beyliklerinin Osmanlılar tarafından fethi hakkında bilgiler vermesidir.

⁵ Fatih Devri Kaynaklarından *Düstur name-i Enveri Osmanlı Tarihi Kısım*, (1299-1466), (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2003, s.XXXIII-XXXV.; bu eser hakkında bilgi için ayrıca bkz Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *Bellekten*, 7/27, Ankara 1943, s.399, s.398.

⁶ Mükrimin Halil Yımaç, *Düsturname-i Enveri Medhal*, İstanbul 1929.

⁷ Âşıkpaşazâde, *Osmanoğullarının Tarihi*, (haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç), İstanbul 2003.

Şikârî

XVI. yüzyıl ortalarında kaleme alınan Karaman Tarihi, birçok olayı birbirine karıştırmasına rağmen XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'daki Türkmen hareketleri hakkında çok önemli ve orjinal bilgiler verir. Eserden, özellikle Batı Anadolu Beylikleri hakkında verilen bilgilerden faydalandık.⁸

Müneccimbaşı, Ahmed bin Lütfullah, (XVII. yy)

XVII. yüzyılda yetişen müellif, başta tarih olmak üzere tefsir, mantık, tıp, sayılar teorisi, geometri ve müzik alanlarında önemli eserleriyle ün yapmış bir Osmanlı âlimidir. Münecimbaşı'nın *Câmiu'd-Düvel* adlı eseri Hz. Adem (a.s.)'den 1673 yılına kadar olan dönemi kapsayan genel bir dünya tarihidir. Geç bir dönemde yazılmasına rağmen birçok kaynaktan faydalanılarak yazılması sebebiyle önemli bir yapıttır. Çalışmamız sırasında eserin Arapçadan Türkçeye tercümesi kullanılacaktır.⁹ Eserden yalnızca beylikler hakkındaki bilgilerden istifade edilecektir.

II- Yabancı Vekayinameler

Niketas Khoniates

1155 yılında Phrigya bölgesinde Laodikeia (Denizli) yakınındaki Honas'ta doğduğu söylenen yazar genç yaşta ailesi tarafından İstanbul'a gönderilerek iyi bir eğitim alması sağlanmıştır. Bundan sonra bir süre avukatlık yapan Niketas, ardından Angelos hanedanı (1185-1204) döneminde saraya girerek saray ve devlet idaresinde önemli görevlere yükseltilmiştir. 1204 Nisan'ında İstanbul'un Latinler tarafından işgal edilmesinin ardından şehri terk ederek İznik'e sığınan Niketas, son yıllarını I.Theodoros Laskaris'in himayesinde saray hizmetinde geçirdikten sonra 1213 yılında bu şehirde ölmüştür. Niketas'ın, İznik'te geçen son yıllarında kaleme aldığı

⁸ Şikârî *Karamannâme*, (Haz. Metin Sözen-Necdet Sakaoglu) , *Karamanoğulları*, İstanbul 2005.

⁹ Münecimbaşı Ahmed bin Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi II*, (yay. Ali Öngül), İzmir 2001.

Tarihi, 1118-1206 yılları arasındaki dönem ile ilgili en önemli kaynaklardan birisidir. Özellikle Sultan I. Mesud (1116-1155) ve II. Kılıç Arslan (1155-1192) dönemlerinde Bizans-Selçuklu sınırlarında yaşanan çatışmalar, Türkmen Akınları yüzünden meydana gelen Miryakefalon Savaşı hakkında önemli bilgiler yer alır. Bu eserin çalışmamızda Türkçeye tercümesi kullanılmıştır.¹⁰ Yine eserin devam eden kısmında 1195- 1206 yılları arasında meydana gelen olaylar anlatılmıştır. Özellikle IV. Haçlı Seferi'ni gören yazar Latinlerin yaptıkları katliamları ve taşkınları açık bir dille anlatmıştır. Ayrıca bu istiladan kaçıp İznik Rum İmparatorluğu'nu kuran Laskaris'in yanına sığınan müellif burada yaşanan hâkimiyet mücadeleleri hakkında da önemli bilgiler vermiştir.¹¹

Georgios Akropolites

İstanbul'da 1217 yılında doğan yazar 1204 yılında Bizans İmparatorluğu'nu işgal edip yerine Latin İmparatorluğu olarak ortaya çıkan devletin yönetim kadrosunda görevlidir. Biraz zaman sonra I. Theodoros Laskaris tarafından kurulan İznik Rum İmparatorluğu'nun hizmetine girmiştir. VIII. Mikhail döneminde kaleme aldığı *Khronikê Syngrafê* başlıklı eseri İznik İmparatorluğu dönemi ile ilgili en önemli kaynak konumundadır. 1203-1261 yılları arasındaki olayların anlatıldığı eserde, İznik İmparatorluğu'nun siyasi durumu, Anadolu Selçuklu Devleti ile münasebetleri, Moğol İstilasası ile Anadolu'daki siyasi ortam hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Ayrıca eserde 1211 yılında meydana gelen Alaşehir Savaşı'ndan sonra İznik Rum İmparatorluğu ile Anadolu Selçuklu Devleti arasında yapılan anlaşmaya bağlı olarak iki tarafın sınırlarının sabit kaldığı ve bundan böyle aralarında herhangi bir çatışmanın yaşanmadığı hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Çalışmamız sırasında eserin Türkçe'ye tercümesi¹² kullanılmıştır.

¹⁰ Niketas Khoniates, *Historia, (Ioannes ve Manuel Komnenso Devirleri)*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1995.

¹¹ Niketas Khoniates'in *Historiası*, (1195-1206), *İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, (çev. Işın Demirkent), İstanbul 2004.

¹² Geôrgios Akropolîtês, *Khronikê Syngrafê*, (çev. Bilge Umar), *Vekayinâme*, İstanbul 2008.

Georgios Pachymeres

1242-1310 yılları arasında yaşayan Pachymeres İznik'te doğmuştur. IV. Haçlı Seferi'nden sırasında tahtı Latinlere kaptıran Bizans İmparatorluğu'nun soyluları 1261 yılında başkentlerine taşınınca Pachymeres'de buraya taşınmıştır. Pachymeres, burada kilise ve devlet kademelerinde görevlerde bulunmuştur. Pachymeres'in müzik, edebiyat gibi alanlarda yazmış olduğu eserlerin içinde tarih alanında yazmış olduğu *Relations Historiques* adlı eseri çalışmamız açısından son derece önemlidir. Bu eser 1255-1261 yılları arasını da konu aldığı için aslında Georgios Akropolites'in eserinin bir devamıdır. Eserin ilk altı kitabı VIII. Mikhail, sonraki yedi kitabı ise II. Andrinikos dönemlerine aittir. Eserde Bizans İmparatorluğu'nun İstanbul'a taşınmasından hemen sonra Anadolu Selçuklu uçlarında yaşayan Türkmenlerin Batı Anadolu'ya yaptıkları akınlar yer alır. Ayrıca Bizans sınır savunucuları olan akritlerin Balkanlara gönderilmesiyle Bizans savunma hattının çökmesinin ardından Türkmenlerin Bizans kale ve kentleri ele geçirmeleri hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Yine Türkmenlerin fetih ve akınlarının önlenmesi için Bizans İmparatorluğu'nun Balkanlardan getirdiği Alan ve Katalan birlikleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Çalışmamızda eserin İlcan Bihter Gül tarafından çevirisi yapılan kısımları kullanılmıştır.¹³

III-Menakıbnâmeler

Elvan Çelebi

XIII. yüzyılın ilk yarısında Moğol İstilasının önünden Anadolu'ya giren müellif, zamanla burada büyük bir nüfuz kazanarak devrin siyasi, sosyal ve dini hareketlerine karışmıştır. Onun ömrü Kırşehir, Çorum ve Amasya gibi merkezlerde geçmiştir. Kendisi meşhur Baba İlyas'ın da torunudur. Elvan Çelebi tarafından yazılmış olan eser, *Menâkıbu'l-Kuddisiyye fî Menasibi'l-Ünsiyye*'sidir. XIII. yüzyılın

¹³ Georges, Pachymeres, *Relations Historiques*; İlcan Bihter Gül, *Georges Pachymeres'in "Relations Historiques" Adlı Eserinde Yer Alan Türkler İle İlgili Kayıtların Değerlendirilmesi, Bizanslı Gözüyle Türkler*, İstanbul 2009, s.23-24.

ilk yarısında Anadolu'da dinî, siyasi ve sosyal alanda büyük roller oynamış olan Türkmen Babaileri'nin durumunu, hareketlerini, inanışlarını zikreden eserden Babai Ayaklanması hakkındaki bilgilerden faydalandık.¹⁴

Ahmed Eflâki

XIII. yüzyıl sonlarıyla XIV. Yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan tasavvuf edebiyatçısı Eflâki *Menakbü'l Arifin* adlı eseriyle tanınmıştır. Eserinde Mevlana Celaleddin Rumî'nin ve halifelerinin yanlarında bulunan önemli kişilerin menkıbelerinden bahsetmektedir. Müellif eseri hazırlarken yalnızca gözlemlerine bağlı kalmamış, kendi dönemindeki birçok eserden de istifade ederek derleme bir eser meydana getirmiştir. Eserin çalışmamız için değeri XIII-XIV. yüzyıl Anadolu'nun siyasi, dini yapısı hakkında mühim bilgiler vermesidir. Özellikle eserin II. cildinde Ulu Arif Çelebi'nin Batı Anadolu Beyleri'ni ziyareti sırasında gözlemlerini yer vermesi çalışmamız açısından son derece önemlidir. Eserin Tahsin Yazıcı tarafından Türkçeye tercümesi kullanılmıştır.¹⁵

IV- Seyahatnameler ve Coğrafi Eserler

Ahmed Bin Yahya El-Ömerî İbn Fazlullah

Memlük Devletinde kadılıktan nazırlığa kadar birçok görevlerde bulunmuş olan müellif, *Mesâlikü'l-ebzar fî Memâlikü'l-emsâr* adlı bir eser vücuda getirmiştir. Eserde, Anadolu Beylikleri'nin hâkim oldukları coğrafya, ekonomik, siyasi ve askeri durumları hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Müellif, Anadolu hakkındaki bilgileri Sivrihisarlı Şeyh Haydarü'l-Üryan ile Cenevizli Balaban'dan duymak

¹⁴ Elvan Çelebi, *Menâkibu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*, (Haz. İsmail E. Erünsal-A. Yaşar Ocak), İstanbul 1984.

¹⁵ Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkabeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 2001.

suretiyle eserine aktarmıştır. Anadolu ile ilgili kısım neşredilmiş ve Türkçeye çevrilmiştir.¹⁶

Simon de Saint Quentin

Papa IV. Innocent tarafından doğuya gönderilen bir grup keşişin arasında bulunan Simon de Saint Quentin Fransız asıllı bir Dominikan keşiştir. Moğolların yaptıkları kıyıma son vermeleri ve Hıristiyanlığı kabul etmelerini telkin eden Papalık mektubunu Moğol hakanına ulaştırmakla görevli bir grup içerisinde yer alan Saint Quentin, uzun süre kaldığı Anadolu'daki gözlemlerini eserinde toplamıştır. Eserden Köseadağ Savaşı'ndan sonra, 1245-1248 yılları arasında, Anadolu'da meydana gelen siyasi olayları anlatırken yararlandık. Çalışmamız sırasında eserin Erendiz Özbayoğlu tarafından yapılan çevirisi¹⁷ kullanılmıştır.

İbn Batuta, Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim Levâti Tanci

Ortaçağın büyük seyyahlarından olan İbn Batuta 1304'te Fas'ın Tanca şehrinde doğmuştur. *Tuhfetü'l-nuzzae fi gara'ib el-emsâl ve acaib el esfar* adını taşıyan eseri İslâm ülkelerini kapsayan seyahatinden sonra meydana getirmiştir. Seyahatlerini 1353 yılı sonlarına doğru bitiren İbn Batuta, Ortadoğu, Anadolu, batıda Endülüs ve doğuda Çin'e kadar uzanan yolculuklar yapmıştır. 1332'de Anadolu'yu gezmeye başlamıştır. Anadolu'da birçok yeri gezen İbn Batuta, Denizli, Tavas, Muğla, Milas ve Birgi'ye yaptığı ziyaretler sırasında Batı Anadolu Beylikler hakkında edindiği bilgileri eserinde anlatmıştır. Buna göre onların askeri güçleri, ekonomik ve siyasi durumları hakkında önemli bilgiler vermiştir. Çalışmamız sırasında eserin sadeleştirilerek hazırlanan kısmı kullanılmıştır.¹⁸

¹⁶ El-Ömeri, *Mesalikü'l-ebzar fi Memâlikü'l-emsar*; Yaşar Yücel, "Mesalikü'l-Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, Ankara 1991, s. 183-203.

¹⁷ Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, (çev. , Erendiz Özbayoğlu), Antalya 2006.

¹⁸ İbn Batuta, *Tuhfetü'l-nuzzae fi gara'ib el-emsâl ve acaib el esfar*, (Haz. Mûmin Çelik), *İbn Batuta Seyehatnâmesi, c.I-II, İstanbul 1983*.

GİRİŞ

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması XI. Yüzyılın ilk yarısında başlayıp XIII. yüzyılın sonlarında tamamlanan üç yüz yıllık bir süreçtir. Anadolu'daki bu sürecin başlamasına vesile olan hadise, X. yüzyılın ikinci yarısına doğru Selçuk Bey önderliğinde küçük bir Türkmen kitlesinin önce Maverâünnehr'e oradan Horasan'a inmeleri ve geldikleri yerlere nüfus kesafeti ile otlak darlığı gibi sorunları beraberinde getirmeleridir. Bu sorunlar Selçuk Bey'in torunları Tuğrul ve Çağrı Bey döneminde devam etmesi göçebe bir hayat tarzı süren Oğuzlara/Türkmenlere yeni bir yurt bulma ve geçimlerini sağlayabilecek bir alan açma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Buna bağlı olarak Selçuklu Sultanları ve beyleri Türkmenlere yeni bir yaşam alanı bulmak ve ganimet elde etmek amacıyla yönlerini Anadolu'daki topraklara çevirmişlerdir. Nitekim bu seferlerden ilki Çağrı Bey'in önderliğinde 1015-1018 yılları arasında Doğu Anadolu'ya düzenlenmiştir.¹

Selçukluların 1040 yılında Gaznelilere karşı Dandanakan'da kazandıkları zaferden sonra Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Zira Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasının ardından Tuğrul Bey, Selçuklu şehzade, emir ve Türkmen beylerinin her birini batı yönündeki ülkelerin fethi ile görevlendirmiştir. Bu suretle Büyük Selçuklu Devleti'nin Bizans'a karşı ilk zaferi İbrahim Yinal komutasında 1048'de Erzurum yakınındaki Pasinler Savaşı'dır. Van Gölü sınırındaki Büyük Zap suyu kenarında Bizans kuvvetleri tarafından pusuya düşürülerek şehit edilen Selçuklu Şehzadesi Hasan'ın intikamını alması için Tuğrul Bey'in bölgeye gönderdiği kardeşi İbrahim Yinal, bu savaşta Bizans ordusunu mağlup, Bizans ordusunun komutanı Gürcü Prensi Liparit'i de esir etmiştir. Bunun üzerine Bizans İmparatoru IX. Konstantinos Monomakhos, bu sırada Balkanlarda ortaya çıkan Peçenek tehlikesini de düşünerek doğuda Selçuklular ile barışı sağlamak

¹ Çağrı Bey'in bu seferi ile ilgili olarak bkz., Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, Türkçe çev., H. D. Andreasyan, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Ankara 1987, s.48.; ayrıca bkz., İbrahim Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1115-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti", 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s.259-274.

ve Liparit'i kurtarmak için harekete geçer. Nitekim Bizans İmparatorluğu'nun elçilik aracılığıyla gönderdiği değerli hediyeler ilk defa Bizans karşısında Büyük Selçuklu Devleti'nin bir güç olarak resmen tanındığının göstergesidir. Ancak iki taraf arasındaki uzlaşma uzun süreli olmamıştır. Bundan dolayı Tuğrul Bey Anadolu'ya 1054 yılında bir sefer düzenlemiştir. Bu sefer sırasında Van Gölü'nün kuzeyindeki Muradiye ve Erciş kalelerini ele geçiren Selçuklu Sultanı, Malazgirt'i de kuşatmış, fakat ele geçiremeden ülkesine geri dönmek zorunda kalmıştır. Ancak onun dönüşünden sonra akınlar 1057'den 1063 yılına kadar Selçuklu beylerince devam ettirilmiştir. Buna bağlı olarak Salar-ı Horasan, Samuk, Emir Kapar ve Dinar gibi beyler idaresinde Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerini baştanbaya geçen Selçuklu akıncıları başta Erzincan, Sivas ve Malatya olmak üzere birçok önemli merkezi yağmalamıştır.²

Sultan Tuğrul Bey'in 1063 yılında ölümünden sonra Büyük Selçuklu Devleti'nin tahtına Çağrı Bey'in oğlu Alparslan oturmuştur. Sultan Alparslan, ülke içinde düzeni sağladıktan sonra 1064 yılı başlarında Doğu Anadolu ve Gürcistan seferine çıkmış ve bu sırada Bizans'ın doğudaki önemli merkezlerinden Ani'yi fethetmiştir. Sultan Alparslan, Doğu Anadolu'daki önemli birçok kaleyi yağma ve tahrip etmiş olsa da Anadolu'yu ele geçirmek gibi bir amacı yoktu. Zira onun esas amacı Doğu Anadolu'dan güneye inerek Mısır'ı feth etmektir. Nitekim 1071 yılında hazırlıklarını tamamlayan Sultan Alparslan, ordusuyla birlikte harekete geçmiştir. Ancak bu sırada beklenmedik bir gelişmeyle Bizans İmparatoru Rmanos Diogenes, Anadolu'ya yapılan Türk akınlara son verebilmek için hazırlıklarını tamamlayarak Büyük Selçuklu Devleti'nin başkentini hedef alarak harekete geçmişti. Bu sırada Mısır Seferini gerçekleştirmek üzere olan Selçuklu Sultanı Alparslan, durumu öğrendikten sonra geri dönüp savaş hazırlıklarına girişmiştir. İki ordunun 1071 yılında Malazgirt Ovası'nda karşı karşıya geldikleri savaşta Rmanos Diogenes'in

² Anadolu'ya yapılan ilk akınlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, (Başlangıçtan 1086'ya kadar)*, Ankara 1988.; Mükrimin Halil Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul 1944.; Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, (çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), Ankara 1988.

ordusu aldığı yenilgiyle dağılmış ve İmparator esir düşmüştür.³ İşte Büyük Selçuklu Devleti'nin kazandığı bu zafer sonucunda Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması süreci başlamıştır. Bu süreci iki aşamada incelemek mümkündür.

İlki, 1071 yılında yapılan Malazgirt Savaşı'ndan 1243 yılındaki Köseadağ Savaşına kadar geçen süreçtir. Nitekim 1071'deki Malazgirt Savaşı'ndan hemen sonra Bizans'ın yapılan anlaşmaya sadık kalmaması üzerine Sultan Alparslan, komutasındaki emirleri Anadolu'nun fethine memur etmiştir. Buna bağlı olarak Türkmen Beyleri önderliğinde başlayan fetih hareketleri sayesinde Anadolu'nun doğu ve orta bölgeleri başta olmak üzere irili ufaklı beylikler ortaya çıkmıştır. Bunlar, Erzurum başkent olmak üzere Bayburt, Tercan, İspir, Oltu gibi şehir ve kaleleri içine alan bölgede sultan Alp Arslan'ın kumandanlarından Ebu'l-Kasım Saltuk tarafından Saltukoğulları (1072-1202); Sivas başkent olmak üzere Orta Anadolu'da Danişmendoğlu Gümüştekin Ahmet Gazi tarafından kurulan Danişmendoğulları (1080-1178); Erzincan, Kemah, Divriği şehir ve kalelerini içine alan bölgede Mengücek Gazi tarafından kurulan Mengücekoğulları (1080-1227); Hasankeyf, Artuk Bey tarafından Artukoğulları (1102-1410) gibi büyük beyliklerle İzmir ve Efes bölgesinde Çaka ve Tanrıbermiş Beyleri (1081-1093), Bitlis, Erzen ve çevresinde Dilmaçoğulları (1085-1192), Diyarbakır ve çevresinde İnaloğulları (1095-1183) gibi beylikler buldukları bölgelerde yapmış oldukları imar ve iskân faaliyetleriyle Anadolu'nun etnik simasını değiştirmişlerdir.⁴

Anadolu'daki Bizans savunma hattının çökmesinin ardından başlayan bu Türkleşme sürecinin ilk evresinde, Selçuklu hanedanından Kutalmışoğlu Süleymanşah önderliğinde 1075 yılında İznik'te kurulan Anadolu Selçuklu Devleti'nin rolü önemlidir. Nitekim I. Süleymanşah devletin temellerini attıktan kısa

³ Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamlaşmasına vesile olan bu savaşın ayrıntıları için bkz; Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, Ankara 1971.; aynı yazar, "Malazgirt Meydan Savaşı ve Sonuçları", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, s.219-229; Faruk Sümer-Ali Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çeviriler)*, Ankara 1988.

⁴ I. Dönem Beylikleri Hakkında geniş bilgi için bakınız; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993.; Nimet Kurat Akdes, *Çaka Bey*, Ankara 1966.

süre sonra Bizans yönündeki fetih hareketlerine hız vermiştir. Bu fetihler sayesinde Anadolu Selçukluları Bizans İmparatorluğu'nun sınırlarını Marmara Denizine kadar daraltmıştır. Hatta I. Süleymanşah bu sayede İstanbul Boğazı'nın Anadolu sahilinde kurduğu gümrük daireleriyle boğazdan geçen gemilerden vergi dahi almaya başlamıştı. Nitekim 1081'de Kutalmışoğlu Süleymanşah ile Bizans İmparatoru I. Aleksios arasında yapılan Dragon Suyu Anlaşması, Marmara Denizi kıyılarına kadar Anadolu'daki tüm eyaletlerin Anadolu Selçuklu Devleti'nin denetiminde olduğunu gösteriyordu.⁵

Anadolu'daki bu Türkleşme süreci, I. Kılıç Arslan'ın Selçuklu tahtına oturduktan sonra meydana gelen I. Haçlı Seferi'yle kesintiye uğramıştır. Nitekim Anadolu'da Türk yayılmasının başladığı ilk zamanlar Bizans İmparatoru I. Aleksios bu duruma engel olabilmek için Papa II. Urban'dan yardım istemiştir. Bu talebe kısa bir süre sonra karşılık veren batılı devletler iki yüz yıla yakın bir zaman sürecek olan "Kutsal Toprakları" kurtarmak adı altında aslında siyasi çıkarlara dayalı olan askeri harekâtı başlattılar. Nitekim Haçlı Seferleri adı verilen bu harekât, Bizans'ın beklediği ücretli askerlerin yerine sayıları yüzbinleri bulan kuvvetlerin Anadolu'ya girmesiyle meydana gelmiştir. Haçlılar tarafından haftalarca şiddetli kuşatma altında tutulan İznik, I. Kılıç Arslan tarafından kendi kaderine terk edildikten sonra, şehir Türk garnizonu tarafından 19 Haziran 1097'de Bizans'a teslim edilmiştir. İznik'in kaybedilmesinden sonra I. Kılıç Arslan ve ordusu Haçlılar karşısında Eskişehir/Dorylaion'da bir yenilgi daha almıştır. Bu yenilginin ardından Selçuklular Orta Anadolu'ya çekilerek Konya'yı kendilerine başkent yapıp, burada Haçlılara karşı mücadeleye devam etmiştir. Sonuçta 1101 yılında birbiri ardına Anadolu'ya giren Haçlı orduları yenilgiye uğratılmıştır. Böylece Bizans'ın Haçlı yardımlarını alarak Türkleri Anadolu'dan atma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bir süre sonra I. Kılıç Arslan ile bir antlaşma yapan I. Aleksios, buna göre Marmara kıyısındaki bölgeler, ayrıca İzmir ve Antalya havalisi Bizans'a ait olmak şartıyla

⁵ Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucu olan I. Süleymanşah dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Turan, *Selçuklular*, s.75-105.; Ali Sevim, *Anadolu Fatihisi Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Ankara 1990.

Anadolu'nun diğer bölgelerinde Bizans'ın eline geçen yerleri Selçuklulara geri vermeyi kabul etmiştir.⁶

I.Haçlı Seferi, Anadolu'nun Türkleşme ve İslâmlaşma sürecinin kesintiye uğramasında başlıca etkindir. Nitekim bu seferle Bizans İmparatorluğu Anadolu'daki Türk varlığına son veremese de sahillerdeki denetimini yeniden ele geçirmiştir. Bu nedenle bundan sonraki iki yüzyıl içinde Bizans İmparatorluğu Anadolu'daki tek bağlantısı olduğu Batı Anadolu'yu elinde tutabilmek için büyük çaba harcayacaktır. Hatta Bizans tahtına oturan her İmparatorun Türk akınlarına karşı doğu sınırlarını koruyabilmek için bir takım önlemler aldığı görülecektir. Alınan önlemler karşısında sınırların sık sık Türkmenler tarafından ihlal edilmesi, Bizans İmparatorluğu ile Selçuklu Devleti arasındaki uzun süre yaşanacak savaşlara sebep olacaktır. Buna bağlı olarak Bizans İmparatoru I. Aleksios, I. Kılıç Arslan'ın 1107'deki ölümünden sonra Selçuklu Devleti'nin siyasi açıdan güçsüz bir halde olmasını fırsat bilip emrindeki komutanları Türkmenleri kendisine ait olan yerlerden uzaklaştırmak için görevlendirmiştir. Böylece Bizans İmparatorluğu, I. Kılıç Arslan'ın ölümünden Şahinşah'ın yönetime geçişine kadarki Anadolu Selçuklu Devleti'nin üç yıllık kargaşa döneminde Ege bölgesindeki İzmir ve Ayasuluğ (Selçuk) gibi Batı Anadolu'daki bazı kentleri, Edremit ve Antalya arasındaki bölgeleri ele geçirmeyi başarmıştır.

Bu kargaşa döneminden sonra 1110 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'nin tahtına Şahinşah oturmuştur. Onun kısa süren saltanat döneminde (1110-1116) önemli bir gelişme yaşanmamakla birlikte Bizans İmparatorluğu ile Anadolu Selçuklu Devleti arasındaki sınır çatışmaları devam etmiştir. Şahinşah'ın saltanatı, kardeşi I. Mesud'un saltanat mücadelesine girişmesiyle kısa sürmüştür. Nitekim I. Mesud, kardeşi Şahinşah'a karşı kayınpederi Danişmendli Emir Gazi'den aldığı

⁶ I. Haçlı Seferi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. I, (çev. Fikret İşıltan), Ankara 1989.; Işın Demrikent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997. Turan, *Türkiye*, s.101-105; aynı yazar, "Kılıç Arslan I", *DİA*, c. 6, Ankara 1989, s.397-398.; Yusuf Ayönü, *Türkiye Selçukluları-Bizans Münasebetleri* (1075-1308), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2007, s.15-16.; Turan, *a.g.e*, s.132-134.

yardımla saltanat mücadelesinde başarılı olduktan sonra 1116 yılında Anadolu Selçuklu tahtına oturmuştur. Ancak kayınpederi Danişmend Gazi'den aldığı yardım nedeniyle onun 1134'teki ölümüne kadar bir nevi arka planda kalmıştır. Bu arada I. Mesud'un tahta oturmasından iki yıl sonra Bizans İmparatoru Aleksios ölmüş ve yerine oğlu II. Ioannes Komnenos geçmiştir. Onun döneminde devam eden Türkmen akınlarına karşı Bizans'ın doğu hudutlarındaki topraklarının korunmasına özen gösterilmiştir. Buna bağlı olarak tahta çıktıktan bir süre sonra İmparator Ioannes, doğu hudutlarını koruyabilmek için 1119'da Denizli'yi, 1120'de Uluborlu'yu ele geçirmiştir.⁷

Batı yönündeki fetih hareketlerinin tekrar hız kazanması I. Mesud'un kayınpederi Danişmend Gazi'nin 1134'deki ölümünden sonra siyasi üstünlüğün yeniden Selçuklulara geçmesiyle başlamıştır. I. Mesud, Anadolu'da siyasi birliği sağlarken, emrindeki Türkmenler fetihlerini Denizli ve Menderes vadisi ile Eskişehir-İznik arasındaki bölgeye kadar götürmüşlerdir. Bu arada Bizans İmparatorluk tahtına 1143 yılında oturan I. Manuel Komnenos, saldırılara karşı sistemli olarak doğu sınırını güçlendirmeye çalışmıştır. Onun Kırkağaç, Bergama ve Edremit gibi önemli merkezleri ve etrafındaki bölgeleri içine alan Neo Kastronun kurması bu doğrultuda aldığı önlemlerden birisidir. Alınan bu önlemlere rağmen Selçukluların ve onlara bağlı Türkmenlerin Bizans topraklarındaki faaliyetlerinin devam etmesi üzerine İmparator Manuel 1146 yılında Konya'yı hedef aldığı bir sefer düzenlemiştir. Ancak bu seferde Selçuklu ordusu karşısında yenilgi almaktan kurtulamamıştır. Selçukluların batı yönündeki bu ilerleyişi 1147 yılında meydana gelen II. Haçlı Seferinin başlaması nedeniyle bir kez daha kesintiye uğramıştır. Bu nedenle Sultan Mesud, İmparator Manuel'le Antalya ve İçel bölgesindeki bazı yerleri geri vermek suretiyle anlaşma yoluna gitmiştir.⁸

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz, Niketas Khoniates, *Historia*, (Türkçe çev. Fikret İşıltan), *Historia*, (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), Ankara 1995, s.8-9.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e.*, s.187.; Ayönü, *a.g.ç.*, s.30-31.

⁸ Khoniates, s. 35-36. ayrıca bkz, Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003.

I.Mesud'un 1155 yılındaki ölümüyle Anadolu Selçuklu tahtına oğlu II. Kılıç Arslan oturmuştur. Onun dönemi (1155-1192) Anadolu Selçuklu Devleti'nde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim II. Kılıç Arslan tahta oturduktan sonra kendisine rakip olan kişileri bertaraf ederek ülkede büyük oranda siyasi birliği sağlamayı başarmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin bu dönem güçlenmesi ve Bizans yönündeki fetih hareketlerini arttırması, İmparatorluğun başında olan I. Manuel Komnenos'u bir kez daha harekete geçirmiştir. I. Manuel, bu sefer Anadolu'daki Türk varlığına tamamen son vermek için hazırlıklarını tamamlayıp ordularıyla harekete geçmiştir. İki ordu, 1176 yılında Denizli yakınlarındaki Kumdanlı mevkiinde karşılaşmıştır. Savaşın sonucunda Bizans İmparatorluğu'nun ordusu Selçuklu ordusu karşısında büyük bir yenilgi almıştır.⁹

Miryakefalon savaşı, Anadolu'dan Türklerin atılamayacağını kanıtlandığı bir zafer olması açısından son derece önemlidir. Bu zaferden sonra Bizans İmparatorluğu Orta ve Batı Anadolu'daki eyaletleri üzerindeki denetimini kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde Bizans'ın içinde bulunduğu karışıklıklar Selçuklu egemenliğinin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu sayede II. Kılıç Arslan, Anadolu'da fetih hareketlerine hız vererek uzun süredir Bizans İmparatorluğu'nun denetiminde olan Uluborlu ve civarındaki kaleler, Kütahya'yı ele geçirdikten sonra Denizli ve Alaşehir çevresindeki tüm bölgeleri de kontrol altına almıştır. II. Kılıç Arslan, 1190 yılında III. Haçlı Seferine girişen Alman İmparatoru Frederic Barborsa'yla yapılan anlaşmayla ülkesini büyük bir tehlikeden daha kurtarmıştır.¹⁰

II. Kılıç Arslan saltanat devrinin sonlarına doğru ülkesini on bir oğlu arasında pay etmesi Anadolu Selçuklu Devleti'nde kısa süreli bir bunalıma sebep olmuştur. Nitekim II. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra başa geçen I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in

⁹ Savaş hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Khoniates, s.121-138.; ayrıca bkz, Abdülhâluk Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıklıbeli (Myriokefalon) Zaferi (17 Eylül 1176)*, Ankara 1984.; Ayönü, a.g.ç, 83-91.

¹⁰ III. Haçlı Seferi hakkında ayrıntılı bilgi almak için bkz; Runciman, *Haçlı Seferleri*, c.III, s.13.; Demirkent, a.g.e, s.151-152.

saltanat devri kardeşi Rükneddin Süleymanşah'ın taht mücadelesine girmesiyle kısa sürmüştür. Bu mücadelede mağlup çıkan I. Gıyaseddin Keyhüsrev Anadolu'dan ayrılırken, II. Rükneddin Süleymanşah 1196-1204 yılları arasında saltanat sürmüştür. Onun döneminde Orta ve Doğu Anadolu'ya yönelik fetihler yapılmış, Batı Anadolu'daki ilerleme konusunda Türkmen akınları haricinde herahangi bir hareketlilik olmamıştır. Ancak onun saltanatının sonlarında Anadolu'da meydana gelen siyasi ve sosyal gelişmeler Batı Anadolu'nun kaderini tayin etmesi açısından son derece önemlidir. Bu nedenle bundan sonraki süreçte yaşananlar çalışmamızın ana metninde ele alınacaktır.

I.BÖLÜM

XIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA ANADOLU'DA SİYASİ VE SOSYAL ORTAM

Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinin tamamlanması, XIII. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen siyasi ve sosyal gelişmelerle doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle Batı Anadolu'nun Türkleşme sürecini anlatmadan önce bu süreci ortaya çıkaran siyasi ve sosyal olayları ayrıntılı olarak ele almayı uygun gördük. Çalışmamızla bağlantılı olarak anlatacağımız bu olayların ayrıntılarına geçmeden önce genel olarak bir değerlendirmesini yapmak olayları bir bütün olarak görmemizde yardımcı olacaktır. Bu bağlamda yüzyılın ilk başlarında söz etmemiz gereken en önemli olay hiç kuşkusuz IV. Haçlı Seferi'dir. 1204 yılında meydana gelen bu seferden sonra Anadolu yeni bir siyasi görünüm kazanacaktır. Bu siyasi görünüm İstanbul'dan kaçan Bizanslı soylulardan Theodoros Laskaris'in İznik'te, İstanbul'un zaptının haricinde diğer soylulardan Aleksios ve David Komnenosların Trabzon'da Rum İmparatorluklarını kurmalarıyla şekillenecektir. Anadolu'da değişen bu siyasi görünüm karşısında Selçuklu Devleti'nin ekonomik ve ticari alanda ilerleyebilmek için kuzey ve güney yönündeki fetih hareketlerinde bulunduğu görülecektir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci kez Selçuklu tahtına oturmasıyla başlayan bu dönem çocukları I. İzzeddin Keykavus ile I. Alaaddin Keykubad sayesinde devlet ekonomik ve ticari açıdan en yüksek seviyeye ulaşacaktır. Öte taraftan I. Alaaddin Keykubad'ın tahtta bulunduğu dönem, doğuda büyük bir tehlike olarak ortaya çıkan Moğol İstilasının Anadolu'ya getirdiği sorunlar başarılı bir şekilde çözüme kavuşacaktır. Ancak II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in başa geçmesiyle ülke yönetiminde başlayan bozukların sonucunda 1240'ta Türkmen Ayaklanması patlak verecek ve ardından 1243 yılında meydana gelen Köseadağ Savaşı'yla Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol hâkimiyeti altına girdiği dönem başlayacaktır.

I-XIII. Yüzyılın İlk Yarısında Bizans'ın Siyasi Durumu

XI. ve XII. yüzyıl boyunca sınırlarını Türklere karşı korumaya çalışan Bizans İmparatorluğu, 1204 Nisan'ında Haçlı şövalyeleri ve Venedikliler tarafından zapt edilerek tarihin tanık olduğu en büyük yağmalardan birini yaşamıştır. Bu felaketin ardından Flandre Kontu Baudouin, İstanbul'da kurulan Latin Devleti'nin İmparatoru sıfatıyla taç giymiştir. Bu sırada felaketten kaçan Bizanslı soylular İmparatorluğun merkezini terk edip Anadolu'daki topraklarına sığınmıştır. Bu soylulardan biri olan I. Theodoros Laskaris, Anadolu'ya geçtikten sonra bir süre burada Latinlerle mücadeleye devam etmiştir. Zira Avrupalı soylular, İstanbul'dan sonra İmparatorluğun diğer eyaletlerini aralarında pay edip, bu bölgeleri ele geçirmek üzere harekete geçmişlerdi. Nitekim bu paylaşımında kendisine Edremit civarındaki bölgeler verilen Baudouin'in kardeşi Henri de Flandre ve taksimata göre İznik'e hâkim olmak isteyen Louis de Blois, 1204 yılı sonunda harekete geçtiler. Bu sırada Bizanslılar burada Latinlerle mücadele etmek zorunda kaldılar. Tam Bizanslıların burada da kaybedecekleri sırada Latinlerin Balkanlarda aldığı bir yenilgi bu duruma engel olmuştur.¹¹

Latinlerin Batı Anadolu'daki eyaletleri ele geçirme girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Bizanslı soylulardan I. Theodoros Laskaris, Bizans'ın devamı niteliğinde olan İznik Rum İmparatorluğu'nun (1206-1261) temellerini atmıştır. Bundan sonra Latinlerden kaçan yüksek rütbeli askerler, din adamları ve soylular için sığınma yeri haline gelen İznik Rum İmparatorluğu zamanla gücünü arttırmıştır. Theodoros Laskaris, biraz zaman sonra kendisine rakip haldeki Komnenos Hanedanına karşı mücadeleye başlamıştır. Zira kısa bir süre önce İstanbul'un zaptının bir sonucu olmaksızın Komnenos hanedanından Aleksios ve David, halaları Gürcü Kraliçesi Tamara'nın desteğini alarak Trabzon Rum İmparatorluğu'nu kurup, Paphlogonia ile Karadeniz sahil boyunca ilerlemeye

¹¹ IV. Haçlı Seferi'nin ayrıntıları hakkında bkz, Niketas Khoniates, *Historia*, (Türkçe çev. Işın Demirkent), *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, İstanbul 2004.; David Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, (çev. Bilge Umar) İstanbul 2003, s.9.; Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, (çev. Esra Ermert), İstanbul 2008, s.269-271.

başlamıştı. Batı Anadolu'da tam bir hâkimiyet kurmak isteyen I. Theodoros Laskaris, bu ilerlemeye engel olmuştur.¹²

Öte taraftan Bizans İmparatorluğu'nun Latin işgali altına girmesinin hemen ardından Anadolu'daki yerel hâkimler bağımsızlık mücadelesine başlamışlardı. Bizans'ın İstanbul'daki tahtını kaybetmesine bağlı olarak dağılan merkezi otoriteden yararlanarak bağımsızlık mücadelesine girenlerden ilki Bizans'ın Phrygia bölgesi idarecisi olan Manuel Mavrozomes'di. Bizans İmparatoru I. Theodoros Laskaris, Mavrozomes üzerine 1205'in sonlarına doğru sefere çıkmıştır. Taraflar arasında meydana gelen savaşta Laskaris'in kuvvetleri galip gelirken, Mavrozomes kaçarak kurtulmayı başarmıştır. Ancak çok geçmeden İznik İmparatoru, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile bir anlaşma yaparak istemeyerek de olsa kayınpederi Manuel Mavrozomes'in Phrygia bölgesi ve çevresindeki hâkimiyetini yeniden tanımıştır. I. Theodoros Laskaris, 1206 yılının Şubat veya Mart ayında Denizli ve Honaz'ı, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile yaptığı anlaşmaya bağlı olarak kayınpederi Mavrozomes'e bırakmıştır. Rum İmparatoru'nun Selçuklu sultanının kayınpederine terk etmek zorunda kaldığı Batı Anadolu'daki bu iki önemli merkez, Manuel Mavrozomes'in 1230 yılında ölümünün ardından Anadolu Selçuklu Devleti'nin topraklarına katılacaktır.¹³

Batı Anadolu'da Bizans'a sorun çıkaran ve Selçuklular tarafından desteklenen yerel hâkimlerden bir diğeri ise Theodoros Mankaphas'tır. Batı Anadolu bölgesindeki önemli ticaret merkezlerinden birisi olan Philadelphia'da (Alaşehir) Bizans idarecisi olan Theodoros Mankaphas, Bizans yönetimine karşı 1189 ile 1205 yılları arasında olumsuz faaliyetlerini sürdürmüştür. Theodoros, 1205'te Adramyttion/Edremit yakınlarında Henri de Flandre ile yaptığı savaşta kuvvetlerinin

¹² Georg Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, (çev. Fikret İşıltan), *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara 2006, s. 393-394.; Turan, *a.g.e.*, s.301.

¹³ Khoniates, s.226.; ayrıca bkz, Ostrogorsky, *a.g.e.*, s.394.; Turan, *a.g.e.*, s.303.; Yusuf Ayönü, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)", *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir 2007, s.145-147.

büyük bir kısmını kaybettikten sonra, kaçmayı güçlükle başarmıştır. Bu yenilgiden sonra Mankaphas'ın akıbetinin ne olduğu bilinmemektedir.¹⁴

I. Theodoros Laskaris, Bizans İmparatorluğu'nu tehdit eden düşmanları bertaraf edip merkezi devlet anlayışına zarar veren yerel hâkimlerin faaliyetleriyle uğraşırken, diğer taraftan doğudaki en büyük rakibi Anadolu Selçuklu Devleti'yle de ağır bir mücadeleye girişmek zorunda kalmıştı. Zira İmparator, Batı Anadolu'daki yerel hâkimleri itaat altına aldıktan sonra Küçük Menderes Vadisi, Alaşehir, Menderes Boyu ile Kırkağaç bölgesinde Neokastra Themasını kurarak bu bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmişti. İşte bu durum Selçukluların batı sahillerine ilerlemelerinde büyük bir engel oluşturmaktaydı. Bu nedenle I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Anadolu Selçuklu tahtını ele geçirdikten bir süre sonra batı yönünde ilerlemek için bir yol aramaktaydı. Tam bu sırada eski İmparator III. Aleksios Komnenos, Bizans tahtını elde etmek amacıyla I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e başvurmuştur. Bu durum I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in batı yönünde yapacağı seferi meşrulaştırmak için iyi bir sebep olmuştur. Nitekim I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile İznik Rum İmparatoru I. Theodors Laskaris arasında başlayan gerginlik 1211'de Alaşehir yakınlarında yapılan bir savaşla neticelenmiştir. Her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği Alaşehir Savaşı, Sultan I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in şehit düşmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁵

İznik Rum İmparatoru Laskaris, I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in savaş yerinde şehit düşmesinden sonra onun yerine tahta çıkan oğlu I.İzzeddin Keykavus'a değerli hediyelerle birlikte bir elçilik heyeti göndermiştir. Laskaris'in bu tutumuna karşılık Selçuklu Sultanı I.İzzeddin Keykavus, babasının intikamını almak yerine teklif edilen anlaşmayı kabul etmiştir.¹⁶ Bizans tarihçisi Akropolites, Türklerin

¹⁴ Khoniates, s.184.; ayrıca bkz, Ayönü, *a.g.m.*, s.148-150.

¹⁵ Khoniates, s.209-210.; Georgios Akropolites, *Khronikê Syngrafê*, (Türkçe çev. Bilge Umar), *Vekâyiname*, İstanbul 2008, s.25-30.; İbn Bibi, *EI-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l- Umûri'l-Alâiyye*, (Türkçe'ye çev. Mürsel Öztürk), *EI-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l- Umûri'l-Alâiyye*,(*Selçuknâme*), c.I, Ankara 1996, s.121-131.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e.*, s. 310-312.; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 396-397.

¹⁶ İbn Bibi, I, s.151-153.; ayrıca bkz, Ayönü, *a.g.m.*, s.9.

çığneyemeyecekleri bu barış anlaşmasını kabul etmeleriyle İznik Rum İmparatoru'nun rahat bir nefes aldığı ve bu sayede doğu hudutlarının güvencesini sağlayıp, bu cepheyi kapattığını söylemiştir.¹⁷ Nitekim taraflar arasında yapılan bu anlaşma Batı Anadolu'nun kaderini tayin etmesi açısından son derece önemlidir. Zira bu savaşın ardından İznik İmparatorluğu'yla Selçuklular arasındaki sınır Bizans İmparatorluğu'nun İstanbul'a taşındığı 1261 yılına kadar sabit kalmıştır.

I.Theodoros Laskaris'in ölümünden sonra III. Ioannes Vatatzes (1222-1254) geçmiştir. İmparator Vatatzes, Anadolu'daki rakiplerinin Moğol işgalleri ve diğer sorunlarla uğraşmasından dolayı dikkatini rahatlıkla Balkanlardaki mücadelelerine vermiştir. Nitekim Konya Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1243 yılında Köseadağ Savaşı'nda aldığı yenilgiden sonra İmparator Vatatzes'e elçi aracılığıyla kötü bir durumda olduğunu bildirmiş ve düşmana karşı işbirliği teklif etmişti. İmparator Vatatzes, Moğol istilasının önünde kendisine bir set görevi yapan Anadolu Selçuklu Sultanlığı'yla anlaşma yapmayı uygun görmüş ve iki hükümdar Menderes Nehrinin kenarında bulunan Tripolis'te buluşarak daha önceden yapılmış olan anlaşmaları yenilemişlerdir. Anlaşmadan sonra İmparator Vatatzes, gönül rahatlığıyla dikkatini Balkanlardaki mücadeleleriyle, İstanbul'daki tahtını elde etmeye vermiştir.¹⁸ Ayrıca bu sırada Moğol İstilasından kaçarak Trakya'da yayılmaya başlayan Kumanlardan kalabalık bir topluluğu Menderes Havzası ve Phrygia bölgesine yerleştirerek Selçuklu uçlarında yığılan göçebe ve yarı göçebe Türkmenlerin yağma akınlarından sınırlarını korumaya çalışmıştır.¹⁹ Ancak ayrıntılarını vereceğimiz üzere Anadolu Selçuklu Devleti'nin bu dönem yaşadığı siyasi ve sosyal olaylar uçlarda gittikçe artan bir nüfusa sebep olacak ve bu yağma akınlarının yerini fetih ile gazayla yerleşmeye bırakacaktır. İşte bundan dolayı çalışmamız uçlarda artan Türkmen nüfusunun arka planında yatan siyasi ve sosyal olayları ele almakla devam edecektir.

¹⁷ Akropolites, s.30.

¹⁸ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s.406.; Nicol, *a.g.e.*, s. 25-26.

¹⁹ Nikephoros Gregoras, *Historia*'dan naklen Ostrogorsky, *a.g.e.*, s.409.; Ayönü, *a.g.ç.*, s. 159.

II-XIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu Selçuklu Devleti'nin Siyasi Durumu

Bizans İmparatorluğu'nun başına gelen felaketin aksine Anadolu Selçuklu Devleti bu dönemin başlarında siyasi, açıdan iyi bir seyir izliyordu. Ancak 1204'te meydana gelen IV. Haçlı Seferi, Anadolu'da yeni bir siyasi düzeni ortaya çıkarmıştı. Anadolu'daki bu yeni siyasi düzende biri İznik diğeri Trabzon merkezli Rum İmparatorlukları kurulmuştu. Bu devletler Latin yayılmasına karşı Anadolu'da tutunmaya çalışıyorlardı. Öte taraftan bu devletlere nazaran siyasi açıdan iyi bir durumda olan Anadolu Selçuklu Devleti, bu devletlerin varlığı yüzünden iç bölgelere hapis kalma riskiyle karşı karşıyaydı. Tam bu sırada bir süre önce kardeşiyle girmiş olduğu taht mücadelesinde yenik düştükten sonra Bizans'a sığınan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, istiladan kaçarak Anadolu'ya, kayınpederi Mavrozomes'in yanına gelmiştir. Burada Selçuklu uçlarında yaşayan Türkmenlerin desteğini sağlayan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, yeğeni III. Kılıç Arslan'la girdiği taht mücadelesinde galip geldikten sonra, 1205'te ikinci kez Anadolu Selçuklu tahtına oturmuştur. O, Anadolu'da değişen ekonomik çevrenin koşullarına uygun olarak Selçuklu Devleti'nin ticari açıdan denizle bağlantısını sağlayabilmek için önemli hamlelerde bulunmuştur. Buna bağlı olarak 1207'de Antalya'yı ele geçirmiştir.²⁰ Ayrıca ayrıntılarını daha önceden verdiğimiz üzere bu dönem meydana gelen diğer bir olay, Batı Anadolu için mücadele verecek son Sultan olan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1211 yılındaki Alaşehir Savaşı'dır.²¹

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in şehit düşmesinden sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin tahtına oğlu I. İzzeddin Keykavus oturmuştur. Tahta çıkar çıkmaz Tokat valisi olan kardeşi I. Alaaddin Keykubad'ın taht mücadelesiyle uğraşmıştır. Bu mücadelede galip olan I. İzzeddin Keykavus, kısa süren saltanat döneminde Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi bütünlüğüne, kültürel ve ekonomik gelişmesine önem vermiştir. Nitekim Sultan Keykavus, bu dönem doğu-batı ile kuzey-güney arasında gelişen ticaret yollarına Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında birer kapı aralayarak

²⁰ Antalya'nın alınışı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, İbn Bibi, I, s.115-119, ayrıca bkz, Turan, *a.g.e*, s.305-307.

²¹ İbn Bibi, I, s.121-131.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e*, s.310-314.; Cahen, *a.g.e*, s.130.

1214'te Sinop'u feth edip, I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında alınan ancak daha sonra Frenklerin eline geçen Antalya'yı 1216'da geri almıştır.²² Ancak bu dönem batı yönünde herhangi bir ilerleme söz konusu olmamıştır. Zira babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Alaşehir Savaşı'nda şehit düşmesinin ardından Bizans tarafından gelen barış teklifini kabul eden Keykavus, taraflar arasında yapılan anlaşmaya sadık kalmıştır. Bu anlaşmayla Selçuklu Devleti'nin Batı Anadolu topraklarını tekrar elde etme siyaseti son buluyordu. Ancak bu siyaset, I. Alaaddin Keykubad zamanında Orta Asya'da başlayan Moğol İstilasının önünden Anadolu'ya giren göçebe Türkmenler tarafından gerçekleştirildiği görülecektir.

1- I. Alaaddin Keykubad Dönemi

Orta Asya ve Ön Asya'yı felaket içinde bırakan Moğol İstilasının başladığı bir dönemde Anadolu Selçuklu tahtına oturan I. Alaaddin Keykubad, babası ve kardeşinin başlattıkları ticari ve ekonomik açıdan gelişme hareketine devamla 1221 yılında bugünkü adı Alanya olan Alaiyye'yi almıştır. Daha sonra Ermeni Krallığı'nın Selçuklu Devleti'nin topraklarından geçen tüccarlara saldırılar düzenlediği hakkındaki şikâyetler duyduğu için buraya bir sefer düzenleyerek Ermeni Krallığı'nın sınırlarını daraltmıştır. Bir taraftan ülkenin ticari ve ekonomik açıdan gelişmesini sağlayan I. Alaaddin Keykubad diğer taraftan Moğol istilasına karşı doğu hudutlarının güvenliği arttırmak, itaatten ayrılan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki beyliklerini hâkimiyeti altına almak gibi pek çok önlem almıştır.²³

²² Bu dönem hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)*, Ankara 1997.; Turan, *a.g.e.*, s.318-340.

²³ Moğol İstilasının başladığı I. Alaaddin Keykubad döneminde itaatten ayrılan 1226 yılında Amid (Diyarbakir) ve civarında hüküm süren Hısn-ı Keyfa Artuklularını, 1228 yılında Erzincan'ı alarak Divriği kolu hariç Mengücek Beyliği'ni ortadan kaldırmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz, İbn Bibi, I, s. 394-406.; ayrıca bkz, Uyumaz, *a.g.e.*, s.38-41.; İlhan Erdem, "XIII. Asrın İlk Yarsında Doğu Anadolu'nun Doğusunda Yaşanan Hâkimiyet Mücadelesi", *Tarih Araştırmaları*, XIX/30, Ankara 1998, s.65-66.

I.Alaaddin Keykubad, yürüttüğü başarılı fetih hareketleriyle devletin sınırlarını genişletip, ticari açıdan önemli adımlar atarken çok geçmeden Moğol İstilasının Orta Asya'da yarattığı kargaşanın etkileri Anadolu Selçuklu Devleti'nin sınırlarında yankılanmaya başlamıştır. Nitekim Moğol İstilasının sonucunda yıkılan Harzemşahlar Devleti'nin Sultanı Muhammed Harzemşah'ın oğlu Celeleddin Mengübirtî, Moğollara karşı uzun bir süre mücadele ettikten sonra Azarbeycan'da devleti yeniden kurmuş ve kısa bir süre sonra Selçuklu Devleti aleyhinde faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Çünkü Moğol tehlikesinin devam ettiği bir zamanda Celeleddin Mengübirtî, Doğu ve Güneydoğu'daki beylikler ile Trabzon Rumlarından kendine destek bulmaya çalışıyordu. Öte taraftan Celeleddin Mengübirtî Moğol işgallerine karşı hâkimiyetini batı yönünde genişletmek amacıyla Anadolu Selçuklu Devleti için doğunun önemli bir kalesi olan Ahlat'ı da ele geçirmeye çalışıyordu. İşte bu nedenlerle iki devletin arasındaki anlaşmazlıklar 10 Ağustos 1230'da Erzincan yakınındaki meydana gelen Yassıçimen Savaşı'na neden oldu. Taraflar arasında meydana gelen savaşta Celeleddin Mengübirtî ile Erzurum Meliki Cihanşah'ın ittifakıyla kurulan ordu ağır bir şekilde bozguna uğratıldı.²⁴

Celeleddin Mengübirtî'nin Yassıçimen yenilgisinden sonra Moğol orduları 1231'de Ön Asya'ya inerek Azerbaycan ve çevresini istila edip, Harizmşahlar Devleti'ni ortadan kaldırmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'yle Moğollar arasında tampon bir bölge olmasını sağlayan Harizmşahlar Devleti'nin yıkılması Selçuklular için iyi sonuçlar doğurmamıştır. Nitekim bu işgaller sırasında bir kısım Moğol kuvveti de Doğu Anadolu'ya girerek Sivas yakınlarına kadarki bölgeyi yağma ve tahrip ettikten sonra geri çekilmiştir. Bu ilk Moğol saldırısından sonra Sultan I. Alaaddin Keykubad, 1232 yılında Moğol Hanı Ögeday'a anlaşma yapmak için elçiler göndermiştir. Ayrıca Moğol akınları sonucunda tahrip edilen Doğu Anadolu bölgesinde durum tesbiti yapmak ve bu bölgeyi tekrar hâkimiyeti altına alabilmek için Kemaleddin Kamyar kumandasındaki ordusunu bölgeye göndermiştir. Kemaleddin Kamyar, Ahlat ve çevresinde imar faaliyetlerine başladığında Harizmliler

²⁴ İbn Bibi, I, s.395.; Gregory Abû'l-Farac, *Chronicon Syriacum*, (İngilizce'den Türkçe'ye çev. Ömer Rıza Doğrul), *Abu'l-Farac Tarihi*, c.II, Ankara 1950, s.527-529.; ayrıca bkz., Turan, *a.g.e.*, s.392-394.; Erdem, *a.g.m.*, s.67.

emirlerin halka ve ticarete zarar verdiklerini görmüş ve I. Alaaddin Keykubad'a bildirmiştir. Bu durum karşısında Sultan onları Anadolu Selçuklu Devleti'nin himayesini kabul etmeleri için davet etmiştir. Bu davet üzerine Harizmlilerden Kayır Han, Saru Han, Berke Han, Güçlü Han ve Arslan Togu Hanlar bağlılık bildirmek üzere Tatvan'dan ayrılıp Ahlat'a dönmüştür. İki taraf arasında anlaşma sağlandıktan sonra Harizmliler Erzurum taksim edilmiştir. Ancak yolda beklenmedik bir anda Moğolların saldırısına uğrayarak kaçmışlardır. Biraz zaman sonra Harizmliler Hanlar Selçuklu Devleti'ne bağlanarak her birine ayrı yerlerde ıktalar verilmiştir. Buna göre Kayır Han'a Erzincan, Berke Han'a Amasya, Güçlü Han'a Larende verilmiştir. Bu beyler içinde adı geçen Saruhan'ın nerede iskân edildiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak ilerleyen kısımda göreceğimiz üzere iskân edilen diğer beyler II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı döneminde uzun sürede devlete olan bağlılıklarını kopartarak sonunda Anadolu'dan ayrılacaklardır. Yine Anadolu'dan ayrılan bu beylerin içinde Saruhan Bey'in adının olmadığına şimdiden dikkat çekmekte yarar görmekteyiz.²⁵

Harezmliler Hanların haricinde bu dönem Moğol İstilasası'ndan kaçarak canını kurtaran binlerce göçebe Türkmen aşiretleriyle, İranlı devlet görevlileri, sanatkârlar, ilim adamları, dervişler Anadolu'ya sığınmışlardı. I. Alaaddin Keykubad tarafından hoşgörüyü karşılanan bu kimseler "*parçalayarak iskân*" yöntemiyle devletin bilhassa batı ve kuzey sınırlarına yerleştirilmiştir.²⁶ Bu bölgeler Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuzey, güney ve batı sınırlarıydı. Anadolu Selçuklu Devleti, bu sınırlardaki Türkmenlerin iskânı sayesinde gelecek düşman saldırılarına karşılık verecekti. I. Alaaddin Keykubad döneminde Anadolu'ya giren bu göçebe aşiretlerin yerleştirilmesi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakla birlikte geç bir tarihte yazılmış olan Şikari'nin *Karamannâmesinde* I. Alaaddin Keykubad'ın tahta oturduğu ilk yıllarda Ermeni Krallığı üzerine düzenlediği seferde ele geçirdiği

²⁵ İbn Bîbî, I, s.429-434.; ayrıca bkz., Turan, *a.g.e.*, s.399.;Sevim-Yücel, *a.g.e.*, I, s.119.

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz, Faruk Sümer, *Oğuzlar, (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, Ankara 1965.; Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 72.

Ermenek bölgesine Ağaç-eri, Avşar, Salur, Varsak, Gülnâr, Turgut, Bayburt göçebelerini iskân ettirdiğini söyler.²⁷

I. Alaaddin Keykubad, ülkede büyük oranda siyasi birliğı sağladıktan sonra uzun süredir Harizmlilerin, Eyyubilerin saldırılarından bir hayli yıpranan Amid'in alınması için uzun bir süre çaba göstermiş ancak bir sonuç elde edememiştir. Bunun üzerine bir süreliğine dinlenmek üzere Alaiyye'ye çekilmiştir. Bu sırada Moğol Hanı'na gönderdiği elçi yanında iki Moğol nökeriyle geri dönmüş, yanında getirdiğı mektubu Sultana iletmek üzere Kayseri'de kendisini beklemeye koyulmuştur. I. Alaaddin Keykubad, Moğol Hanı'ndan gelen elçilerin kendisi dönünceye kadar iyi ağırlanması hususunda devlet adamlarına emir vermiştir. Bahar mevsimi geldiğinde Amid (Diyarbakır)'ın fethi için hazırlık yapmak üzere Kayseri'ye dönen Sultan burada elçileri kabul ederek Moğol Hanı'ndan gelen mektubu teslim almıştır. Mektuba göre Moğol Hanı, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol tabiiyetini kabul etmesini ve böylece Moğol ordularının şerrinden korunacaklarını bildirmiştir. Bunun üzerine Sultan I. Alaaddin Keykubad, Moğol Hanına göndermek üzere değerli hediyeler ile birlikte bir elçilik heyeti hazırlamıştır. Bu sırada Meşhed Ovası'nda Ramazan Bayramı'nın gelmiş olması sebebiyle emirler ve devlet erkânının katılacağı büyük bir ziyafet düzenlemiştir. Ancak düzenlenen ziyafette Sultan I. Alaaddin Keykubad, kendisine ikram ettiği kuş etinden yedikten sonra rahatsızlanmıştır. İzdırabının artması üzerine eğlence meclisini terk eden Sultan, Keykubadiyye Sarayı'na çekildikten bir süre sonra durumu ağırlaşarak 1237 yılında vefat etmiştir.²⁸

Anadolu Selçuklu Devleti'nin gücünün doruğuna ulaştıran Sultan I. Alaaddin Keykubad, Moğol istilasının Orta Asya'dan sonra Ön Asya'ya kadar ulaştığı bir zamanda ülkenin birlik ve bütünlüğü için büyük çaba harcamıştır. Nitekim ölmeden önce ülkenin geleceğini düşünen I. Alaaddin Keykubad, Amid seferi hazırlıkları sırasında devletin kaderiyle ilgili bazı mühim kararlar almış ve bunları devlet erkânıyla paylaşmıştır. Buna göre Sivas valisi Ayaz'ın ölümü ile onun yerine devlete önemli hizmetlerde bulunan Kayır Han'ı tayin etmiştir. Oğullarından II. Gıyaseddin

²⁷ Şikâri, *Karamannâme*, (çev. Necdet Sakaoğlu), *Karamanoğulları*, İstanbul 2005, s.13-14.

²⁸ İbn Bibi, I., s.450-451.; ayrıca bkz., Turan, *Türkiye*, s.388-389; Uyumaz, *a.g.e.*, s.93.

Keyhüsrev'i Erzincan Meliki olarak, küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı kendisinin yerine veliaht olarak bırakmıştır. I. Alaaddin Keykubad, açıkladığı kararlarının ölümünden sonra yerine getirilmesi için devlet erkânına yemin ve biat ettirmiştir. Ancak I.Alaaddin Keykubad'ın öldükten sonra, ön plana çıkmak için bazı devlet adamları ettikleri yeminleri unutarak İzzeddin Kılıç Arslan yerine, I.Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta çıkarmışlardır. Bu durum Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilerleyen zamanda siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan birçok bozuklukların meydana gelmesinde zemin hazırlamıştır.

2-II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi

I.Alaaddin Keykubad'ın ölümünden hemen sonra önde gelen devlet adamları daha o gömülmeden çıkarları gereği saltanat mücadelesini başlatmışlardır. Sultanın vasiyetine uymayan devlet adamlarından Saadettin Köpek, Şemseddin Altunaba, Taceddin Pervane, Celaleddin Ferruh ile Gürcüoğlu Zahirüddeve, İzzeddin Kılıç Arslan yerine II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i 1 Haziran 1237'de Selçuklu tahtına oturtmuşlardır. Bu duruma karşı çıkan Harezmi Emiri Kayır Han, Hüsâmeddin Kaymeri ve Kemâleddin Kâmyâr gibi devlet adamları da onların bu yaptığına karşılık Kılıç Arslan'ı tahta çıkarmak için harekete geçmiştir. Ancak çok geçmeden onlar da durumu kabullenerek II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in huzuruna gelip, onun saltanatını tanımak zorunda kalmışlardır.²⁹

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, tahta oturduktan sonra babasının zamanından kalan sorunları çözüme kavuşturmakla işe koyulmuştur. Önce I. Alaaddin Keykubad zamanında Kayseri'ye gelen Moğol elçilerini kabul edip, Moğol Hanının elçisi Emir Şemseddin Ömer Kazvini'nin yanına Fahrüddin isimli elçisini koyarak Moğol payitahtına yollamıştır. Diğer taraftan Eyyubi hükümdarı Melik-Kâmil ve Melik-Nâsır ile görüşerek daha önceden yapılmış anlaşmaları yenilemiştir. Bununla birlikte Melik Nâsır'ın kız kardeşiyle evlenmek ve kendi kız kardeşini ona vermek suretiyle akrabalık ilişkileri kurmuştur. Buna bağlı olarak Sumeysat ve Amid bölgelerinin II.

²⁹ İbn Bibi, II, s.20-21.; ayrıca bkz.,Turan, *Türkiye*, s.424.

Gıyaseddin Keyhüsrev'e aid olması kararlaştırılmıştır. Böylece bütün Eyyubi ve Artuklu hükümdarları II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tabiiyetini kabul ederek buralara hâkim olmak isteyen Mısır Sultanı Melik Kamil'e karşı büyük bir ittifak oluşturmuşlardır.³⁰

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, siyasi ilişkilerini düzene koyduktan bir süre sonra dinlenmek üzere Antalya'daki sarayına çekilmiştir. Bu sırada nüfuzlu emirlerden Saadettin Köpek, kendisine rakip gördüğü devlet adamlarını ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir. Nitekim sudan bahanelerle önemli devlet adamlarını öldürten Saadettin Köpek, I. Alaaddin Keykubad zamanında Selçuklu Devleti'ne bağlanan Harizmliler emiri Kayır Han'ı da hapse attırılmış ve bir süre sonra burada hayatını kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Harizmliler komutanların başı olan Kayır Han'ın haksız yere tutuklanarak ölümüne sebebiyet verilmesi I. Alaaddin Keykubad zamanında devlete bağlılık gösteren diğer Harizmliler komutanların tepkisini çekmiş ve uzun süre Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı baş kaldırmışlardır. Nitekim Harizmliler komutanlar bu üzücü olaydan sonra Anadolu Selçuklu Devleti'ne olan itaatlerini bırakarak kaçış yolunu tutmuşlardır. Kadın ve çocuklarıyla birlikte 12 000 atlıdan oluştuğu söylenen bu göçer kitlesi Anadolu topraklarından ayrılırken geçtikleri her yeri yağma ve talan etmiştir. Onların yarattıkları bu kargaşadan Anadolu'ya henüz girmiş göçebe ve yerleşik haldeki pek çok Türkmenler de nasibini almıştır. Bu kargaşa üzerine telaşa kapılan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Harizmşahların geri döndürülmesi için Kemaleddin Kamyar'ı görevlendirmiştir. Ancak Kemaleddin Kamyar, Harizmlileri geri döndürmek için çabalamışsa da iki taraf arasında meydana gelen çatışma sonucunda Selçuklu kuvvetleri yenilgi almıştır. Harizmliler bu mücadele sonucunda hayli at ve ganimet kazandıktan sonra Siverek ve Sümeysat bölgelerini yağma edip Urfa, Harran, Suruç, beldelerini istila ederek Berke Han, Berdi Han, Küçlü Han aldıkları yerleri aralarında pay etmişlerdir. Bu olaylara vesile olan Saadettin Köpek'in ortadan kaldırıldıktan sonra Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev Harizmşahları tekrar itaat altına almak için uğraşmışsa da bu beylerin uzun süre itaat altında kalmayarak tekrar sorun çıkardıkları görülmüştür. Nitekim

³⁰ Turan, *a.g.e.*, s.426.

uzun süredir devam eden Harizmşahlar sorunu onların Bağdat halifesine sığınmasıyla çözülmüştür.³¹ Ancak onların tahribata neden oldukları yerlerde başlayan Babailer Ayaklanması Anadolu Selçuklu Devleti'ni uzun bir süre daha meşgul edecek ve Moğol istilası arifesinde devletin düştüğü güçsüz durumu gözler önüne serecektir.

XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Moğol İstilasının etkisiyle Anadolu'ya kalabalık Türk kitlelerinin yanında pek çok derviş, şeyh, ilim adamı ve tüccar gibi farklı sosyal sınıflardan oluşan unsurların girdiğini daha önceden belirtmiştik. Bu kalabalık kitleler I.Alaaddin Keykubad döneminde Anadolu'ya girdiklerinde hoşgörülü bir ortamla karşılaşmış ve Sultanın emriyle ülkenin boş ve ıssız olan yerlerinde iskân edilerek hayatlarını devam ettirilmeleri sağlanmıştır. Ancak II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde yaşanan siyasi gelişmelere bağlı olarak bu hoşgörülü ortam ortadan kalkmış ve ülke içinde yaşanan kargaşadan en çok etkilenen Türkmenler olmuştur. Bununla birlikte bu dönem toprak rejiminin bozulması ve özel mülkiyetin önem kazanması nedeniyle köylerde hatırı sayılır özel mülklere sahip bir toprak aristokrasisi ortaya çıkmıştır. Ayrıca ıktaların vakıf arazisi haline getirilmesi yüzünden Türkmenlerin yaşadığı ortak arazilerin miktarının azalması ve bu hususta bir darlık ve sıkıntının baş göstermesi bu dönem itibariyle halk üzerinde olumsuz etkiler yaratan gelişmelerdir. Türkmenlerin hayat şartlarını zorlaştıran bu uygulamaların yanında Moğol istila dalgaları önünden Anadolu'ya devamlı bir göç yaşanması, yerleşik haldeki diğer Türkmenlerin durumunu alt üst etmiştir. Bütün bunların yanında halkın sırtına yüklenen yüksek miktartlı vergiler onların bu koşullar altında bir de maddi açıdan ezilmelerine neden olmuştur. İşte bütün bu nedenlere bağlı olarak özellikle köylerde ve kırsal kesimlerde yaşayan halk arasında yönetime karşı büyük bir memnuniyetsizlik ve güvensizlik baş göstermiştir.³²

Babai İsyanının asıl temelini oluşturan siyasi ve sosyal sorunların yanında isyanı tetikleyen bir diğer unsur din etkisidir. I.Alaaddin Keykubad döneminde

³¹ İbn Bibi, II, s.23-24,39-42; ayrıca bkz., Kaymaz, *a.g.e.*, s.58-63.; Turan, *Türkiye*, s.428,436-437.; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, Ankara 2010, s.57-58.

³² Ahmet Yaşar Ocak, *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Babailer İsyanı*, İstanbul 1980, s.68-73.; aynı yazar, "Babailik", *DİA*, c. IV, İstanbul 1991, s.373.

Moğol İstilasından kaçarak Anadolu'ya sığınan şeyh ve dervişlerin burada huzura kavuşmanın ötesinde mensup oldukları tarikatların dini görüşlerini rahatça yaymak imkânına kavuşmuşlardır. Bu şekilde Anadolu'da Kalenderilik, Haydarilik ve Yesevilik gibi pek çok tarikat ve mensupları yer edinmiştir. Bu tarikatların yaydıkları dini görüşler genelde İslâmiyetin katı kurallarından arındırılmış, mistik unsurlarla yoğrulmuş bir din anlayışıdır. Buna bağlı olarak bu görüşleri yayan şeyh ve dervişler gerek kılık kıyafetleriyle, dış görünüşleriyle gerekse yaşam tarzlarıyla toplumun fakir ve en çok ezilen kesimi olan ve henüz şamanist inanç özelliklerini yitirmemiş Türkmenler arasında taraftar bulmakta zorluk çekmemişlerdir.³³ Ancak bizim burada mevzubahis etmek istediğimiz bu tarikatların ve mensuplarının kimler oldukları ve hangi inançları yaydıklarından ziyade bu kişilerin Anadolu Selçuklu Devleti'nin en kuvvetli zamanında Türkmen aşiretlerini nasıl birdenbire harekete geçirerek isyana teşvik ettikleridir. Bu nedenle bu isyanın fikri öncülüğünü yapan Baba İlyas Horasani'nin nasıl ortaya çıktığı ve isyanın başlamasında nasıl bir rol üstlendiği hakkında bilgi vereceğiz.

XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan Moğol istilası önünden Anadolu'ya giren pek çok Türkmen içinde bulunan Baba İlyas Horasani'nin bir Türkmen babası olduğu sanılmaktadır. Ancak kaynakların hiç birinde onun Anadolu'ya girmeden önceki hayatıyla ilgili bilgi yoktur. Baba İlyas Horasani (Baba Resul)³⁴, Anadolu'ya girdikten sonra Amasya yakınlarında Çat köyüne yerleşmiş, burada köyün davalarını güderek hayatını sürdürmeye çalışmıştır. Burada yaptığı işten para almadan karın tokluğuna çalıştığı için zamanla halkın saygı ve sevgisini kazanmıştır. O, kısa bir zaman sonra burada bir zaviye inşa ederek sihir ve büyü yoluyla halkın dertlerine de çare olmaya başlamıştır. Bu sayede ünü yayılmış ve kısa sürede

³³ Anadolu'da bu dönem hüküm süren bu Heterodoks tarikatlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Ocak, *a.g.e.*, s.43-55.; Ömer Lütfü Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Kolonizatör Türk Dervişleri", *Türkler*, c.IX., Ankara, s. 433-453.; Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 2003.

³⁴ Kaynaklarda belirtilen Baba İlyas'ın Baba Resul olarak geçmesi müridi Baba İshak'la aynı kişi olduğu karışıklığını ortaya çıkarmıştır. Ancak bu karışıklık Elvan Çelebi'nin *Menkıbu'l Kudsiyye Fi Menâsibi'l-Ünsiyye* eserinde açıklığa kavuşmuştur. Buna karşın İbn Bibi eserinde Baba İlyas'tan hiç bahsetmemektedir.

müridlerinin sayısı çoğalmıştır. Baba İlyas, Türkmenlerin çoğunlukta oldukları Güneydoğu çevresine müridlerini göndererek buralardan pek çok taraftar edinmiştir. Hatta İbn Bibi'nin verdiği bilgiye göre o bu sırada Harran ve Urfa taraflarında bulunan Harizmlilere bile davet göndermiştir. Baba İlyas'ın müridlerinin çoğalması üzerine tahtının tehlikeye girdiğini gören Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, kuvvetlerini hazırlatarak Baba İlyas ve adamlarının üzerine göndermiştir. Bunun üzerine Baba Resul yakın adamlarını yanına alarak Haraşna (Amasya) kalesine sığınarak beklemeye başlamıştır.³⁵ Bu esnada Baba İlyas'ın Şam diyarında bulunan müridi Baba İshâk, şeyhinin durumunu öğrenerek adamlarıyla birlikte harekete geçmiş ve isyanın fiili şekilde başlamasına ve geniş bir çevreye yayılmasında etkili olmuştur.

Baba İlyas Horasani'nin Selçuklu kuvvetleri tarafından sıkıştırıldığı ve zor durumda olduğunu öğrenen Baba İshak derhal harekete geçerek Amasya'ya doğru ilerlemiştir. Bu sırada ona inanan Türkmenlere cihad çağrısı yaparak devlete karşı memnuniyetsiz bir tutum içinde olan ve isyana hazır bir halde bekleyen müridleri faaliyete geçirmiştir. İsyancı Türkmenler, Baba İshâk önderliğinde önce Kefersud'u daha sonra Adıyaman, Gerger ve Kâhta'yı yağmaladıktan sonra Malatya yönünde ilerlemişlerdir. Bu sırada Malatya Subaşı olan Germiyanogullarından Alişiroğlu Muzaffereddin kuvvetleriyle birlikte onların üzerine harekete geçmiştir. İki taraf arasında şiddetli bir çatışmanın yaşandığı savaşta Muzaffereddin'in ordusu yenilerek geri çekilmiştir. Ardından Germiyanlılar ve Kürtlerden topladığı orduyla tekrar harekete geçen Muzaffereddin bir kez daha yenilgi almaktan kurtulamamıştır. İsyancılar bu iki zaferden sonra daha da cesaretlenerek Sivas üzerine yürümüştür. Burada büyük tahribata sebep olan isyancılar Selçuklu kuvvetlerini yenerek Baba İlyas ve Baba İshak'la buluşmak üzere Amasya ve Tokat'a doğru yola koyulmuşlardır. Geçtikleri yerleri yağma eden isyancıların sayısı zafer kazandıkları yerlerdeki göçebe Türkmenlerin katılımıyla gittikçe artmış ve isyan önu geçilmez bir hal almıştır. Bu sırada Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev isyanın seyri hakkında bilgi aldıktan sonra korkmuş ve Kubadabad'a sığınmış, bir yandan da Amasya

³⁵ İbn Bibi, II, s.49-50.; Elvan Çelebi, *Menkıbu'l Kudsiyye Fi Menâsibi'l-Ünsiyye* (Baba İlyas Horasani'nin Menkabevi Tarihi), İstanbul 1984, s.XLIX.; ayrıca bkz, Ocak, a.g.m, s.373.

subaşılığına atadığı Mübarizeddin Armağan-şah'ı asilerin yakalanması için görevlendirmiştir. Baba İlyas Armağanşah'ın elinden kurtulamayarak yanındaki adamlarıyla birlikte öldürülmüştür.³⁶

Baba Resul'un öldürülmesinden kısa bir müddet sonra Amasya'ya gelen Baba İshâk ile komutasındaki isyancılar Baba İlyas'ın ölüm haberini almıştır. Ancak isyancılar onun öldüğüne inanmayarak "Baba Resulallah" diye bağrışarak Selçuklu askerlerinin üzerine saldırmıştır. Bu saldırıda Mübarizeddin Armağanşah'ı öldüren isyancılar Konya'ya doğru harekete geçmiştir. Durumu öğrenen II. Gıyaseddin Keyhüsrev, derhal Erzurum ucunu Moğollara karşı koruyan kuvvetleri isyancıları durdurmakla görevlendirmiştir. Bu kuvvetler Sivas'ta silah temin ettikten sonra Kayseri'ye gelmiştir. Bunlardan başka Selçuklu hizmetinde bulunan Frank ve Gürcü askerleri de asilere karşı sevk edilmiştir. Sayıları 60 000'i bulan bu kuvvetlerin³⁷ başına Necmeddin Behramşah tayin edilmiştir. 1240 yılının Sonbahar'ında Kırşehir'in Malya ovasında meydana gelen savaşta çocuklar hariç 4 000 kişi öldürülmüştür. Bu ölenlerin içinde Baba İshâk da bulunmaktadır. Uzun bir mücadelenin ardından nihayet Babai Ayaklanması son bulmuştur.³⁸

Babai Ayaklanmasının kanlı bir şekilde bastırılmasının ardından hayatta kalan isyancılar yakalanarak II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in huzuruna çıkarılmıştır. Sultan, onların derhal öldürülmesi emrini vermişse de Vezir Celaleddin Karatay sayesinde af edilmişlerdir.³⁹ Bu hadise şimdiye kadar Anadolu Selçuklu Devleti'nde çıkan Türkmen isyanlarının en büyüğü olması ve doğurduğu sonuçlar bakımından son derece önemlidir. Öncelikle Türkmenlerin çıkardıkları bu ayaklanmanın kanlı bir şekilde Selçuklu Devleti tarafından bastırılması uçlarla hükümet arasında gittikçe açılan uçurumu belirginleştirmiştir. Bununla birlikte Babai Ayaklanmasının Anadolu Selçuklu Devleti'ni uzun süre uğraştırması ve Sultanın mücadele esnasında

³⁶ İbn Bibi, II, s. 50-51.; ayrıca bkz, Ocak, *a.g.e.*, s.125.

³⁷ Ebul'l-Ferec, II, s.541.; ayrıca bkz,Turan, *a.g.e.*, s.443.

³⁸ İbn Bibi, II, s.50-53.; Ahmet Eflaki , *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), c.I, İstanbul 2001, s.127.; ayrıca bkz, Ocak, *a.g.e.*, s.129-132.

³⁹ Turan, *Türkiye*, s.442-443.; Kaymaz, *II.Gıyaseddin Keyhüsrev*, s.65-67.

Keykubadiyye kalesine sığınması Türkmenler karşısında devletin gücünü gözler önüne sermiştir. Buna bağlı olarak Moğol kuvvetleri ayaklanmanın bastırılmasının ardından bir kaç yıl sonra doğudaki Selçuklu savunma sisteminin de zayıflamasını fırsat bilerek saldırılarını fiilen başlatacaklardır.

3- Köseadağ Bozgunu ve Hemen Sonrasında Yaşananlar

XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan Moğol İstilas, Orta Asya'dan sonra İslâm Devletleri ile Karadeniz'in kuzeyine kadar uzanarak birçok devleti etkisi altına almıştır. 1220 yılında başlayan Moğol saldırıları sonucunda Harzemşahlar Devleti yıkılırken Moğol kuvvetleri, devletin başındaki Muhammed Harzemşah ile oğullarının peşinden Horasan'dan Azerbaycan, İran, Irak ve Suriye'ye kadar olan bölgeyi yağma ve talana uğratıp, insanları katlettikten sonra bir süreliğine geri çekilmişlerdir.⁴⁰ Moğol kuvvetlerinin çekilişinden biraz zaman sonra Azerbaycan'da kurulan Harzemşahlar, Eyyubiler ile Anadolu Selçukluları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi için hâkimiyet mücadelesi başlamıştı. Bu devletler kendi aralarında mücadelele iindeyken Moğollar ikinci bir işgalle Ön Asya'ya girmek için hazırlıklarını tamamlamıştır. Nitekim 1232'de İran ve Azerbaycan'ı ele geçirerek Harzemşahlar Devleti'ni ortadan kaldıran Moğollar, Anadolu'ya ufak çaplı bir saldırı düzenledikten sonra geri çekilmiştir. Daha önceden de belirttiğimiz gibi bu sırada Anadolu Selçuklu Devleti'nin tahtında oturan I. Alaaddin Keykubad, Moğollara karşı akıllı bir politika takip ederek onları sınırlarından uzak tutmayı başarmıştır.⁴¹

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in başa geçmesiyle birlikte Anadolu Selçuklu Devleti ile Moğollar arasındaki ilişkilerin bir süre iyi gittiği, ancak kısa bir süre sonra bozulduğunu görmekteyiz. Nitekim ayrıntılarını daha önceden verdiğimiz siyasi ve sosyal meseleler yüzünden ülkenin doğusunda kurulan savunma sistemi dağılmış, iç

⁴⁰ Moğol İstila Hareketi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Bertold Spuler, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri*, (1220-1350), (çev. Cemal Anadol), Ankara 1987.; Hasan Oktay, *Ermene Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, İstanbul 2007.

⁴¹ Ebû'l-Ferec, II, s.532.

politikada tecrübesiz kadrolara itibar edilerek devlet içerisinde büyük bir huzursuzluk baş göstermiştir. İşte bu huzursuzluğun neticesinde daha önceden bahsi geçen 1240 yılındaki Türkmen ayaklanması patlak vermiştir. Bu olaydan sonraki birkaç yıl içinde Moğollar Anadolu'nun doğu sınırlarını yoklamaya başladıkları görülmektedir. Bu durum Simon de Quentin'in ifadesine göre; “*Moğollar Baba İshak'ın az bir kuvvetle Selçuklular üzerinde zafer kazandığını görünce Türklerin zayıflığından büyük bir cesaret bularak ertesi yıl Anadolu'yu işgal etmeye başlamışlardır*”.⁴² şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim 1240 yılında medya gelen Babai Ayaklanmasından sonraki yıl içinde Mugan'ın komutasına getirililen Baycu Noyan, 30.000 kişilik bir orduyla Gürcistan üzerinden Selçuklu topraklarına girip Erzurum üzerine yürümüştü. Bu sırada Erzurum'u korumakla görevli olan Sinaneddin Yakut emrindeki kuvvetlerle birlikte Moğolların şehre girmeleri üzerine başarılı bir savunma göstermiştir. Ancak Moğol kuvvetlerinin çekilmeyi düşündükleri sırada Erzurum valisi olan Şerefeddin Duvuni, can ve mal güvenliğinin sağlanması karşılığında kendi savunmasına havale edilmiş burçlardan Moğol askerini şehre alabileceğini bildiren bir mektubu Moğol komutanına göndermiştir. Mektupla yapılan teklifi kabul eden Baycu Noyan, hemen emrindeki kuvvetlerle Duvuni'nin savunduğu kaleden içeri girip alabilecekleri ne kadar ganimet varsa aldıktan sonra Mugan'a geri dönmüşlerdir.⁴³

Moğol kuvvetlerinin çekilmesinden sonra Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev ülkenin dört bir tarafında bulunan emirleri bundan sonra ne yapılması gerektiğini konuşmak üzere Konya'da toplamıştır. Görüşmelerde kendi kuvvetlerinin savaş için kâfi gelmeyeceği, bu sebeple komşu ülkelerden de yardım alınması kararlaştırılmıştır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev, topladığı orduyla Kayseri'den Sivas'a doğru hareket etmiştir. Selçuklu ordusu Kayseri'den hareket ettiğinde 70 000, Sivas'a varduktan sonra burada Halep'ten gelen 10 000 kadar kuvvetle birlikte 80 000'e ulaşarak Sivas'ın 80 km. kuzeydoğusundaki Köseadağ mevkiinde beklemeye

⁴² Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, (1245-1248), (çev. Erendiz Özbayoğlu), Antalya 2006, s.44.

⁴³ İbn Bibi, II, s.62-64.; Ebû'l-Ferec, c.II, s.541-544.; Quentin, s.57-58.; ayrıca bkz., Kaymaz, *II.Gıyaseddin Keyhüsrev*, s.88-89.; Sümer, *a.g.m.*, s. 9.

koyulmuştur.⁴⁴ Bu sırada Moğollar'ın Erzincan Akşehir'e geldiği haberi ulaşmıştır. Bu haber üzerine Selçuklu ordusundan Pervane Veliyüddin ile Nasuhiddin Farisi 20 000 kişilik bir kuvvetle bir keşif hareketi yapmaya karar vermiştir. Buldukları dağdan ovaya inip etrafı kontrol etmeye koyulan Selçuklu öncüleri aniden Moğol kuvvetlerinin saldırısıyla karşılaşmıştır. Bu ilk çarpışmada galip gelen Selçuklu kuvvetleri karşısında Moğol ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Erken davranan Selçuklu kuvvetleri savaşı kazandıklarını duyururken II. Gıyaseddin Keyhüsrev'de kutlamaları kabul etmeye başlamıştır. İşte o anda Moğol kuvvetleri toparlanıp geri dönerek Selçuklu kuvvetlerini aniden bastırmıştır. Bu olay, savaşın kaderini değiştirmiştir. Nitekim küçük bir darbe sonucu Selçuklu ordusu savaşmayı göze alamadığından bir ok dahi atamadan bozgun halinde dağılmıştır. Sonuçta ordusunun yenilgi almasıyla çaresiz kalan Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, gece bastırıldığında çareyi kaçmakta bulmuştur.⁴⁵

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanan Köseadağ Bozgunu'ndan sonra Moğol kuvvetleri Selçuklular cephesinde herhangi bir hareketlilik görmeyince onların bulunduğu yere bir keşif kolu çıkarmıştır. Moğol kuvvetleri bir gün bekledikten sonra Selçuklu ordusunun çadırlarında herhangi bir hareketlilik olmayınca onlardan geriye kalan malları yağmalamaya koyulmuştur. Ardından Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemeye başlayan istilacılar önce Sivas'a ulaşmıştır. Buranın kadısı Necmeddin-el Kırşehri daha önceden Cengiz Han'ın Harzemşahlar ülkesini istila ettiğinde yanına varıp aman hattı almıştı. Bunu yanında bulduran Kadı kıymetli hediyelerle Baycu Noyan'ı karşılamak üzere şehirden çıkmıştır. Bu sayede şehrine ve halkına dokunmaması için ondan söz istemiştir. Baycu Noyan bir kapıdan üç günlük yağma şartıyla kadının isteğini kabul etmiştir. Anlaşma yapıldığı gibi şehri yağmalayan Moğol kuvvetleri hiç kimseye dokunmamış, üç günlük yağmadan sonra dördüncü gün Kayseri'ye doğru yola koyulmuşlardır.⁴⁶

⁴⁴ İbn Bibi, II, s. 67-68.

⁴⁵ İbn Bibi, II, s.70.; Ebû'l-Ferec, II, s. 19-20.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e*, s. 455.; Kaymaz, *a.g.e*, s.94.; Faruk Sümer, "Köseadağ Savaşı", *İA*, c. 26, Ankara 2002, s.272-273.

⁴⁶ İbn Bibi, II, s.72-73.; ayrıca bkz, Turan, *Türkiye*, s. 459.

Moğollar Sivas'tan sonra önlerinde hiçbir engel çıkmadığından etrafı yağmalayarak Kayseri'ye ulaşmışlardır. Kayseri'de o sırada Köseadağ'daki savaştan kaçan emirlerden Şemseddin Kaymaz, Fahreddin Ayaz ve Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi ile bir miktar Selçuklu askeri bulunmaktadır. Şehir halkı Moğolların gelmekte olduğunu işittikten sonra savunma hazırlığına girişmiştir. Bir süre sonra şehir önlerine gelen Baycu, hemen surların etrafını dolaşarak inceleme yapmıştır. En zayıf olarak gördüğü Sivas kapısı burçlarına 3 mancınık kurdurarak şehri kuşatmış, 15 gün süreyle mancınıklar kenti döğmüştür. İlk etapta bazı surlarda gedik açılmasına rağmen bir sonuç alınamamıştır. Askerlerin sorun çıkarmaya başlaması üzerine bir ara Moğol Noyan'ı geri çekilmeyi düşünmüştür. Ancak şehri savunanlardan İğdişbaşı Hacikyan, ardından da Fahreddin Ayaz, Baycu Noyan tarafına geçerek şehrin kolayca teslim olmasına yardım etmişlerdir. İyice zayıflamış olan şehir, saldırılara daha fazla dayanamadan teslim olmuştur. Şehre giren Moğol kuvvetleri yağma ve katliamların ardından karargâhları Mugan'a dönmek üzere dönüş yolunu tutmuşlardır.⁴⁷

Moğol kuvvetlerinin dönüşünden sonra Vezir Mühezzibüddin Ali ile Kadı Fahreddin ülkeyi düştüğü durumdan kurtarmak için Komutan Baycu Noyan'la görüşme kararı almışlardır. Bunun için iki emir Erzurum hududuna gitmiştir. Burada Komutan Noyan'la buluştuktan sonra Moğolların Kafkas ordusu Komutanı Cormagon'la görüşmek üzere Mugan'a hareket etmişlerdir. Buraya vardıklarında Cormagon, Selçuklu emirlerinin neden geldiklerini öğrenmek istemiştir. Emir Fahreddin Ali, Selçuklu ordusunun öncü kuvvetlerini kaybettiğini, bunun yanında Moğollar'ın da büyük kayıplar verdiğini belirtip şöyle devam etmiştir: "*Ülkede daha yüz binlerce Selçuklu askeri vardır ve hazır beklemektedir. Ayrıca Anadolu'yu Selçuklu hükümdarından başka kimse elde tutamaz. Halk da onlardan başkasına itaat etmez. Bu sebeple sulh yapılması her iki tarafın da yararına.*" diye anlaşma teklifinde bulunmuştur. Bu konuşmanın ardından bir süre düşünen Moğol Hanı söylenenlerin doğruluğuna kanaat getirerek istenen barış teklifini kabul etmiştir. Bu şekilde iki taraf arasında verilecek hediyelerin miktarları belirlendikten sonra

⁴⁷ İbn Bibi, II, s.73-74.; Ebû'l-Ferec, II, s.541-542.

Mühezzibüddin Ali ile Kadı bunu Sultan Gıyaseddin'e onaylatmak üzere Anadolu'ya dönmüşlerdir.⁴⁸

Anadolu Selçuklu Devleti adına anlaşma yapmak üzere giden heyetin dönüşünden sonra Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, yapılan anlaşmayı yetersiz görüp Altınordu Hanı'na gönderilmek üzere yeni bir elçilik heyeti kurulmasını istemiştir. Hazırlanan heyette Şemseddin Muhammed İsfehani, Amasya Kadısı Fahreddin ile İbn Bibi'nin babası Mecdeddin Muhammed Tercüman görev almıştır. Heyet, Batu Han'ın bulunduğu Saray şehrine vardığında iyi bir şekilde karşılanmıştır. Batu Han, heyetin dönüş vakti geldiğinde II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e verilmek üzere ok, yay, kılıç, mızrak, külâh ve yarlıg göndermiştir. Ayrıca kendi adına Anadolu'da ülkenin idare edilmesini buyuran bir yarlıg ile ülkenin yönetiminde sınırsız yetki tanımıştır.⁴⁹

Moğollar ile Anadolu Selçuklu Devleti arasında anlaşma sağlanmasından sonra 1245 yılında Moğollar Abbasi Halifeliği'yle uğraşırken, II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Anadolu'nun Moğol işgali altında olduğu dönemde kendilerine ihanet eden Ermeni Krallığı ile mücadeleye girmiştir.⁵⁰ Aynı yılın sonlarına doğru Simon de Saint Quentin'in adını Coterinus şeklinde adlandırdığı bir Türkmen Beyi, kendisini I.Alaaddin Keykubad'ın oğlu olduğunu iddia ederek etrafına topladığı 20 000 kişilik bir kuvvetle kardeşini, yani II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i, ortadan kaldırma girişiminde bulunmuştur. Buna gerekçe olarak "*Beceriksiz ve kadın kılıklı kardeşim, Sultan, Tatarlar tarafından yenildiğine göre, bu toprağı yönetmeye lâıyk değil. Bu yüzden, bu toprağın güçlü bir varisi olarak Sultan olmak istiyorum.*" demiştir. Nitekim Konya ve Alaiyye arasında üç ay kadar devam eden bu ayaklanma, başkent

⁴⁸ İbn Bibi, c.II, s.76-78.; *Anonim Selçuknâme*, (çev. Feridun Nafiz Uzluk), *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, III, Ankara 1952, s. 32.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e*, s.463.; Sümer, *a.g.m*, s.273.

⁴⁹ İbn Bibi, II, s.82-85.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e*, s.469-470.; Ersan, *a.g.e*, s.68-69.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz, Ebû'l-Farac, II, s.545.; ayrıca bkz, Kaymaz, *a.g.e*, s.106-107.; Cahen, *a.g.e*, s.264-265.

Konya'nın düşmesi an meselesi olduğu bir sırada Lampron (Namrun) hâkimi Konstantin'in yardımıyla bastırılmıştır.⁵¹

II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi, Anadolu Selçuklu Devleti ile ona bağlı Türkmenlerin arasındaki ilişkilerin kırılma noktasıdır. Nitekim bu dönem yönetimde meydana gelen bozukluklar ve buna bağlı olarak Türkmenlerin hoşnutsuzluğu sonucunda uzun süre ayaklanmalar baş göstermiştir. Bu ayaklanmalar sonucunda Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi açıdan bir hayli yıpranmış olması Köseadağ Bozgunu'nda alınan yenilgiyle bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu bozgunun ardından Anadolu Selçuklu Devleti Moğollara tabii hale gelirken Moğol tarafından atanan devlet görevlileri yüzünden Uçlarla devlet arasında var olan uçurum daha da derinleşecektir. Özellikle II. Bölümde ayrıntılarını anlatacağımız üzere bu devlet görevlilerinin kendi çıkarları doğrultusunda destekledikleri Sultanı tahtta tek başına söz sahibi yapmak için verdikleri uğraş ülke yönetimini iki ayrı kesime bile bölünmesine neden olacaktır. Bu durum II. İzzeddin Keykavus ile Rükneddin Kılıç Arslan arasında yaşanacak hâkimiyet mücadelesinden sonra ortaya çıkacaktır. Ancak II. İzzeddin Keykavus'un biraz zaman sonra Moğol baskılarına dayanamayarak bağımsızlık fikrini faaliyete geçirebilmek için çareler araması onun hâkimiyetinde olan Anadolu Selçuklu Devleti'nin batı sınırlarına kadar olan bölgeyi kaybetmesine sebep olacaktır. Onun haksız yere tahtından edilmesinden sonra Uçlarla hükümet arasında var olan uçurum daha da belirgin bir hale gelirken Moğol hâkimiyetinin tam olarak kurulduğu Anadolu'da Türkmenlerin bağımsızlık mücadelelerini arttırdıkları görülecektir.

⁵¹ Quentin, s. 59-60.; ayrıca bkz, Kaymaz, *a.g.e.*, s.38-39.; Cahen, *a.g.e.*, s.264.

II- XIII. Yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti'nin Batı Sınırı

Anadolu Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasında Batı Anadolu Bölgesi'nin sınırları uzun bir zaman diliminde taraflar arasında kimi zaman genişleyen kimi zaman daralan bir bölge olmuştur. Ancak XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Orta Aysa'da başlayan Moğol İstilasını önüne kattığı göçebe, yarı göçebe haldeki Türkmen aşiretlerini Anadolu'ya savururken Selçuklu Devleti bu gelenleri Bizans İmparatorluğu sınırlarına kadar olan şehirler, kasabalar ve köylerde iskân etmiştir. Ayrıca 1243 yılındaki Köseadağ Bozgunu'ndan sonra Anadolu Selçuklu Devleti, Moğol tabiyetini kabul edip gittikçe devlet üzerindeki kontrolünü yitirirken önemli devlet adamlarının, komutanların ve Moğol zulmünden kaçan Türkmenler ile dervişlerin bu sınır bölgesine kaçtıkları görülmektedir. XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun değişen siyasi ve sosyal yapısı içinde Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasındaki sınırlarda ortaya çıkan "Uç" ve "Ucât" olarak adlandırılan sınır şehirlerinin nasıl bir anlam ifade ettiğinin yanında ucların ötesinde fetih ve akınlar yapan "Gaziler" den bahsedeceğiz.

1-"Uç" ve Türkmenler

Sınır şehri anlamına gelen "Uç", Anadolu Selçuklu Devleti'nin düşman devletlere olan sınırlarındaki şehirlere verilmiştir. Bu şehirler Anadolu Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu'nun arasında XI. Yüzyılın ikinci yarısından XII. yüzyılın sonlarına kadar sürekli el değiştirmişti. Ancak 1204 yılında meydana gelen IV. Haçlı Seferi sonrasında başkent İstanbul'u Latinlere kaptıran Bizanslı soylular Anadolu'ya geçerek İznik Rum İmparatorluğu'nun temellerini attıktan sonra Batı Anadolu'da hâkimiyetlerini sağlamlaştırmışlardı. Nitekim 1211'de bu bölge için harekete geçen I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in bu yöndeki hedefi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Buna bağlı olarak I. İzzeddin Keykavus batı yönünde değil de seferlerini kuzey ve güneye doğru yönlendirmiş, Sinop ve Antalya ele geçirilmiştir. I. Alaaddin Keykubad zamanında ise Alaiyye (Alanya) şehrinin ele geçirilmesi Selçukluların batı yönünde kuzeyden güneye büyük bir bir sınır hattını ortaya

çıkarmıştır. Bu sayede batı yönünde bu sınır hattındaki Selçuklulara ait olan şehirler “Uç” veya “Ucat”⁵² şeklinde anılmıştır.⁵³

XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Bizans İmparatorluğu ile Anadolu Selçuklu Devleti arasındaki sınır hakkında Bizans tarihi araştırmacısı David Nicol batıdaki sınır çizgisinin Karadeniz’e akan Sakarya ırmağının vadisi, güneyde ilkçağ kenti Miletos’un önünden Ege denizine dökülen Menderes ırmağının vadisine kadar olan bölge olarak belirtmiştir.⁵⁴ Ayrıca Mustafa Akdağ Anadolu Selçuklu Devleti’nin Bizans ile olan sınır hattını Sinop’tan Kastamonu, Bolu, Eskişehir, Kütahya, Denizli ve Antalya’ya kadar bir çizgi halinde olduğunu belirtmiştir.⁵⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise sınır şehirlerinin Kayseri, Amasya, Antalya, Lâdik (Denizli), Karahisarıdevle (Afyon), olduğunu belirtmiştir.⁵⁶ Kaynaklarda ise bu sınır hattı

⁵² “Uç” sınır, hudut manasında Türkçe bir kelime olup düşmanla doğrudan temas edilen, asker kişilerin etkin olduğu ve bu sebeple kendisine mahsus özellikler arz eden yerlerdir. Paul Wittek’in tezinde ayrıntılı bir şekilde verilen Uç kavramına göre; Bizans sınır savaşçılarına verilen “Akritai” adının türetildiği Yunanca Akranın karşılığıyla aynı anlama gelmektedir. (Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğusu*, (çev. Fatmagül Berktaş), İstanbul 1995, s.36.) Cahen ise Uç kavramının XI. yüzyıldan itibaren Müslüman yazarların sınır bölgelerindeki Türkmenlere bu adı verdiklerini, “Sınır adamları” adını taşıyan bu sözcüğün Bizanslılar’daki akritainin karşılığı olup, değişik etimolojik anlamları olmasına karşın Müslümanlardaki gazi sözcüğünün karşılığı olan bir deyim olduğunu söylemektedir. (Cahen, *Anadolu’da Türkler*, s.154.) Diğer taraftan bazı Batılı tarihçiler tarafından “Uç” kelimesi bir aşiret adı olarak algılanırken bunun yanlış bir anlaşılardan ibaret olduğu Fuad Köprülü’nün “Uç Nâmında Bir Türkmen Kabilesi Var mıdır?” makalesinde açıklığa kavuşturulmuştur. Buna göre Köprülü, Arap kaynaklarından Camiü’l-Tevarih’te, Makrizi’nin Kitabü’l-Sulukun’da, İbnü’l-Esir’in eserinde geçen “Türkmenü’l-Uç” ile “Türkmenü’l-Uciyye” şeklinde geçen kelimelerin batılı araştırmacılarca bir aşiret adı olarak algılandığını söylemektedir. Ancak Köprülü “Uç”un Türkçede hudut ve sınır manasında bir kelime olduğunu söyler. Ayrıca Selçuki hükümdarlarının bu kelimeyi Hıristiyan devletlerle olan serhadleri muhafaza etmek, düşman memleketine akınlarda bulunmak maksadıyla uçlara bir takım Türk aşiretlerinin yerleştirilmesi şeklinde kullanılan şeklinin doğru olduğunu bildirir. (Fuad Köprülü, “Oğuz Etimolojisi Hakkında Tarihi Notlar”, *Türkiyat*, c.I, s.209-211.)

⁵³ Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Uçları”, *Pax Ottomana*, Ankara 2001, s.821.

⁵⁴ Nicol, *Bizans’ın Son Yüzyılları*, s.88.

⁵⁵ Akdağ, *a.g.e.*, s.50.

⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1988, s. 104.

üzerindeki bazı uç şehirleri yer almaktadır. Bunlardan Aksarayı'nın eserinde; Antalya ve Alanya⁵⁷, Borgulu/Uluborlu, Tonguzlu/Denizli,⁵⁸ Burdur⁵⁹ uç şehirleri olarak geçmektedir. Yine Anonim Selçuknâme'de Lazık/Denizli⁶⁰ şehrinin uç olduğu anlaşılmaktadır.

“Uç” veya “Ucat” olarak adlandırılan bu şehirler, XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Moğol İstilasının önünden Anadolu'ya giren binlerce göçebe Türkmen aşiretlerinin iskân sahası haline gelmişti. Nitekim daha önceden belirttiğimiz gibi I. Alaaddin Keykubad zamanında Anadolu'ya giren göçebe ve yarı göçebe Türkmen Aşiretleri bu şehirlerde iskân ediliyordu. Bu sayede hem ıssız köy ve kasabalar Anadolu'ya henüz girmiş taze bir nüfusla hayat buluyor hem de düşman devletlerin saldırıları bu sayede önleniyordu. Öte taraftan Türkmen aşiretleri için de Uç şehirleri önemliydi. Zira Moğol işgal ve katliamlarından kaçan Türkmenler bu bölgeleri henüz istilanın ulaşmadığı güvenli alanlar olarak görüyorlardı. Bu nedenle Uç şehirleri işgal ve katliamdan kaçan göçebelerin sığınağı haline gelmişti. Ayrıca bu bölgenin diğer alanlara göre yaşam koşulları daha elverişliydi. Nitekim hayvan otlatmaya ve yaylacılığa, sürüleri kışlağa çekerek az masrafla beslemek için ılıman iklimli yerlere sahipti. Ayrıca hayvancılıkla uğraşan aşiretler, bu bölgede mahsullerini kolayca dışarıya pazarlayabilecekleri işlek liman pazarları yoğun olarak bulabiliyorlardı. Bu koşullara bağlı olarak uçlarda hayat, “kışlak” ve “yaylak” arasında gidip gelme şeklinde düzenlenmişti. Konar-göçerler, kışlaklarını genellikle vadi yatakları, dere ve orman kenarları gibi karı az tutan, soğuktan ve tipiden korunaklı yerlerden seçmişlerdi. Onlar, zamanla kışlık konaklarında sabit konutlar yaparak bu yerlerde kendi köylerini kurmuşlardır. Bu köyler genellikle kurucu boyların veya beylerin adlarıyla anılmıştır.⁶¹

⁵⁷ Aksarayı,, s.53.

⁵⁸ Aksarayı, s.103.

⁵⁹ Aksarayı, s.30.

⁶⁰ *Anonim Selçuknâme*, s. 50.

⁶¹ Osman Çetin, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyetin Yayılışı*, İstanbul 1981, s.94.; Akdağ, *a.g.e*, s.85.; Koca, *a.g.m*, s.822-823.

Uç Türkmenlerinin yaylak ve kışlak hayatının aksine Uç Beylerbeyi kasaba ve şehirlerde yaşamışlardır. Uç Beyleri ya da Beylerbeyi sefere çıkacakları vakit askerlerini “Uç Etrakinden” temin etmiştir. Ayrıca oturdukları şehrin kalesindeki saraylarında kul ve nökerlerinden ibaret şahsi kuvvetler bulundurmıştır. Uç Beylerbeyinin görev aldığı bölge, eski Türk Devletleri’nin yapısındaki ikili sisteme uygun bir şekilde, “sağ ve sol” olmak üzere iki kol halinde örgütlenmiştir. Sağ kolun merkezi Kastamonu, sol kolun merkezi Ankara olmak üzere birinci kolun başında Sağ kol Uç beylerbeyi, ikinci kolun başında Sol kol Uç beylerbeyi unvanıyla anılan birer bey görev almıştır.⁶² Buna göre Anadolu Selçuklu uçları XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Sağ kol Hüsameddin Çoban ve sülalesi tarafından yürütülürken Sol Kol Uç Beylerbeyliği sırasıyla önce Seyfeddin Kızıl, sonra Selçuklu Veziri Fahreddin Ali’nin (Sahip Ata) oğullarına geçmiştir. Böylece sol kolun uç merkezi Ankara’dan Afyon Karahisar’a nakledilmiştir. Son olarak Germiyanogulları sülalesine geçen sol kolun merkezi Kütahya olmuştur.⁶³

Anadolu Selçuklu Devleti’nin batı sınırlarında meydana gelen bu siyasi ve sosyal değişimin karşısında Bizans İmparatorluğu’nun da topraklarının doğusundaki savunma sistemini kuvvetlendirmek amacıyla bir takım önlemler aldığı görülmektedir. Nitekim daha önceden de belirttiğimiz gibi İmparator Vatetzes (1222-1254), Trakya’dan getirdiği 10 binden az olmayan Hıristiyanlaştırılmış Kuman’ı, yani Türk’ü, Menderes vadisine ve Frikya hudutlarına yerleştirerek uçlardaki Türkmen akınlarına karşı Türkopol⁶⁴ olarak adlandırılan askerlerle korumaya çalışmıştır.⁶⁵ Ayrıca Bizans uçlarında oluşturulan sınır savunma sistemindeki diğer öne çıkan bir unsur da akritlerdir. Bizans’ın sınır muhafızları olan akritler güneydeki dağ sıralarından başlayarak Bitinya içine kadar uzanan sınır karakollarına

⁶² Akdağ, *a.g.e.*, 50.

⁶³ Akdağ, *a.g.e.*, s.88.; Koca, *a.g.m.*, s.826.

⁶⁴ Türkopol, XI. yüzyılın sonlarından itibaren Bizans ordusunda görev yapan Hıristiyanlaştırılmış Türk paralı askerlerine verilen isimdir. Bu askerler Selçuklu soyundan gelmektedir. Bu nedenle de soydaşları gibi ok ve yay kullanma konusunda yetenekli olmaları onları Bizans ordusunda önemli bir unsur kılmıştır. (Türkopoller konusunda geniş bilgi için bakınız; Yusuf Ayönü, “Bizans ordusunda Ücretli Türk Askerler”, *Türkiyat*, S.58, , s.64.)

⁶⁵ Wittek, *Menteşe Beyliği*, s.13.; Turan, *Türkiye*, s.373.; Köprülü, *a.g.e.*, s.100.; Turan, *a.g.e.*, s.373.

yerleştirilmişlerdir. Akritler, vergiden ve çeşitli yükümlülüklerden muaf tutulan askerlerdir. Bizans İmparatorluğu on üçüncü yüzyılın ilk yarısına kadar, yani Bizans'ın İstanbul'a tekrar taşınmasına kadar, ayrıcalıklar verdiği bu savaşçılara sınırlarının korunmasında yarar sağlamıştır. Ancak İmparatorluğun İstanbul'a taşınmasından sonra akritlerin vergiden muafliklarının iptali ve birçoğunun Balkanlarda savaşmak üzere batıya kaydırılmasına bağlı olarak kolayca taraf değiştirdikleri ya da mücadelelerinde başarısız oldukları görülecektir.⁶⁶ Bu durum 1261'den sonra yaşanmakla birlikte Uç Türkmenlerinin kolayca sınırları aşip uçların ötesine ulaşmalarında kolaylaştırıcı bir etken olup çalışmamızın ikinci bölümünde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Anadolu Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu'nun hudutlarında farklı yapıda iki ayrı siyasi ve etnik yapının oluşması buralarda karmaşık bir kültürün doğmasına vesile olmuştur. Buna bağlı olarak zamanla uç sahasında garip bir kavim ve kültürler karmaşası meydana gelmiştir. İşte Anadolu Selçuklu Devleti'nin uçlarında yığılan bu kişiler içinde en belirleyici unsurlar gaziler ile onlara gaza faaliyetlerinde arka planda itici güç olan şeyh ve dervişler olmuştur. Anadolu'ya girdiklerinde mistik yapıdaki tarikatların liderleri Selçuklu Devleti tarafından iyi karşılanmayıp uçlara kaçtıklarına daha önceden yer vermiştik. Onlar Anadolu Selçuklu Devleti'nin baskıcı yönetimi ile Moğollara karşı direnişte nasıl Türkmenlere önderlik ettilerse uçlarda önemli bir unsur olan gazilere de uçlardan ötede savaşmaları hususunda büyük bir coşku ve heyecanı aşılamaaları açısından önemli role sahiptiler. Gaziler, aldıkları bu coşkuyla uçların ötesinde savaşmaya başladılar. Yaptıklarını meşru kılmak amacıyla eski İslam geleneğindeki kâfirlere karşı mukaddes gaza ve cihada başvurmuşlardır.⁶⁷ İşte buna bağlı olarak gaza ve gazi kavramlarının XIII. ve XIV. yüzyılda Anadolu Selçuklu uçlarında nasıl bir anlam kazandığından bahsetmekte yarar görmekteyiz.

⁶⁶ Rudi Paul Lindner, *Göçebeler ve Osmanlılar*, (çev. Müfit Günay), Ankara 2000, s.35-37.; Ostrogorsky, *Bizans*, s.409.; Cafer Çiftçi, "XIV. Yüzyılda Anadolu'da Uç Beyliklerinin Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri, *Türkler*, c. 7, s. 394.

⁶⁷ Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, s.44.

2-Gazilik ve Gaza

Hücum etmek, savaşmak, özellikle din uğrunda cihat etmek anlamlarına gelen “Gaza”, İslam fetihlerinin en önemli sebeplerinden birisidir. Gaza veya gazvenin ism-i faili olan “Gazi”, şeref unvanı olarak savaşta başarı kazanmış kumandanlara hatta hükümdarlara verilen bir unvandır.⁶⁸ XI. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu’nun fethine memur edilen Türkmen komutanlara bu unvan verilmiştir. Nitekim bu komutanların adlarının Danişmend, Artuk, Saltuk Gaziler oldukları bilinmektedir. Bu beylerin içinde Danişmend Gazinin soyundan gelenler bu özelliklerini Bizans’a konum itibariyle yakın olmalarından dolayı yaptıkları akınlar sayesinde daima canlı tutmuşlardı.⁶⁹ Onlar bu özelliklerini Anadolu Selçuklu Devleti’nin hâkimiyeti altına girdikten sonra bile korudular. Hatta II. Kılıç Arslan döneminden itibaren onlar Uç Beyleri olarak Anadolu Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu’nun sınırlarında görev alarak gaza ve cihad faaliyetlerine devam etmişlerdi. XIII. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen Moğol İstilasası dalgalarıyla daha önceden de ifade ettiğimiz gibi binlerce göçebe Türkmen aşireti Anadolu’ya savrulmuştu. Sayıları yüzbinlerle ifade edilen bu göçebeler Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubad döneminden itibaren ülkenin kuzey, batı ve güney sınırlarına yerleştiriliyordu. Bu sınırların Hristiyan devletlere yakın olması Anadolu Selçuklu Devleti için bir avantajdı. Çünkü böylece hem düşman saldırılarından kendini bu Türkmenlerle savunacak hem de düşmanı Türkmen akınları sayesinde güçsüz tutacaktı. Nitekim Uç Türkmenleri Anadolu Selçuklu Devleti’ne bağlı olarak sınırlarında hayatlarını sürdürmeye başladılar. Ancak Moğollar yağma ve tahriplerinin arttığı XIII. yüzyılın ikinci yarısında durum değişmeye ve onlar bağımsızlık mücadelelerini vermeye başladılar. Bu mücadeleler genelde Moğol işgalleri sonucunda binlerce Türkmenin katliyle sonuçlanıyordu. Bu nedenle iç

⁶⁸ Gazi, Gaza ve Gazvenin tanımları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Şahabettin Tekin, “XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarikası (Gaziliğin Yolları) Adlı Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Gaza ve Cihâd Kavramları Hakkında”, *Journal of Turkish Studies*, S.V/XIII, İstanbul 1989.; Şinasi Tekin, Türk Dünyasında Gaza ve Cihad Kavramları Üzerine Düşünceler, *Tarih ve Toplum*, c. 19, (Ocak) 1993., Cemal Kafadar, “Gaza”, *DİA*, c.13, İstanbul 1996.

⁶⁹ Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri*, İstanbul 1944, s.7.

kesimlerden kaçabilen herkes Uçları bir kurtuluş yeri olarak görmeye başlamıştı. Zamanla uçlarda büyük bir nüfus yoğunluğu meydana geldi. Buna bağlı olarak Uç Türkmen liderleri, yeni gelenlere sınırın ötesindeki verimli Bizans ovalarını göstermiş ve onları gaza ve cihada teşvik etmişlerdir.

Gazi Uç Beyleri, Bizans'a yönelik akınlarını 1261 yılından hemen sonra başlatmışlardır. Bu akınlar sayesinde önemli miktarlarda ganimetler elde eden Türkmenler zamanla önemli kale ve kentleri feth etme başarısını göstermişlerdir. 1290'lara gelindiğinde Batı Anadolu'daki gaza ve cihat akınları genel bir istila mahiyetini almıştır. Böylece Türkmen Aşiretlerinin liderleri 1260-1320 yılları arasında feth ettikleri yerlerde bağımsız beylikleri inşa etmişlerdir. Zamanla bu Türkmen liderleri sınırlarının denizlere dayanması, ekonomik sebeplerden dolayı gaza faaliyetlerini denizlerde yürütmeye başlamışlardır. Özellikle ayrıntılarını beylikler kısmında vereceğimiz üzere Saruhan, Aydın ve Karesi Beylikleri denize ve adalara sık sık akınlarda bulunmuşlar ve bunların ganimet amaçlı seferleri gaza olarak nitelendirilmiştir.⁷⁰

Batı Anadolu topraklarında gazi faaliyetlerinin arkasındaki en büyük motive gücü şeyh ve dervişler vermekteydi. Bu dervişler II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kötü yönetimine karşı ayaklanmış ve liderli Baba İlyas ile Baba İshak önderliğinde isyan etmişlerdi. Onların bu isyanı kanlı bir şekilde bastırıldıktan sonra Babai taraftarları diğer herkes gibi kurtuluşu uçlara sığınmakta bulmuştu. Türkmenleri yönetime karşı isyana teşvik eden aynı dervişler şimdi Türk komutanlara Hristiyan toprakları feth etmeleri için büyük bir coşku aşıyorlardı. Bunu yaparken en büyük araç din unsuruydu. Bu derviş ve babalar, Türk savaşçılara Allah yolunda yaptıkları savaşın kutsallığını anlatarak onları gazaya hazırlıyorlardı. Böylece uçlarda, Hristiyan Bizans topraklarına karşı düzenlenen seferlerde gaza ve cihat ruhu ön plana çıkıyordu.⁷¹ Nitekim Batı Anadolu Beyliklerinin Mevlevi dervişleri ulu saydıkları, onların mistik güçlerine inandıkları için itaate baş koyduklarına dair pek çok örneği

⁷⁰ Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, s. 44-45.; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul 2008, s.11-12.

⁷¹ Wittek, *Osmanlı*, s.44.

Eflâki'nin Menâkıbnâmesi'ndeki Ulu Arif Çelebi'nin Batı Anadolu Beyliklerini ziyareti sırasında meydana gelen olaylardan öğreniyoruz. Ulu Arif Çelebi, bu ziyaretlerinden birinde Kütahya tarafında Germiyan Beyi I. Yakup Bey'le karşılaşmıştı. Yakup Bey, Arif Çelebi'yi iyi karşılamış, ancak kurân okunmaya ve Çelebi hazretleri bilgiler vermeye başladığı sırada köleleriyle ilgilenmeye başlamıştı. Bu nedenle Arif Çelebi bulunduğu yeri sinirli bir şekilde terk etti. Onun ayrılmasından hemen sonra büyük bir kasırga çıkmış ve tam bir felaket kopmuştu. Yakup Bey, çıkan bu kasırganın sebebinin Çelebi'ye yaptığı saygısızlıktan ve onun mistik güçlerinden kaynaklandığını düşündüğü için derhal yanına giderek af diler ve onun müridlerinden biri olur.⁷² Diğer bir hikâyede ise Aydınoğlu Mehmed Bey'in oğlu Gazi Umur Bey, bir deniz seferi sırasında huzursuz ve sıkışık bir vaziyette iken Mevlana'nın suretinin denizin üzerinden geldiğini ve geminin burnunu mübarek eli ile tutup onu batmaktan ve yok olmaktan kurtardığını anlatmaktadır.⁷³ Bu hikâyelerin yanısıra Paul Wittek, Ulu Arif Çelebi'nin Aydınoğulları'ndan Mehmet Bey'e "Gazilerin Sultanı" unvanını verişini Batı'daki şövalyelik unvanına benzer bir tören olduğunu söyler. Bu törende Aydınoğlu Mehmet Bey, şeyhin ona uzattığı asayı alıp başına koyarak "Çelebi'nin çomağı kendi nefsimin ve kendi çomağımı da din düşmanlarının başına vuracağım." diye yemin etmektedir.⁷⁴

Ulu Arif Çelebi, seyahatleri sırasında Alişiroğlu'nun Subaşılardan Aydınoğlu Mehmet Bey'in bu yöreleri yeni fethetmiş olduğunu belirttikten sonra, Arif Çelebi'nin ona vilayetinin çok genişleyeceği müjdesini vererek evladının da "gazi" olacağını söylemiştir. Yine Eflâki'den öğrendiğimize göre Sultan Veled, Aydınoğlu Mehmet Bey'e Sultanü'l-Guzât "Gazilerin Sultanı" adını vermiştir.⁷⁵ Eflâki'nin eserinden başka Batı Anadolu Beyliklerini 1332-133 yıllarında dolaşan meşhur seyyah İbn Batuta Umur Bey'in faaliyetlerini "gaza" kelimesiyle

⁷² Eflaki, II, s.542-543.; ayrıca bkz, Cemal Kafadar, *Between Two Worlds*, (çev. Ceren Çıkin), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, İki Cihan Âresinde*, Ankara 2010, s.121.

⁷³ Eflâki, II, s.546.; ayrıca bkz, Feridun Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2001, s.80.

⁷⁴ Eflaki, II, s.544-545.; ayrıca bkz, Wittek, *Osmanlı*, s.54.

⁷⁵ Eflâki, II, s.544-545.; ayrıca bkz, Kafadar, *a.g.e.*, s.121.

açıklamıştır.⁷⁶ Hemen hemen aynı döneme ait olan Ömeri'nin eserinde de beyliklerden ve uç bölgesinden bahsederken “gaza, gazve ve gazavât” kelimelerine sıkça rastlanır. Ömeri, bölge hakkındaki verdiği bilgileri yöreyi bilen Cenevizli Balaban ile Sivrihasarlı Şeyh Haydar Uryan'dan naklen aktararak bu kelimelerin halk arasında sıkça kullanıldığı hakkında ipucu verir.⁷⁷

⁷⁶ İbn Batuta, *Tuhfetu'n-nuz zâr fi Garaibi'l-emsâr*, (haz. Mümin Çelik), *İbn Batuta Seyâhatnâmesi*, c.I-II, İstanbul 1983, s.210.

⁷⁷ Ömeri, s.200-201.

İKİNCİ BÖLÜM

BATI ANADOLU BEYLİKLERİ'NİN KURULUŞU

I- Anadolu'da Moğol Egemenliğinin Kurulması

1243 yılındaki Köseadağ Bozgunu'ndan sonra Anadolu Selçuklu Devleti aldığı darbelerle büyük bir karışıklığın içinde kalmıştı. Moğol kuvvetleri büyük bir yağma ve talanla Anadolu şehirlerini kuşatmış, insanlarını öldürmüş ve işlerine yarayan kimseleri kendilerine esir alarak uzaklaşmışlardı. Birbirleri ardına gönderilen elçilerle Moğollarla anlaşma sağlanmaya çalışılmışsa da bu iki tarafın eşit haklara sahip olmasını değil, tek taraflı üstünlüğün kurulmasıyla sonuçlanmıştı. Buna bağlı olarak Anadolu Selçuklu Devleti, Moğol hâkimiyetini tanıyıp, her sene ödeyeceği ağır vergileri kabul ederek bağımsızlığından feragat ediyordu. Ancak devletin asıl çözülmesi II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1245 yılındaki ölümünden sonra geride bıraktığı şehzadelerin saltanat mücadelesine girmesiyle başlamıştır. Zira II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vasiyet ettiği üzere Gürcü Hatundan olma oğlu II. Alaaddin Keykubad yerine ileri gelen devlet adamları aralarında anlaşarak şehzadelerden II. İzzeddin Keykavus'un büyük olması nedeniyle onun tahta çıkmasına karar vermişlerdi. Diğer şehzadelerden II. Alaaddin Keykubad ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan'da Sultanın yanında temsili olarak tahta oturtulmuşlardı.⁷⁸

Biraz zaman sonra Güyük Han'ın Moğol tahtına çıkması vesilesiyle toplanan kurultaya Sultan II. İzzeddin Keykavus'da davet edilmiştir. Ancak Sultan Ermeni ve Rum saldırılarıyla uğraştığını bahane ederek kendisi gibi Sultan yetkilerine sahip olduğunu söylediği kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı atabeyi Bahaeddin Tercüman ile Karakurum'a göndermiştir.⁷⁹ Bu durum ilerleyen zamanda Rükneddin Kılıç Arslan'ın Moğol Hanından almış olduğu yarlığ ile Anadolu'ya dönmesi ve kardeşine karşı taht mücadelesine başlamasına neden olacaktır.

⁷⁸ Aksarayı, s.28.; İbn Bibi, II, s.88-89.; ayrıca bkz, Turan, *Türkiye*, s.478.; Cahen, *a.g.e.*, s.265.

⁷⁹ Ebû'l-Ferec, II, s.545-546.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e.*, s.477-478.

Öte taraftan batı uç bölgesinde Türki Ahmed adlı bir kişi kendini I. Alaaddin Keykubad'ın oğlu olduğunu iddia etmesiyle isyana başlamıştı. Uç Türkmenlerinden destek sağlayan bu kişi her geçen gün gücünü biraz daha arttırarak devleti tehdit eder hale gelmişti. Bu isyanın bastırılması için Şemseddin İsfehani, seçkin askerleriyle birlikte subaşlıları asiye yakalamak üzere görevlendirmiştir. Ancak Uçlardaki isyancı Türkmenlerin kendilerinden fazla olduğunu gören askerler vezirden takviye kuvvet istemek zorunda kalmıştır. Bu sırada Suriye taraflarında bulunan Şemseddin İsfehani, geri dönerek kendi emrindeki Kıpçak, Harezmlî ve Kürtlerden oluşan ücretli askerleri Hatıreddin Zekeriya kumandasında Türkmenlere karşı göndermiştir. Bu isyan ancak Celaleddin Karatay'ın üç kardeşi ortak Sultan ettikten sonra otoriteyi eline almasıyla bastırılmıştır.⁸⁰

Şemseddin İsfehani, Uç Türkleri İsyanını bastırmak için uğraş verdiği sırada Güyük Han'ın tahta çıkış törenine katılmak üzere Karakorum'a gitmiş olan Rükneddin Kılıç Arslan'ın 2 000 Moğol askeriyle Anadolu'ya girdiği ve Sultan ilan edildiği haberi ulaşmıştır. Kılıç Arslan'ın atabeği Bahaüddin Tercüman, Moğol Hanı'na vardığında Vezir Şemseddin İsfehani'nin Anadolu'da devlet büyüklerini öldürdüğünü, ölen Sultanın eşiyle evlendiğini, tahta çıkardığı Sultan için Han'dan izin almadığını bildirerek gereğinin yapılmasını istemiştir. Bunun üzerine Moğol Hanı, İzzeddin Keykavus'u azlederek Anadolu Selçuklu tahtına Sultan, Bahaüddin Tercüman'ı da onun yanında vezir tayin ederek Anadolu'ya yollamıştır.⁸¹

IV. Rükneddin Kılıç Arslan Sultan ilan edildikten sonra ilk önce Şemseddin İsfehani'yi ortadan kaldırmıştır. Daha sonra kardeşi II. İzzeddin Keykavus'un saltanatına son vermek için harekete geçmiş ve bu hususla ilgili olarak Kadı

⁸⁰ Bu ayaklanma II. Gıyaseddin devrinin sonlarına doğru Coterinus adlı bir Türkmen tarafından çıkarılan ayaklanma ile karıştırılmaktadır. Zira Quentin'in ayrıntılarını verdiği bu olay, II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminin sonlarında, yani 1245'te, meydana gelmiştir. Ancak Türki Ahmet ayaklanması ise II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra çıkan bir ayaklanma olup uça meydana gelmesi yönüyle diğer ayaklanmadan ayrılır. (İbn Bibi, II, s. 116-117.; ayrıca bkz, Turan, *Türkiye*, s.483.; Kaymaz, *Muineddin Süleyman*, Ankara 1990, s.45.; Akdağ, *a.g.e.*, 60.)

⁸¹ Ebû'l-Ferec., II, s.548.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e.*, s.483-484.; Kaymaz, *a.g.e.*, s.44.

Cemaleddin Hoteni'yi Konya'ya göndermiştir. Başkente gelen Kadı emirlerle görüşükten sonra her üç şehzadenin tahta oturması, sikke ve hutbenin her üçü adına okunması konusunda karar vermişlerdir.⁸² Bir süre sonra Rükneddin Kılıç Arslan ile adamları bu taksimattan hoşnut olmadıkları için karşı harekete geçmişlerse de Emir Celaledin Karatay'ın müdahalesiyle kardeşler arasındaki sorun çözüme kavuşturulmuş ve üç kardeş birlikte tahta oturmuştur.⁸³ Bu sayede Anadolu Selçuklu Devleti, 1249-1254 yılları arasında sorunsuz bir şekilde yönetilmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde yaşanan taht mücadelelerine karşılık Moğol tarafında Güyük Han'ın ölümünden dolayı yerine Mengü Han geçmiştir. Buna bağlı olarak Moğollar tarafından gelen elçiler Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'a Han'ın yanına gitmesi için taleplerini bildirmişlerdir. Sultan bir süre bu konuyu başka bir zamana ertelemiştir. Ancak son gelen Moğol elçileri Sultan'a bu defa da gelmezse Anadolu'yu tahrip edecekleri şeklinde tehditte bulunmuşlardır. Moğol elçilerinin bu tehditlerinden dolayı İzzeddin Keykavus, daha fazla ileri bir tarihe atamayacağından herhangi bir isyana karşı önlem olsun diye saltanata ortak kardeşlerini de yanına alarak Kayseri'ye gitmiştir. Ancak yolda Celaledin Karatay'ın ölüm haberi geldiği için Konya'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine bu seferde kardeşi II. Alaaddin Keykubad'ı özürlerini bildiren bir mektupla yerine vekil olarak göndermiştir.⁸⁴

Sultan İzzeddin Keykavus, kardeşini Moğol Hanına yolladıktan sonra diğer kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'ı da alarak Konya'ya gelmiştir. Buraya varduktan bir süre sonra kendisi zevk ve eğlence hayatına dalarken Sultanın Hıristiyan dayıları saltanat ve ülke işlerine karışmaya başlamışlardır. Bu yüzden Rükneddin Kılıç Arslan taht mücadelesine girebilmek için bir gulamın yardımını alarak Kayseri'ye kaçmıştır. Sultan II. İzzeddin Keykavus kardeşinin arkasından yakalanması için asker yollamışsa da sonuç alamamıştır. Bunun üzerine anlaşma yolunu deneyen Sultan kardeşine Sivas, Malatya, Amid ve Harput'u teklif etmiştir. Rükneddin Kılıç Arslan

⁸² İbn Bibi, II, s.122.; ayrıca bkz, Turan, *Türkiye*, s. 467.

⁸³ Ebû'l-Ferec, II, s. 549-550; *Anonim Selçuknâme*, s.34.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e.*, s. 467-469.

⁸⁴ İbn Bibi, II, s.133-136.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e.*, s.490.

ise bunlara ilaveten Kayseri ve Kırşehir’inde kendine verilmesini istemiştir. Görüşmeler sürerken Rükneddin Kılıç Arslan ansızın Sultan II. İzzeddin Keykavus üzerine bir baskın denemesinde bulunmuştur. Ancak başarısız olan Rükneddin, Ermeni Krallığına kaçmaya çalışırken yolda Türkmenler tarafından yakalanarak Sultan’a teslim edilmiştir. O da şehzadeyi Uluborlu kalesine hapsederek Selçuklu tahtına tek başına hâkim olmuştur.⁸⁵ Ancak bu hâkimiyette Moğol komutanı Baycu Noyan’ın Anadolu’ya girmesiyle uzun süreli olamayacaktır.

Anadolu’da yaşanan taht mücadelelerine karşılık 1251 yılında Moğolların başına geçen Mengü Kağan ertesi yıl İslâm ülkelerinin fethinin bir an önce tamamlanması amacıyla kardeşi Hülegü’yu İran ve batıdaki ülkelerin idaresiyle görevlendirirken, Baycu Noyan’a Mugan’dan ayrılarak ordusu ve aşiretleriyle Anadolu’ya gitmesi istenmiştir. Bu nedenle 1255’te Hülagu, İran’a gelirken Baycu Noyan’da kalabalık Moğol-Türk aşiretleriyle birlikte Anadolu’ya geçmiş, Sultan II. İzzeddin Keykavus’tan kendine ve aşiretlerine yer istemiştir. II. İzzeddin Keykavus, Baycu’nun Anadolu’ya girmesindeki esas amacı öğrenebilmek için Pervane Nizameddin Hurşid’i derhal elçi olarak yollamıştır. Görüşmeden dönen Nizameddin, Baycu’nun kötü bir niyetinin olmadığını yalnızca yerleşmek için geldiğini bildirmiştir. Bu durumda rahat bir nefes alan II. İzzeddin Keykavus, Moğol komutanının isteklerinin yerine getirilmesini buyurmuştur. Ancak Sultan etrafındaki bazı devlet adamlarının kışkırtmaları yüzünden tekrar savaşıma karar vermiştir. II. İzzeddin Keykavus başkentte savaş hazırlıklarını sürdürürken, Baycu Noyan ordusu ile birlikte Aksaray’a kadar ilerlemiştir. Bunun üzerine II. İzzeddin Keykavus topladığı orduyu Vezir İzzeddin, Beylerbeyi Yavtaş, Emîr-i âhur Arslan Doğmuş ile Bizans’tan kaçarak Anadolu Selçuklu Devleti’ne sığınan Mikhail Palaiologos komutasında Baycu Noyan üzerine göndermiştir. Ancak 13 Ekim 1256 yılında, Aksaray ve Konya arasındaki Sultan Hanı denilen mevkide meydana gelen savaşta Selçuklu ordusu Moğollar karşısında tutunamayarak mağlup olmuştur.⁸⁶

⁸⁵ *Anonim Selçuknâme*, s. 34; Aksarayî, s. 30; Ebû'l-Ferec, II, s. 560.

⁸⁶ Ebû'l-Ferec, II, s.562.; Aksarayî, s.32.; Akropolites, s.132-133.; ayrıca bkz, Ersan, *a.g.e*, s.83.; Sümer, *a.g.m*, s.30.

Savaşın II. İzzeddin Keykavus'un yenilgisiyle sonuçlanmasından sonra Sultan Konya'yı terk edip önce Antalya'ya, oradan da Denizli'ye kaçmıştır. Burada Moğollar tarafından takip edildiğini anlamasıyla Rum İmparatorluğu'na sığınmıştır. II. İzzeddin Keykavus'un kaçışının ardından ülkenin başsız kalma tehlikesine karşı ileri gelen devlet adamları Ulu-Borlu kalesinde hapis bulunan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı çıkartıp Konya'ya getirerek 1256 yılının sonunda tahta oturtmuşlardır.⁸⁷ Ancak Moğol Hanı Mengü, 1258'de İlhanlı Devleti'ni kuracak olan Hülagu'yu, Bağdat'ın alınması için görevlendirirken Baycu Noyan'da bu seferde görev yapmak üzere Andalu'dan ayrılmıştır. Bu sırada II. İzzeddin Keykavus, Baycu'nun Anadolu'dan çıkışını fırsat bilerek 3 bin Frank askeriyle beraber ülkesine dönerek 1257 yılının Nisan ayında tahtı tekrar ele geçirmiştir. II. İzzeddin Keykavus'un Konya'yı ele geçirmesi üzerine, elinde pek fazla kuvveti olmayan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, maiyetiyle beraber Kayseri'ye çekilmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Sultan II. İzzeddin Keykavus'u tahttan indirebilmek için Muineddin Süleyman'la birlikte 1257 Sonbaharı'nda Hemedan'dan Bağdat'a yürüme hazırlıkları yapan Hülagu Han'ın yanına gitmiştir. Moğol Han'ı onu iyi karşılamış, ayrılma zamanı geldiğinde Selçuklu tahtının kendine ait olduğuna dair bir ferman vermiştir. Aldığı yarlığla geri dönen Rükneddin Kılıç Arslan ile Müineddin Pervane, Erzincan'a vardıkları sırada yolların karla kaplı olduğunu öğrenince kışı burada geçirmek zorunda kalmışlardır. Kışı Erzincan'da geçirdikten sonra Hülagu Han'dan aldıkları askerin yardımıyla II. İzzeddin Keykavus'a karşı harekete geçmişlerdir. Ancak iki kardeş arasında Yıldızdağı mevkiinde yapılan savaşta Muineddin Pervane ile Kılıç Arslan yenilgi alarak Erzincan'a kaçmışlardır. Hülagu'nun Bağdatı ele geçirmesinin hemen ardından Tebriz'e Han'ın yanına giden Pervane Müineddin ondan Alıncak ve Noyan komutasında 10.000 kişilik bir yardım gücü almayı başarmıştır. Bu şekilde güçlenen Rükneddin, derhal Erzincan'dan Niksar üzerine yürümüştür. Burası teslim olduktan sonra Rükneddin orada tahta çıkarılmıştır.⁸⁸

⁸⁷ Ebû'l Ferec, II, s.563.; İbn Bibi, II., s.148.; Aksarayî, s.33.; *Anonim Selçuknâme*, s.35; ayrıca bkz, Nejat Kaymaz, *Pervane Mu'inüd-dün Süleyman*, Ankara 1970, s.65.

⁸⁸ İbn Bibi, II, s.152-153.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e.*, s.504.

Anadolu'da iki kardeş arasındaki mücadeleler, 1255 yılında Sultan II. İzzeddin Keykavus tarafından Kaan'a gönderilen Şehzade II. Alaaddin Keykubat başkanlığındaki heyetin Anadolu'ya dönmesiyle sona ermiştir. Zira Moğol Hanına gönderilen elçilik heyeti II. Alaaddin Keykubat'ın yolda belirsiz bir nedenden hayatını kaybetmesine rağmen geri dönmeyerek Batu Han'a gitmişlerdi. Ancak burada Alaaddin Keykubat'ın ölümüyle ilgili bir soruşturmaya tabii tutulmuşlardır. Daha sonra Mengü Kağan Selçuklu ülkesinde yaşananlara bağlı olarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin başına önce II. İzzeddin Keykavus'u çıkarmak istemiştir. Ancak Baycu'dan gelen bir haberde onun Moğollarla mücadele ettiği haberini almıştır. Tam bu sırada devreye giren Toruntay ülkenin Rükneddin Kılıç Arslan'a verilmesini talep etmiştir. Moğol Hanının bu devlet adamına pek fazla itimadı olmadığından çare olarak ülkenin iki kardeş arasında bölüştürülmesinde karar kılmıştır. Bu taksimata göre Kızılırmak'ın batısından Bizans sınırına kadar olan beldeler İzzeddin Keykavus'un ve Sivas'tan Erzurum'a ve Tatarların hududuna kadar olan vilayetler de Rükneddin Kılıç Arslan'ın hâkimiyetine bırakılmıştır.⁸⁹

İki kardeş arasında yaşanan mücadeleler Mengü Kağan'a giden elçilik heyetinin getirdiği haberlerle sona ererken, Suriye seferine girişen Hülagu Han, iki Selçuklu Sultanını huzuruna çağırmıştır. Bunun için değerli hediyelerle yola koyulan İzzeddin Keykavus, ardından Rükneddin Kılıç Arslan her biri kendi devlet adamları ile 28 Temmuz 1259'da Hanı ziyaret etmişlerdir. Bu ziyarette Anadolu Selçuklu Devleti'nin taksimatından konuşmuşlardır. Ayrıca Moğollara ödenecek vergilerin miktarları belirlenmiştir. Buna göre Anadolu'nun Moğollara ödemekte olduğu vergi Sultanların ellerindeki topraklara göre yeniden tanzim edilmiştir. Aksariye göre bu vergi miktarı yıllık 20 tümen nakit para ile 500 parça kıymetli kumaş, 300 parça Venedik kumaşı, 500 iğdiş at, 500 katırdır.⁹⁰

⁸⁹ *Anonim Selçuknâme*, s.35.; Aksarayî, s.45-46.; ayrıca bkz ,Turan, *a.g.e*, s.507-508.; Kaymaz, *a.g.e*, s.74-75.

⁹⁰ Aksarayî, s.46.; ayrıca bkz, Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.33.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin iki Sultanı Moğol tarafında işlerini yoluna koyduktan sonra Anadolu'ya geri dönmüşlerdir. Rükneddin Kılıç Arslan Konya'da tahta otururken II. İzzeddin Keykavus Hıristiyan dayılarıyla birlikte Antalya'ya giderek eğlence hayatına dalmıştır. Bu sırada Moğol Hanı Hülagu, sultanların ödeyecekleri vergilerin tahsilâtı için Taceddin Mutez'i Anadolu'ya yollamıştır. Önce Sultan İzzeddin'in yanına giden elçiler kaba bir tavırla karşılanarak önce Sultan Rükneddin'den vergilerini almaları konusunda azarlanmışlardır. Sultan İzzeddin Keykavus, Moğol tarafından gelen elçileri gönderdikten sonra Antalya'ya gitmiştir. Burada bir süre sonra Uç Türklerinin emirlerinden Mehmet Bey'in isyanıyla karşılaşmıştır. Zira Keykavus'un içkiye ve eğlenceye düşkünlüğü, devlet işleriyle ilgilenmemesi ve Hıristiyan dayılarının etkisiyle hareket etmesi, Türkmenlerin ona karşı nefret duymalarına sebep oluyordu. Ayrıca Moğol baskılarından yılan Türkmen kitleleri ülkenin karışıklığı, düzensiz bir yönetimin olması gibi durumlardan da şikâyetçiydiler. Bundan dolayı Antalya ve Alanya arasında meydana gelen isyanı başlatmışlardır. Bu durum karşısında yenilen taraf Sultanın emirleri olmuştur. Ancak kısa sürede II. İzzeddin Keykavus'un Moğol taraftarı olmadığı anlaşılmasıyla mücadeleden vazgeçen Türkmenler Keykavus'un tarafında yer almışlardır.⁹¹

İzzeddin Keykavus, ülkede kurulan Moğol cephesine karşı kendine eski günlerine dönebilmek, bağımsızlık düşüncesini gerçekleştirebilmek için taraftar aramaya koyulmuştur. Bu sırada Memlük tarafından Baybars ile münasebetlerde bulunarak ondan bağımsızlık hayalini gerçekleştirebilmek için destek aramaya başlamıştır. Zira Memlük Sultanı Baybars, 1260 yılında Moğol kuvvetlerini Ayn Calut Savaşı'nda yenilgiye uğratarak büyük bir başarıya imza atmıştı. Bu zamana kadar yenilgi almayan Moğollar ilk defa mağlup edilmişti. Buna bağlı olarak Sultan İzzeddin, onun bu başarısına karşı yardım alabileceğini umuyordu. Ancak bu sırada Pervane Muineddin Süleyman Hülagu'ya, Sultan İzzeddin'in Moğollara karşı Memlüklere elçi gönderdiğini, ödemesi gereken vergiyi aksattığını bildirmiş ve İzzeddin Keykavus'u ortadan kaldırılma konusunda yardım istemiştir. Bunun üzerine Moğol Hanı, Alıncak Noyan komutasındaki orduyu İzzeddin Keykavus'u ortadan

⁹¹ Aksarayî, s.50.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e.*, s.532. ; Kaymaz, *a.g.e.*, s.83.

kaldırması için göndermiştir. Durumu öğrenen II. İzzeddin Keykavus, ailesi ve maiyetindekileri alarak Antalya'ya kaçmıştır. Bir süre burada kalan Keykavus, dayılarından birini Bizans İmparator'u Vatatzes'e göndererek sığınma talep etmiştir. Vatatzes daha önce kendisine sığınma konusunda yardım eden İzzeddin Keykavus'un bu talebini kabul etmiştir. Nitekim 1261'in sonlarına doğru II. İzzeddin Keykavus maiyetindekilerle birlikte İstanbul'a gitmiştir. Burada İmparatorun aleyhinde yapılan ittifaka sessiz kaldığı için emirleriyle beraber hapse atılmıştır. Bir süre sonra Altınordu Hanı Berke tarafından kurtarılarak Kırım'a gitmiş ve ölene kadar burada yaşamıştır.⁹²

Sultan İzzeddin'in Antalya'ya kaçışından sonra IV. Rükneddin Kılıç Arslan, 14 Ramazan 1261 Cuma günü⁹³ Anadolu Selçuklu Devleti'nin tahtına tek başına oturmuştur. Moğol işbirliğiyle Sultan II. İzzeddin Keykavus'un tahttan azledilmesinden sonra onun yönetimindeki Alaiyye hudutlarından Antalya'ya ve kuzeyindeki dağlık uç bölgesine kadar uzanan bütün güneybatı vilayetlerinin hâkimiyeti Rükneddin Kılıç Arslan'ın idaresine geçmişti. Ancak Uçlar ve sahillerde bulunan Türkmenler Rükneddin'in emrine girmek istemiyordu. Bu nedenle 1261 yılından hemen sonra uç şehirlerinde bulunan Türkmenlerin Moğol güdümündeki yönetime karşı isyanları arttırdıkları veya Bizans İmparatorluğu'nun bu sırada İstanbul'a taşınmasını fırsat bilerek daha uç bölgelere göçtükleri görülmektedir. Nitekim bu Türkmenlerin başında ilerde ayrıntıları vereceğimiz üzere Menteşeoğulları bulunmaktadır. Diğer taraftan Moğol güdümünde olan Rükneddin Kılıç Arslan'a karşı bağımsızlık mücadelesine girişen Denizli ve çevresindeki Türkmenlerin lideri olan Mehmet Bey'dir. Nitekim bu bölgede yaşayan Türkmenler hakkında mühim sayısal veriler bildiren Arap coğrafyacısı İbn Said (ölm.1274 veya 1286)'e göre adı geçen bölgede aşağı yukarı 200 000 çadırılık bir Türkmen

⁹² II. İzzeddin Keykavus'un Anadolu'dan ayrılarak İstanbul'a gidişi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Georges Pachymérès, *Relations Historiques*; İlcan Bihter Gül, *Georges Pachymérès'in "Relations Historiques" Adlı Eserinde Yer Alan Türkler İle İlgili Kayıtların Değerlendirilmesi, Bizanslı Gözüyle Türkler*, İstanbul 2009, s.35-36.; Ebu'l-Ferec, II, s.582.; İbn Bibi, II, s.158-162.; ayrıca bkz Turan, *a.g.e*, 511-515.; Kaymaz, *a.g.e*, s. 89-90.

⁹³ Aksarayi, s. 71.; *Anonim Selçuknâme*, s.36.

topluluğunun yaşadığını ve bu sebepten Antalya Körfezi ile Dalaman Çayı arasında, sahilden kuzeye doğru uzanan dağlara Cibâlû't-Türkmen (Türkmen Dağları) adı verildiğini söylemiştir.⁹⁴ İşte bu kalabalık Türkmen kitlesinin reisi olan Mehmet Bey, maiyetindekilerle birlikte Moğol güdümündeki bu yönetime karşı kardeşi İlyas, damadı Ali ile akrabası Sevinç Beyle birlikte doğrudan doğruya Hülagu Han'a itaat bildirmiştir. Bu Türkmen beyleri Hülagu Han'a elçi aracılığıyla vergiyi direk İlhanlı hazinesine vereceklerini bildirerek ondan kendilerine beylik vermesini, ayrıca ödeyecekleri vergi için ayrı bir şihne görevlendirmesini isteyerek Anadolu'da bağımsızlık kazanmak istemişlerdir. Türkmen Beylerinin bu isteği Hülagu Han tarafından kabul edilirken, Kulşar adlı bir şihneyle Tonuzlu (Denizli), Honaz ve Dalaman şehirleri ile yörelerinin onların olduğuna dair bir ferman gönderilmiştir. Böylece batı uçlarında Anadolu Selçuklu Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanan ilk Türkmen Beyliği ortaya çıkmıştır. Ancak bu bağımsızlığın uzun süreli olmadığı görülmüştür. Nitekim Hülagu Han'ın 1262 yılında Mehmet Bey'i huzuruna çağırması ve onun bu davete gitmemesi nedeniyle ortadan kaldırılmasına karar verilmiştir. Bu esnada Mehmet Bey'in damadı olan Ali Bey'de Sultan Rükneddin'e yardım ederek Mehmet Bey'in ortadan kaldırılması için destek vermiştir. Nitekim Dalaman ovasında bozguna uğrayan Mehmet Bey, bir dağa çekildikten sonra affedilmeyi beklemiştir. Ancak isteği kabul edildiği halde Uluborlu'da hayatına son verilmiştir. Mehmet Bey'in öldürülmesinden sonra Uç Türkmenlerinin emirliği yardımlarından dolayı Ali Bey'e verilmiştir.⁹⁵ Böylece Antalya'dan İstanbul'a kadar ki batı uçları 1277'ye kadar Selçukluların denetiminde kalacaktır.

Uçtaki isyan hareketine son veren Pervane Muineddin Süleyman ile Rükneddin Kılıç Arslan Konya'ya dönerken bu seferde Anadolu'nun güney bölgesindeki Türkmenler Karamanlılar liderliğinde ayaklanmıştır. Bu Türkmenler daha önceden de belirttiğimiz gibi Sultan I. Alaaddin Keykubad zamanında Kilikya Ermenilerinden alınan bazı kaleler verilerek Ermenek civarına yerleştirilmişlerdi.

⁹⁴ İbn Said, *Kitabu Basti 'i-Arz'* dan naklen Kaymaz, *a.g.e* s.94.

⁹⁵ Aksarayî, s.53.; ayrıca bkz, Kaymaz, *Pervane*, s.94.; Turan, *a.g.e*, s.532-533.; Ersan, *a.g.e*, s.103.; Tuncer Baykara, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli (1070-1520)*, İstanbul 2007, s.81-83.; Sümer, *a.g.m*, s.48-49.

Sayıları 20 000 olduğu söylenen bu Türkmen kitlesinin başında Karaman, Zeynü'l-Hac, ve Bunsuz Beyler bulunuyordu. Bunlar da tıpkı Denizli Türkmenleri gibi haksız bir şekilde tahtından edilen II. İzzeddin Keykavus'a yapılanlar için öfkeliydiler. Bu nedenle Denizli Türkmenlerinin isyanını bastırdıktan sonra dinlenmeye çekilen Moğol ordusunun yokluğundan istifade eden Türkmenler Konya'yı hedef aldıkları saldırılarını başlatmışlardır. Ancak Pervane Muineddin kısa sürede hazırladığı kuvvetlerle karşılık vermiştir. İki taraf Gavele kalesi civarında çarpışmış ve Türkmenler başarısız olarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ayrıca savaşta esir düşen Türkmen Beylerinden Zeynü'l-Hac ile Bunsuz işkenceden sonra öldürülmüştür.⁹⁶

Anadolu'da Türkmenlerin çıkardıkları isyanlar Muineddin Pervane tarafından kanlı bir şekilde bastırılırken öte tarafta İlhanlı Hanı Hülagu hayatını kaybettiği ve yerine büyük oğlu Abaka Han 19 Haziran 1265'te İlhanlı tahtına oturmasıyla Rükneddin ile Pervane Muineddin yeni Hanı cülusundan dolayı tebrik etmek için Moğol payitahtına gitmişlerdir. Ziyaretlerini gerçekleştiren Sultan Rükneddin Kılıç Arslan ile Pervane, Moğol Han'ından almış oldukları yarığla Anadolu'ya dönmüşlerdir. Anadolu'ya döndükten sonra Muineddin Pervane, Sultan Rükneddin ile İzzeddin Keykavus'un aralarında geçen taht mücadelesi sırasında Trabzon Rumlarının eline geçen Sinop'u 1266 yılında geri almayı başardı.⁹⁷ Bu seferden sonra Pervane Muineddin Süleyman ile Rükneddin Kılıç Arslan'ın arası bir daha düzelmeyecek şekilde bozulmuştur. Nitekim Sinop'un kendisine verilmesini isteyen Muineddin Pervane, isteğini reddeden Sultan Rükneddin'e karşı kin tutmaya başladığı için Abaka Han'a onun hakkında şikâyetlerde bulunuyordu. Böylece Pervane, Abaka'dan aldığı geniş yetkilerini kullanarak Aksaray'da bir şölen sırasında Rükneddin Kılıç Arslan'ın hayatına son verirdi. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın öldürülmesinden sonra Pervane Muineddin Süleyman ve diğer devlet adamları Konya'ya gelerek henüz 2 yaşında olan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta

⁹⁶ Aksarayî, s.51-52.; ayrıca bkz, Kaymaz, *a.g.e.*, s.97-98.; Ersan, *a.g.e.*, s.104-105.

⁹⁷ İbn Bibi, II, s.165.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e.*, s.547.

çıkarmışlardır. Yaşı küçük olduğu için Vezir Fahreddin Ali ve Pervane Muineddin devlet işlerinin yürütülmesi işini üzerine aldılar.⁹⁸

Pervane Muineddin Süleyman, çocuk yaştaki III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta oturtuktan sonra devletin yüksek makamlarına kendi yakınlarını atamış, çıkarına ters giden kimseleri ortadan kaldırmaya başlamıştı. İlk olarak vezirlik makamında bulunan Fahreddin Ali'yi ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir. Ancak Moğol Noyanları Samagar ve Acay, Abaka Han'a sormadan vezirin hayatına dokunmayıp, onu Osmancık kalesine hapse atıp, oğlu Taceddin Hüseyin'i de göz hapsinde tutmuşlardır. Bu durumda Fahreddin Ali'nin en küçük oğlu kaçarak durumu Abaka Han'a bildirmiştir. Daha sonra Handan aldığı yarlıkla ülkeye dönerek babasını hapisten çıkarmıştır. Fahreddin Ali suçsuzluğunu ispat ettikten sonra Abaka Han tarafından Rum memleketinin vezirliği, oğullarına da Lâdik (Denizli), Honas ve Karahisar-ı devle (Afyon) subaşılığı verilmiştir.⁹⁹ Pervane ikinci olarak Abaka'nın devlet görevlilerinden kurtulmaya çalışmıştır. Bunun için İlhanlılar ile Memlükler arasında dostluk kurmak amacıyla Abaka Han'ın yanına gittiğinde onun kardeşi Acay ile Samagar'dan kurtulmak için haklarında şikâyetlerde bulunmuştur. Moğol Hanı bu duruma çare bulacağı konusunda söz vermişse de bir zaman hiçbir şey yapmamıştır. Moğol Hanı'ndan destek bulamayan Pervane Muineddin Süleyman ise bu durumda Memluk Sultanı Baybars'a bir elçi aracılığıyla durumunu bildirmiş ve ondan yardım istemiştir. Memlük Sultanı Baybars ise ancak bir yıl sonra ona yardıma gelebileceğini bildirmiştir.¹⁰⁰

Biraz zaman sonra Abaka Han, Acay ve Samagar'ı Anadolu'dan geri çekerken onların yerine Toku Noyan ile birlikte Tudavun ile Kongurtay'ı atayarak bütün beylerin Toku Noyan'ın hizmetinde olduğu bildirmiştir. Bu durum Anadolu'da

⁹⁸ Sinop'un geri alınışından sonra Muineddin Pervane ile Rükneddin Kılıç Arslan arasında yaşanan gerginlik sonucunda Sultan Rukneddin'in ortadan kaldırılması hakkında bkz, Aksarayi, s.65.; İbn Bibi, II, s.168-169.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e*, s.544-548.; Cahen, *a.g.e*, s.277.

⁹⁹ İbn Bibi, II, s.175-176.; ayrıca bkz., Turan, *a.g.e*, s.551.

¹⁰⁰ Turan, *a.g.e*, s.553-554.

Pervane'nin üstün hâkimiyetinin yerini Toku Noyan'ın aldığıın göstergesidir. Pervane Muineddin Süleyman, bir kez daha müşgöl olduğu durumu bildirerek Memlük Sultanı Baybars'tan yardım istemiştir. Memlük Sultanı Baybars, gönderdiği mektupta bu mevsimde suyun az olacağı gerekçesiyle gelemeyeceğini, ancak bahara doğru yola çıkabileceğini bildirmiştir. Uzun bir bekleyişten sonra Pervane'nin liderliğindeki grup Baybars'dan ümidi kesip İlhan Abaka'ya yönelirken, Hatiroğulları'nın başını çektiği diğer grup, hâlâ Baybars'ı bekleyip ona itaat etme fikrindeydi. Bundan dolayı Pervane, Hatiroğuluna karşı bir tedbir için yola çıkmadan önce Sultan III. Gıyaseddin'i Kayseri'ye götürmüştür. Daha sonra 27 Mayıs 1276'da Abaka'nın huzuruna çıkıp, ona değerli hediyeler sunarak, onu memnun etmeye çalışmıştır.¹⁰¹

Pervane Muineddin Süleyman, Abaka'yı ziyaretinden Anadolu'ya döndüğünde Beylerbeyi Şerefeddin Hatiroğlu'nun isyanıyla karşılaşmıştır. Nitekim Hatiroğlu, Moğol yönetimine karşı isyan hareketini başlattığında Karamanoğulları ile Uç Türkmenlerine haber göndererek, kendilerine destek olmalarını istemişti. Karaman oğulları da bu haberden destek alarak Akdeniz'in sahil boyuna inip buralardaki şehir ve beldeleri ele geçirmiştir. Hatiroğlu, isyanını meşrulaştırmak için 1276 yılının Haziran ayında Kayseri'ye giderek burada Sultan'la görüşüp onu kendi yanına almıştır. Bu arada Memlük Sultanı Baybars'a haber gönderilerek onun yardımı talep edilmiştir. Ancak Baybars'ın o sırada askerlerinin çoğu Mısır'da olduğu için yardıma gelememiştir. Bunun üzerine Hatiroğlu, Sultan da dâhil pek çok devlet adamının hayatının tehlikede olduğunu bildirmiş, Memlük Sultanı'ndan yardım istemiştir. Uzun ısrarlar sonucunda nihayet Memlük Sultanı, Anadolu'ya 6 000 kişilik bir kuvvet göndererek Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev ile pek çok devlet adamını yanına almak istemiştir. Ancak Pervane Muineddin Süleyman, isyandan haber aldıktan sonra Moğollardan bu konuda yardım istemiş ve Baybars'a sığınmak için kaçanları yakalatmıştır. Nitekim yakalanan Hatiroğlu öldürülürken

¹⁰¹ Aksarayî, s. 100.

isyanda bulunan devlet adamları ile isyancılardan bazıları affedilmiş, bazıları da yüklü para cezalarına çarptırılmışlardır.¹⁰²

Hatiroğlu'nun yardım talebine geç kalan Memlük Sultanı Baybars, 7 Nisan 1277'de Halep'ten Anadolu Selçuklu Devleti'ni Moğol boyunduruğundan kurtarmak için yola çıkmıştır. Sultan Baybars, 13 Nisan Çarşamba günü Elbistan Ovasına ulaşmıştır. Büyük bir ordunun kendileri üzerine geldiğini öğrenen Pervane Muineddin ise Moğol ve Selçuklu askerlerini toplayarak süratle Elbistan'ın yolunu tutmuştur. İki ordu, 15 Nisan 1277 tarihinde Elbistan ovasında karşı karşıya gelmiştir. Sayıca üstün Memluk kuvvetleri tarafından sarılan Moğol-Selçuklu ordusu, sonuna kadar direndilerse de imha edilmekten kurtulamamıştır. Yenilgiden sonra savaş alanını terk eden Muineddin Pervane ile Moğol kuvvetleri Kayseri'ye buradan da önemli devlet adamları ile Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'le Tokat'a sığınmışlardır. Memlük Sultanı Baybars, Pervane'nin kaçışından sonra Kayseri'ye gelip burada kendisi için hazırlanmış olan Selçuklu tahtına oturmuştur. Bu arada Tokat'ta bulunan Pervane Muineddin Kayseri'ye bir elçi göndererek Sultan Baybars'ın tahta çıkışını kutlamayı ihmal etmemiştir. Memlük Sultanı, karşılığında haber göndererek Kayseri'ye gelip tekrar görevinin başına geçmesini istemiştir. Ancak Pervane, bu istek karşısında 15 gün düşünme süresi isteyerek beklemeye koyulmuştur. Baybars, Pervane'den başka diğer Selçuklu emirlerine ve Uç beylerine de huzuruna gelmesi için fermanlar göndermiştir. Ancak Türkmen Beyleri haricinde Selçuklu beylerinden kimsenin çağrısına cevap vermemesi, yiyecek ve yem sıkıntılarının başlaması üzerine Memluk Sultanı Baybars, Kayseri'den hareketle ülkesine geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁰³

Baybars'ın 1277'deki seferi her ne kadar amacına ulaşamamışsa da onun Anadolu'dan ayrılışından sonra bağımsızlık mücadelesi Türkmenler tarafından

¹⁰² Hatiroğlu Şerefeddin isyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Aksaraylı, s.77-80.; İbn Bibi, II, s.179-185.; ayrıca bkz, Turan, *Türkiye*, 554-559.; Kaymaz, *a.g.e.*, 143-155.; Ersan, *a.g.e.*, s.107-111.

¹⁰³ Baybars'ın Kayseri Seferi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Aksaraylı, s.87-88.; ayrıca bkz Turan, *a.g.e.*, s. 560- 566.;Kaymaz, *a.g.e.*, s.158-168.; Ersan, *a.g.e.*, s.111.; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.42-42.

devam ettirildiği görülmektedir. Nitekim daha önceden birçok kez fırsat buldukça isyan çıkaran Karamanoğlu Mehmed Bey'in harekete geçerek büyük bir isyan ve bağımsızlık hareketinin öncülüğüne soyunduğunu görüyoruz. Bunun için fırsat kollayan Karamanoğulları Konya'nın askerden boş kaldığını öğrendikleri bir zamanda derhal harekete geçerek Uçlardaki Türkmenlere çağrı yapıp vilayetleri yağma etmelerini istemiştir. Ayrıca onun aklında Bizans İmparatoru Vatatzes'in yanına bir elçi gönderip İstanbul'a sığınan II. İzzeddin Keykavus'un oğullarından birini saltanat tahtına oturtmak düşüncesi bulunmaktaydı. İşte Karamanoğlu Mehmet Bey böyle bir düşünce içindeyken o sırada Türk aşiretleri arasında dolanarak kendini II. İzzeddin Keykavus'un oğlu olarak tanıtan Cimri lâkaplı Siyavuş adlı biri ortaya çıkmıştır. Mehmet Bey'in sözlerini duyan biri de bu kişiyi alıp Karamanoğlu Mehmet Bey'in yanına götürmüştür. Bu sırada şehirde bulunan Nâib Eminateddin Mikâil ile Sahil Beyi Bahaeddin'e elçi göndererek Sultan İzzeddin Keykavus'un oğlunun yanlarında olduğunu gelip ona itaat etmelerini istemiştir. Ancak karşılığında olumlu bir cevap alamayan Mehmed Bey, onlara Baybars'ın Moğolları yendiğini ve Kayseri de tahta oturduğunu, kendisinin de ondan menşur olarak bölgeye geldiğini söylediye de Konyalıları ikna edememiştir. Bunun üzerine, son çare olarak şehre saldırıyı başlatmıştır. Anonim Selçuknâme'ye göre 10 000 kadar olan Karaman, Eşref ve Menteşe Türkmenlerinden kalabalık bir orduyla hareket geçen Mehmet Bey, 12 Mayıs 1277'de şehri ele geçirmeyi başarmıştır. Mehmet Bey ve diğer isyancılar Konya'ya girdikten sonra Cimri lâkaplı Siyavuş'u Anadolu Selçuklu tahtına oturtmuşlardır. Vezirlik makamı Karaman oğlu Mehmet Bey'e verilmiştir. Ardından yağma ve talana başlayıp Moğol taraftarı olan devletin ileri gelenlerini öldürmüşlerdir. Bu olaylar esnasında Sahil beyi olan Bahaeddin Muhammed şehit edilmiştir. Ayrıca makam sahibi kimselere fermanlar çıkararak bundan sonra Türkçeden başka bir dil konuşulmayacağı kararı alınmıştır.¹⁰⁴

Bundan sonra sıra devlet mensuplarının değiştirilmesine gelmişti. Şikari'ye göre, Mehmed Bey vezir olduktan sonra yanındaki Türkmen Beylerinden her birine Uçlarda birer Beylik vermiştir. Antalya'yı Teke Bey'e, Borlu'yu Hâmid Bey'e,

¹⁰⁴ İbn Bibi, II, s.201-204.; *Anonim Selçuknâme*, s. 39.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e*, s.579-580.; Kaymaz, *a.g.e*, s.168-174.;Ersan, *a.g.e*, s. 111-116.

Menteşe'yi Balat'a, Çin'e ve çevresini Beyşehir'i, Eşref Bey'e, vermişti.¹⁰⁵ Başka kaynaklarda böyle bir bilgi olmamasıyla birlikte bizce böyle bir paylaşımın yapılması mümkündür. Zira Türkmen Beylerinin Batı Anadolu Uçlarındaki faaliyetleri ileride ayrıntılarını vereceğimiz üzere bu tarihlerden sonra artmaktadır.

Karaman Oğulları liderliğindeki Türkmenlerin Konya'yı ele geçirip Cimri'yi tahta çıkardıkları haberini alan Sahip Ata Oğullarından Taceddin Hüseyin ile Hasan, hemen harekete geçmişlerdir. Bunun için Germiyan Türklerinden 15.000 kişilik yardım kuvveti çağrılmıştır. Toplanan ordu harekete geçerek Değirmen Çayı denen yere gelmiştir. Buradan Altuntaş köyü yakınlarına gelen iki ordu karşılaşmıştır. Sonuçta Emir Taceddin Türkmenler tarafından öldürülürken Sahip Ata Oğullarının ordusu dağılmıştır. Selçuklu ordusunun yenilgi aldığı gören Germiyan Türkmenleri ise olay yerinden uzaklaşmışlardır.¹⁰⁶

Anadolu'da bu karışıklıklar yaşandığı esnada Moğol Hanı Abaka, çok sayıda askerinin Memlük Sultanı Baybars tarafından öldürüldüğü haberini alarak 1277 yılının Temmuz ayında Anadolu'ya harekete geçmiştir. Ancak Moğol Hanı Anadolu'ya girdiğinde Memlük Sultanı'nın çoktan ayrıldığını ve Halep'e gittiğini görmüştür. Bu sırada Abaka Han, ölenlerin yalnızca Moğol askerleri olduğunu görünce çok üzülmüş ve sinirlenmiştir. Abaka Han, Anadolu'nun idaresini Kongurtay Noyan'a bıraktıktan sonra Muineddin Pervane'yi de yanına alarak Azarbeycan'a dönmüştür. Bu arada Kongurtay ile Sahip Fahreddin Ali'yi Karaman Türkmenleri ile Aksaray'da isyan çıkarmış olan Kızıl Hamid'in ortadan kaldırılması için görevlendirmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Şikari, *Karamanoğulları*, s. 45-6.

¹⁰⁶ İbn Bibi, II, s. 210-211. ; *Anonim Selçuknâme*, s.41.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e.*, s. 567-568.; Ersan, *a.g.e.*, s.116-117.

¹⁰⁷ *Anonim Selçuknâme*, s.38.; ayrıca bkz, Turan, *a.g.e.*, s .567.; Ersan, *a.g.e.*, s.117.; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.43.

Abaka Han'ın Anadolu'dan ayrılmasından sonra Kongurtay emrindeki kuvvetlerle Karamanoğlu Mehmet Bey ile Alaaddin Siyavuş'un üzerine harekete geçmiştir. Uzun bir kovalama ardından sonunda Karamanoğlu ve kardeşlerinin hayatlarına son verilmiştir. Daha sonra deniz kıyılarına kadar inen Selçuklu-Moğol kuvvetleri yolda rastladıklarını çoluk çocuk demeden hayatlarına son vermişlerdir. Bu arada Alaaddin Siyavuş saklandığı kaleden kurtulduktan sonra batı uç bölgelerine giderek etrafa dağıttığı fermanlarla isyana devam etmiştir. Bu isyanda Germiyanoglu Hüsameddin Alişir haricinde diğer Uç Türkmenlerinin emirleri Siyavuş tarafında yer alarak isyana devam ettirdikleri görülmektedir. Nitekim 30 Mayıs 1279 yılında Alaaddin Siyavuş Uç tarafından topladığı Türkmenlerle Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e bağlı kuvvetler çatışmaya başlamıştır. Uzun bir çatışmanın ardından bozguna uğrayan Türkmenlerden hayatta kalanlar kaçarak canlarını kurtarmıştır. Alaaddin Siyavuş ise kaçarken Germiyan Türkmenleri tarafından yakalanarak Selçuklulara teslim edilmiştir. Sonuçta o da ağır işkencelerden sonra öldürülmüştür.¹⁰⁸

Karamanoğulları ile Siyavuş'un isyanının bastırılmasından sonra Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev Borgulu ovasına inip burada ordugâh kurmuştur. Burada iken Lâdik ve Honaz bölgesine hâkim bulunan Uç Beyi Mehmet Bey'in damadı olan Ali Bey'in Baybars'ın Kayseriye gelişinden beri Selçuklulara olan itattinden ayrıldığı hakkında şikâyetler duymuştur. Bunun üzerine Ali Bey hakkında çıkan şikâyetlerin doğru olup olmadığı konusunda hasımlarıyla yüzleştirilmiştir. İtaatten ayrıldığını kabul eden Ali Bey Karahisar-devle'ye sürgün edilmiştir. Burada bir süre sonra hayasını kaybetmiştir. Bundan olaydan sonra Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev, karışıklıkları yatıştırmak için Karahisar, Sandıklı, Cuhüd taraflarında dolarak Türkmenleri itaate davet etmiştir. Çağrıya uyan Türkmenler geçmişte yaptıklarından dolayı af dileyip itaatlerini bildirmişlerdir.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Karamanoğulları ile Alaaddin Siyavuş'un ortadan kaldırılması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Aksarayı, s.101-103.; İbn Bibi, II, s. 238.; ayrıca bkz, Ersan, *a.g.e.*, s.117-121.

¹⁰⁹ İbn Bibi, II, s.239.; ayrıca bkz Ersan, *a.g.e.*, s. 122.

Hatiroğlu isyanıyla başlayıp, Pervane'nin öldürölmesiyle sonuçlanan süre sonunda Selçuklu Devleti süratle kan kaybetmeye başladı ve yıkılma sürecine girdi. Zira bu karışıklık içinde devlet emirlerinin çoğu, Moğollar tarafından katledilmişti. Onların yerine gelenler çok kifayetsiz ve acemi kişiler olduklarından, devlete hâkim olamadılar. Buna birde Moğollar'ın Anadolu'ya askeri valilerin yanında mali ve idari yöneticileri merkezden, yani İnan'dan atanması eklenince devlet fiilen sona erdi. Arta kalan sadece sembolik bir Sultanlıktı. Ayrıca hâdiseler dolayısıyla Moğollar'ın Anadolu'da pek çok insanı katletmesi, Selçuklu Devleti'nin merkezini teşkil eden Orta Anadolu'daki Türk nüfusunu azalttı ve bu katliamlardan kurtulabilenler de uçlara sığınmıştı. Bu nedenle Uçlar'ın önemi Türk tarihi açısından giderek değer kazanmaya başlamıştı. şimdi anlatacağımız kısımda burada Moğol baskısı altında yitip giden Selçuklu Devleti'ne karşı bağımsızlıklarını kazanan Türkmenlerin hudut ötesi faaliyetleriyle Batı Anadolu'da bağımsız birer beylik olarak ortaya çıkmaları anlatılacaktır.

II- Batı Anadolu Beyliklerinin Ortaya Çıkışı

XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Orta Asya'da başlayan Moğol İstilasası, Anadolu tarihinde hiç şüphesiz en büyük felaketlerden biridir. Bütün Asya'yı, şarki ve Orta Avrupa'yı alt üst eden bu istilanın neticeleri geniş hudutları ile Türkistan Harizm, Horasan, İnan, Irak'ta göçebe bozkırlarında ve nihayet Anadolu'da kendini göstermiştir. Nitekim bu ölkelerdeki şehirler harabeye uğrayıp, yüz binlerce insan katledilip, İslâm medeniyeti Moğollar yüzünden büyük bir çöküntüye uğrarken istiladan kaçabilenler çareyi istilanın henüz ulaşmadığı yerlere kaçmakta bulmuştur. Buna bağlı olarak Anadolu, 1071'den sonra sayıları yüz binlerle ifade edilen ikinci büyük bir göç dalgasına kucak açmıştır. Ancak kısa zaman sonra istilanın dalgaları Anadolu'ya ulaşınca Türkmenler iç bölgelerden uçlara doğru göç etmeye başlamıştır. Burada da geçimlerini Bizans topraklarına yaptıkları akınlarla sağlamaya başlamışlardır. Nitekim Bizanslı tarihçi Akropolites, Bizans-Türk sınırında yaşayan, Bizanslılara karşı tatmin olunmaz nefret ile dolu olan Türkmenlerin, Moğol akınları

yüzünden Anadolu Selçuklu Devleti'nin egemenliğinin belirsiz hale gelmesiyle Rum memleketine akınlarını arttırdıklarını söylemiştir.¹¹⁰

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu Selçuklu Devleti'nin sınırlarında yığılan Türkmen aşiretleri, Bizans İmparatorluğu'nun İstanbul'daki tahtına taşınmasının hemen ardından onun batıdaki topraklarına akınlarını başladılar. Türkmen kitlelerinin uçlara yaptıkları akınlardan Bizanslı tarihçi N. Gregoras, Moğolların püskürttüğü Türkmenlerin Tatarlar önünden kadın gibi kaçarken Romalılara (Bizanslılara) karşı da o derece erkekçe davranarak vilayetleri istila ettiklerini ve Rumları sıkıştırdıklarından bahsetmiştir.¹¹¹ Yine Türkmenlerin akınlarına bizzat şahit olan dönemin Bizans tarihçilerinden Pachymeres, 1261 yılından hemen sonraki akınları şöyle anlatıyordu: *“Tatarlar savaşçı bir ruha sahip olan ve adeta silahlarıyla yaşayan Türklerin ülkelerini işgale gelmişlerdi. Ancak Türklerin çoğu boyun eğmemiş ve dayanmanın yolunu dağlara yakın olan yerlere kaçmakta ya da komşularının topraklarını dolaşarak eşkıyalar gibi yaşamakta bulmuşlardı. Bu şekilde Türkmenlerden büyük bir topluluk yeniden bir araya gelebilmişti ki, bu bizim güçsüz adamlarımızın üzerine çullanıp onlara karşı çoğu zaman üstün gelmelerine ve de onları boyun eğmeye zorlamalarına neden oldu. Adamlarımız kendilerine verilen ücretlerin yettiği ölçüde Türklere kafa tutmayı başarsalar da, topraklarında gerekli düzenlemeyi yapmadıklarından her gün geri çekilerek sınırlarını düşmanlara bırakmak zorunda kalıyorlardı. Düşmanların akınları genellikle adamlarımızın kendi yaptıkları yüzünden arada da düşmanlar ordumuz hakkında edindiklerinden oluşuyordu. Bizler bu saldırılara olabildiğince karşı koyuyorduk...”*¹¹² Nitekim dönemin tarihçilerinin de belirttikleri gibi Bizans İmparatorluğu, 1261 yılından itibaren İstanbul'daki tahtına taşınmasıyla Batı Anadolu'da denetimini kaybetmeye başlamıştı. Zira İmparatorluk İstanbul'a taşındıktan sonra Balkanlardaki düşmanlarıyla mücadele etmeye öncelik vermişti. Bu mücadele içinde İmparator Vatetzes zamanında Bizans uçlarına yerleştirilen akritlerin (sınır savunucuları) çoğu Balkanlara gönderilmişti. Geride kalan askerlere

¹¹⁰ Akropolites, s.131-132.

¹¹¹ Nikephoros Gregoras, Historia'dan naklen Turan, a.g.e, s.526.

¹¹² Pachymeres, s.29

ise zamanında ödeme yapılmadığı gibi daha önceden tanınan birçok imtiyaz ellerinden alınmıştı. Buna bağlı olarak İmparatorluğun doğu sınırı boyunca yığılmış Türk aşiretlerinin gazileri uçların ötesinde kolayca hareket etme fırsatını yakalamışlardı. Nitekim Nikêforos Grêgoras ücretli askerlerin maaşlarının hazine tarafından ödenmesinin gecikmesi üzerine görev yerlerini bırakıp gittiklerini, bunun sonucunda Türklerin savunmasız kalan Bizans bölgelerini kolaylıkla ele geçirdiklerini yazmaktadır.¹¹³ Bu olayların görgü şahidi olan Pachymeres ise 1261 yılından sonra İmparatorluğun doğu sınırlarının korunamamasını İmparator VIII. Mikhael'in hatası olduğunu söyler. Ona göre İmparator, uluslara yaptığı destekleme ödemeleri yüzünden hazineyi tüketmiş ve İmparatorluğu iflasa sürüklemişti. İmparator, açıkları kapatmak için Paflagonya vb. bölgelerin halkına ağır vergiler yüklemişti. Bu şekilde halkı yaşam için gerekli şeylerden yoksun bırakarak kendisine karşı direnme güçlerini zayıflatacağını varsaymıştı. Çünkü halkın Laskaris ailesine ve Patrik Arsenios'a bağlılıkları nedeniyle kendisine karşı başkaldıracaklarından korkuyordu. Bu nedenle de vergileri artırdı. Ancak Paflagonya halkı, kendilerinden istenen parayı ödeyemedikleri için, zaman içinde birer ikişer Türklerin yanına geçtiler. Çünkü onları İmparatorlarından daha iyi sayıyorlardı. Bu nedenle Türklerin hakimiyetini kabul edenler bir iki kişi derken gün geldi sel gibi akmışlardı. Türkler de bu kişileri rehberleri olarak kullandılar. İmparator'a bağlı kalmakta ısrarcı olanların ise mülkleri Türkler tarafından talan ediliyordu. Bunu yapan kişiler (Türkler) önceleri akın yapıp dönmekteyken zamanla ele geçirdikleri araziye sahiplenip oralarda yerleştiler. Bu işler olup biterken İmparator bütün yardım çağrılarına karşı sağır kalmıştı.¹¹⁴

1261 tarihinden itibaren Anadolu Selçuklu uçlarında yığılan Türkmenlerin bir taraftan Moğollara karşı hayatta kalma mücadelesi verirken diğer taraftan Bizans arazisine yaptıkları akınlarla Anadolu'nun en uç kısımlarına yerleşmeye başlayacaklardı. Nitekim bu ilk yerleşme Pachymeres'in Salampakis olarak kaydettiği Sahil Beyi Mentеше Bey tarafından gerçekleşecekti. Öte taraftan Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuzey, güney ve batı uçlarında Eşrefoğulları, Hamidoğulları,

¹¹³ Gregoras, I'den naklen Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s.90.

¹¹⁴ Pachymeres'den naklen Nicol, *a.g.e.*, s.90.

Sahipataoğulları, Germiyan (Alişir) oğulları ve Çobanoğulları (Kastamonu) gibi bağımsız beylikler ortaya çıkmıştı. Bu beylikler içinde Anadolu Selçuklu Devleti'ne uzun süre hizmet eden Germiyanlılar, onların Moğol boyundluğu altında yitip gitmeleri karşısında daha fazla tahammül edemeyerek bağımsızlıklarını kazandıktan sonra batı yönünde fetih ve gaza hareketlerinin öncülüğünü yaparak diğerlerinden ayrı bir oluşum kaydetmeye başladı. Zira Germiyanlılar ayrıntıları verdiğimiz üzere bağımsızlıklarını kazandıktan hemen sonra batı yönünde fetih hareketlerinde bulunmanın yanında emrindeki Subaşıları Batı Anadolu'nun en Uç bölgelerindeki kent ve kaleleri almaları için görevlendirecekti. İşte bu şekilde Germiyanlılara bağlı subaşılar tarafından feth edilen Batı Anadolu'da bir takım siyasi oluşumların ortaya çıktığı görülecektir. Bu siyasi oluşumlar İnançlılar, Aydın, Saruhan ve Karasioğulları gibi kurucu beylerin adlarıyla anılacaktır. Bu beyler önemli mevkilerde kent ve kaleleri ele geçirdikten sonra egemenliklerini sahillere taşıdıktan sonra adlarını Ege Denizi'nde yaptıkları önemli fetih ve gazalar sayesinde Uç Gazileri olarak duyuracaklardır. İşte bu beyliklerin kendi siyasi oluşumlarını anlatacağımız ikinci kısımda beyliklerin kutsal savaş ideolojisine bağlı olarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin batı uçlarının ötesinde yaptıkları fetih hareketleri sayesinde XIII. yüzyılın ikinci yarısından XIV. Yüzyılın ilk yarısına kadar Batı Anadolu'daki Türkleşme ve İslamlaşma sürecini ele alacağız. Bu süreçte Batı Anadolu Beylikleri'nden Germiyanlılar, Mentешеoğulları, Aydın, İnanç, Saruhan ve Karesioğullarını kuruluş sırasına göre anlatacağız. Bunun yanında Batı Anadolu'da kurulan Osmanlı Beyliği hakkında yeterli çalışma olduğu için yalnızca yeri geldiğinde yer vereceğiz.

1- Germiyanogulları Beyliği

XIII. yüzyılın sonlarına doğru artan Moğol baskıları nedeniyle bağımsızlık mücadelesi vererek kurulan Germiyanogulları'nın¹¹⁵ bir Türkmen aşiretidir. İlk defa I. Alaaddin Keykubad zamanında Anadolu'ya girdikleri tahmin edilen bu aşiretin tarih sahnesine çıkışı II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında meydana gelen Babai Ayaklanması sırasında gerçekleşmiştir. Nitekim 1240'ta meydana gelen Babai Ayaklanması'nda isyanı bastırmakla görevli olan Malatya emiri olan Alişir oğlu Muzaffereddin, yenilgi alıp ikinci kez harekete geçtiğinde mağlup olmaktan kurtulamamıştı.¹¹⁶

¹¹⁵ Germiyan kelimesinin şahıs ismi olmayıp aşiret ismi olduğu hakkında tarihçiler arasında fikir birliği bulunmaktadır. (Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988, s.39.; Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanogulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s.1.; Ahmed Tevhid, "Kütahya'da Germiyan Beyleri", *TOEM*, İstanbul 1911, s. 505.) Buna karşılık Claude Cahen ise Germiyanogulları'nın menşeinin bir Türk-Kürt karışımı olabileceği görüşünü ileri sürmektedir. (Cahen, *Anadolu'da Türkler*, 299.) Ancak İbn Bibi'nin Selçuknâme'sinde, "*Malatya civarında Muzafferüddin bin Alişir, Baba İshak isyanına karşı Kürtlerden ve Germiyandan asker toplayıp onunla ikinci defa savaşmış mağlup oldu*" ibaresinde, Germiyanlılar ile Kürtleri birbirinden ayırdığı açıktır. (İbn Bibi, II, s.51.) Diğer taraftan Germiyan kelimesinin bir yer adı olabileceği hakkında da farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan Mükrimin Halil Yınanç, İbnü'l Esir'deki: "*Bu arada Germeyan bölgesi tesmiye edilen Pötürge ve Şiro havalisi de Emir Çubuk'un eline geçtiği anlaşılıyor*" diyerek, söz konusu Pötürge ve Şiro havalisinin Germiyan boyunun uzun müddet kaldığı bölge olması nedeniyle Germiyan adını almış olabileceği belirtmektedir. Ayrıca Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanogulları Tarihi* isimli çalışmasında Sempat kronolojisinden naklen Malatya'nın bir mevkiine "Germiyan" adı verildiğini söyler. (Mustafa Çetin Varlık, *a.g.e.*, s.3.) Germiyan kelimesinin Malatya civarındaki bir yerin ismi olarak geçmesi, muhtemelen Germiyanlıların ilk olarak Anadolu'da bu bölgeye yerleşmiş olmalarıyla alakalı olabilir. Bu konu hakkında farklı bir görüşte Mehtap Özdeğer tarafından bildirilmiştir. Ona göre, Harizmşah Sultanı Celaleddin Harezmsah, eski hâkim olduğu Kirman Selçuklu ülkesinden, Irak ve Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya yöneldiği zaman maiyetinde, daha evvel German (Kirman)'a yerleşmiş Oğuz boylarıyla diğer Türk boyları da bulunmaktaydı. Celaleddin Harzemşah'la birlikte Anadolu'ya gelen bu Oğuz boyları, daha sonra Batı Anadolu'da Kütahya merkez olmak üzere bir beylik kurmuşlardır. Esas geliş yerlerini yâd etmek için kurdukları bu beyliğe Germanlı manasında, Germiyan beyliği denilmiştir. (Mehtap Özdeğer, *15-16. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre Uşak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul, 2001, s. 46-47.) Nitekim İbn Bibi'nin Selçuknâmesi'nde bir yerde Germiyan Türklerinden bahsedilirken parantez içinde Kirman adı geçmektedir.¹¹⁵

¹¹⁶İbn Bibi, II, s.50-51.; ayrıca bkz, Varlık, *a.g.e.*, s.7.; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 39.; Tevhid, *a.g.m.*, s.506.

Alişiroğlu Muzaffereddin'in ölümünden sonra Germiyanlıların başına Kerimüddin Alişir geçmiştir. Onun döneminde Anadolu Selçuklu sultanlarının taht mücadelelerinin en yoğun yaşandığı zaman olmakla birlikte kendisi III. Rükneddin Kılıç Arslan'a karşı Sultan II. İzzeddin Keykavus'un tarafını tuttuğu için 1264 yılında Muineddin Pervane'nin Alıncak Noyan'a şikyeti üzerine hayatına son verilmiştir. Bu olaydan sonra Germiyanlılar uzun bir süre Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak hizmet vermeye devam etmiştir. Nitekim 1277'de Elbistan Savaşı'nda Memlük Sultanı Baybars'a karşı Selçuklu-Moğol kuvvetlerinin safında yer almışlardı. 1277 yılında kesin olarak batıda gördüğümüz Germiyanlıların başında Hüsameddin Alişir bulunmaktadır. O da Selçuklulara bağlı bir emir olarak görev yapmış ve Cimri lâkaplı Siyvuş'un isyanını bastırmak için Selçuklulara yardımcı kuvvet göndermiştir. Yine devam eden bu mücadelede Germiyanlılar, Değirmen ay muharebesinde yardımcı kuvvet göndermişler ve savaş sonunda Cimri'yi yakalayarak Selçuklulara teslim etmişlerdir.¹¹⁷

Uzun bir süre Selçuklulara olan itaatten ayrılmayan Germiyanoğullarının Selçuklu Devleti'ne karşı mücadelesi daha önceden kendilerine verilmiş olan Denizli, Afyon ve evresinin Sahib Ata Oğulları'na verilmesiyle başlamıştır. Bu yüzden 1286'da ayaklanarak onlara karşı mücadeleye girmişlerdir. Ayrıca Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1266–1284) ldrlmesinden sonra onun yerine geçen Sultan II. Gıyaseddin Mesud'u istemedikleri için ona karşı da mücadele başlatmışlardı. Bu konuda tek ayrıntılı bilgi edindiğimiz kaynak olan *Anonim Selçuknâme*'ye göre Sultan Mesud, Argun Han'ın yanına gidip 3 Mayıs 1286'da Konya'ya dönüşünden sonra Germiyan Türklerinin isyanıyla karşılaşmıştır. Onlar Gorgorum (Beyşehir yakınları) zerine saldırıya geçerek birçok yeri tahrip etmişti. Bunun zerine Sultan Mesud, Moğol askerlerini toplayarak ayaklanmayı bastırmak üzere yola kmıştır. Bu ilk saldırıda Sultanın askerleri birçok isyancıyı ldrmştir. Sultan Mesud, Germiyan vilayetini yağma edip eline pek çok mal geçirdikten sonra Kayseri'ye gidişinden istifade Germiyan Türkleri tekrar asker toplamıştır. Bu arada Karahisar-ı Sahip'te bulunan Vezir Fahreddin'in kızının oğlu bu isyanı işitince asker

¹¹⁷ Turan, *a.g.e.*, s.585-586.; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.47.

toplamaya başlamıştır. Ancak Germiyanlıların askerleri sayıca üstün olduğu için Sahip Fahreddin'in torunu bu savaşta öldürülmüştür. Bunun üzerine Sahip Fahreddin, Moğol ve Müslümanlardan asker toplayarak isyancıların üzerine yürürken, Germiyan askerleri kaçmıştır. Selçuklu askerleri üç gün Germiyan illerinde büyük tahribatlar yaptılar. Bu olay Germiyan Türklerinin Sultanın huzuruna gelip af dilemesinden sonra çözüme kavuştu.¹¹⁸

Germiyanogulları, 1288 yılında Moğol tarafından atanan Vezir Fahreddin Kazvini'nin yüksek miktarlı vergiler koyması yüzünden bir kez daha Selçuklulara karşı mücadeleye girdiler. Nitekim iki tarafın ordusu, Lazık şimdiki Denizli vilayetinde Günler ve Günöler denilen köyde 1289 yılında savaşa tutuşmuştur. Sonuçta Germiyan ordusu bozguna uğrarken Alişiroğlu'nun kızından olma torunu Bedreddin Murad bu savaşta öldürülmüştü. Ordunun büyük bir bölümü ise kılıçtan geçirilmişti.¹¹⁹

Hüsameddin Alişiroğlu'ndan sonra Germiyanogullarının başına Kerimüddin Alişir'in oğlu I. Yakup Bey geçmiştir. Onun dönemi Germiyanogulları'nın Moğol tahakkümü altındaki Selçuklu Devleti'ne olan bağlılıklarını kopartarak tek başlarına bir beylik olarak ortaya çıkmaları ve batı yönündeki fetih ve gaza hareketlerini başlatmaları açısından önemli bir dönemdir. Nitekim tam olarak kaç yılında olduğu bilinmese de 1299 yılından sonra¹²⁰ Germiyanogulların başında bulunan I. Yakup Bey, Moğol baskısının arttığı ve Türkmenlerin maddi ve manevi olarak büyük kayıplar verdiği bir dönemde direk İlhanlı hükümdarına bağlılık bildirip, ödeyeceği vergiyle bağımsızlığını kazanmıştı. Bundan sonra Anadolu'da kendi mücadelelerini vermeye başlayan Yakup Bey ile emrindeki Türk komutanlar, Moğol baskısı altında yitip giden Selçuklu Devleti'ne karşı yüzlerine batı istikametinde topraklara çevirmişlerdir. Zira daha önceden de belirttiğimiz gibi 1261 yılında Bizans İmparatorluğu İstanbul'daki topraklarına elde edince Batı Anadolu'daki şehir ve kaleleri eski savunma güçlerinden yoksun kalmıştı. Buna bağlı olarak harekete geçen

¹¹⁸ Anonim *Selçuknâme*, s. 47-54.; ayrıca bkz, Ersan, *a.g.e.*, s.144-145.

¹¹⁹ Anonim *Selçuknâme*, s.49-50.; ayrıca bkz, Turan, *Türkiye*, s.611.

¹²⁰ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.41.; Varlık, "Germiyanogulları", s.33.

I. Yakup Bey ve subaşları Simav yakınlarındaki Angir (Kiliseköy)'ü ele geçirdiler. Daha sonra 1304 yılının bahar ayında Alaşehir'i 30.000'e yakın bir kuvvetle kuşatmışlardır. Bizans tarihçisi Pachymeres Philadelphia/Alaşehir'in Türkler tarafından kuşatılmasından büyük bir felaket olarak bahsederken Germiyanlı Alişir diye söz ettiği I. Yakup Bey'in şehri çevreleyen kalelere egemen olduktan sonra buraya yiyecek girişini engelleyerek şehir halkına kıtlıkla boyun eğdirmeye çalıştığını anlatır.¹²¹

Batı Anadolu'daki Türk ilerlemesi karşısında Bizans İmparatoru II. Andronikos, Moğolların önünden kaçan 10.000 ile 16.000 kişiden oluşan Alanları 1302 yılında İmparatorluk ordusuna ücretli asker olarak alarak oğlu IX. Michael komutasında Türklere karşı göndermiştir. Bundan bir yıl sonra Bizans İmparatorluğu bu kez Katalanları ücretli askeri birlik olarak kiralamak suretiyle yine böyle bir girişimde bulunmuştur. Katalan kuvvetlerinin lideri Roger de Flor, Venedik ve Cenevizlilerden Bizans'ın zor durumda olduğu şeklindeki haberlerini işittikten sonra Bizans İmparatoru'na yardım teklifinde bulunmuştur. İmparatorun teklifi kabul etmesiyle harekete geçen Roger de Flor, 6.000-6.500 kişilik kuvvetiyle 1303 yılı sonlarında İstanbul'a gelmiştir. Hemen 1304 Nisanı'nda birlikleriyle harekete geçen Roger de Flor, Cyzicus (Kapıdağ Yarımadası)'dan Karesi Türklerini çıkarttıktan sonra Khiliara (Kırkagaç) tarafından Saruhan topraklarına girerek Saruhan kuvvetleriyle çarpışmış, ardından Germiyanogulları'ndan Yakub Bey'in Bizans'tan aldığı Angir (Kiliseköy)'i zapt etmiş, ondan sonra da Alaşehir'i kuşatmakta olan Yakub Bey'in üzerine giderek on iki bin kişilik Germiyan kuvvetini yenilgiye uğratarak kuşatmayı kaldırmıştır. Alaşehir'de on beş gün kaldıktan sonra Tire, Ayasuluğ ve Anya (Anaia)'ya da uğrayan Katalanlar, Anya içlerindeki dağlık bölgelere kadar ilerleyerek, Sasa Bey komutasındaki Türk kuvvetlerini de yenilgiye uğratmışlardır. Ancak ele geçirdikleri yerlerde ahaliye yaptıkları zulüm ve onlardan aldıkları ağır vergilerden dolayı Türklere karşı harekâtlarına nokta koydukları Ağustos 1304'ten sonra İmparator tarafından Gelibolu'ya geri çağırılmışlardır. 1305 yılında Roger de Flor, IX. Mihael tarafından bir suikast ile öldürüldükten sonra

¹²¹ Pachymeres, s.86-87.; ayrıca bkz, Uzunçarşılı, *a.g.e*, s.42.

kızgına dönen Katalan birlikleri etrafı yağmalayarak Gelibolu üzerinden İmparatorluğun Avrupa topraklarına geçip, Anadolu'yu terk etmişlerdir.¹²²

Katalanların Anadolu'yu terk etmelerinin hemen ardından harekete geçen Türk birlikleri kaybettikleri yerleri geri alıp, fetihlerini daha geniş alanlara yaydılar. Nitekim Katalanların ayrılmasından hemen sonra Türkmenler Menderes Nehri yakınlarındaki Tripolis (Derebol) kalesini¹²³ ele geçirmiştir. Bu kalenin alınışı hakkında Pachymeres'den edindiğimiz bilgiye göre; Tufandan beri ele geçirilemeyen bu güçlü kale sahipleri ilk başlarda Türklerin saldırılarını önemsememişti. Ancak kuşatma başlayınca halk uzun süre mücadele vererek kaleyi teslim etmemek için çaba göstermişlerdir. Bir süre sonra hiçbir yardım gelmediğini görünce Türklerle anlaşma yaparak sorunu çözmeye karar vermişlerdir. Bu anlaşma sonucunda Türkler onlara dışarıdan yiyecek temin edecek, karşılığında onların özgürce şehre girip bunları satmalarına izin verilecekti. Bu durum Türklere şehri ele geçirmek için iyi bir fikir vermişti. Nitekim onlar şehre getirdikleri buğday çuvallarının içine askerlerini saklayarak şehre gizlice sızdılar. Gece yarısı çuval ve sandıklardan çıkan Türkler hemen saldırıya başladı. Sonuçta aynı gece Türkler tek bir saldırıyla bu güçlü şehri ele geçirmeyi başarmışlardır.¹²⁴

Yakup Bey, bizzat katıldığı fetih hareketlerinde önemli kaleleri işgal ederken diğer taraftan emri altındaki Subaşılardan Mentеше Bey'in damadı Sasa Bey'i Batı Anadolu'nun en uç kesimdeki kale ve kentlerin alınması için görevlendirmişti. İlk zamanlar Mentеше Beyliğine bağlı olarak faaliyet yürüten Sasa Bey, onun Büyük Menderes boylarındaki fetihlerini tamamlayıcı şekilde faaliyet yürüterek

¹²² Pachymeres, s. 83-88.; ayrıca bkz, Ostrogorsky, *a.g.e*, s.455.; Nicol, *a.g.e*, s.137-140.; Rudi Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, (çev. Müfit Günay), Ankara 2000, s.65.; Mehmet Ergan, "Katalanların Anadolu'daki Faaliyetleri", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu Bildiriler*, (18-20 Ekim 2004), s.80.

¹²³ Selçuklu sınırında Bizans'ın bir uç şehridir. Denizli vilayetinin Buldan kazasının doğusunda ve Menderes Nehri üzerinde olup kalıntıları Yenice köyünün yanı başındadır. (Nicol, *Bizans'ın Son Yüz yılları*, s.139.)

¹²⁴ Pachymeres, s.88-89.; ayrıca bkz, Baykara, *Denizli*, s.90.

Magnesia¹²⁵, Priene¹²⁶ ve Ayasuluğ (bugünkü Selçuk)'u ele geçirmiştir. Bir süre sonra Menteşe Bey'den ayrılarak faaliyetlerine devam eden Sasa Bey, 1304 Ekim ayında Efes'i halkını açlık ve susuzluğa mahkûm ederek ele geçirmiştir.¹²⁷ Enveri, Sasa Bey'in Birgi'yi fethini: “*Sasa Beğ derler idi bir Gazi er/ Gelmiş Aydın iline evvel/ Evvela ol Birgi'yi feth eylemiş/ Aydınoğlu'nu getürmüş toylamış/ Aydınoğlu Ayasoluğya gelüp/ Feth eder hem dairesini alup*”¹²⁸ şeklinde anlatır. Sasa Bey, bu önemli fetih hareketlerinin yanı sıra bölgenin Türkleşmesi amacıyla iç kısımlardaki Türkmen nüfusunun kıyılara göçürülmesini sağlamak istemişti. Bunun için de Germiyanogulları'nın subaşı Aydınoğlu Mehmed Bey ile ona bağlı aşireti sahil mıntikasına davet etmiş ve bu sayede bölgenin hızla Türkleşmesine katkıda bulunmuştur. Ancak kısa bir süre sonra Sasa Bey ile Aydınoğlu Mehmed Bey arasında yaşanan bir anlaşmazlık nedeniyle Mehmed Bey, Sasa Bey'i ortadan kaldıracak ve onun ele geçirdiği yerleri hâkimiyeti altına aldıktan sonra Aydınoğulları Beyliği'ni kuracaktır. Öte taraftan Katalanların Anadolu'dan çekilmelerinden sonra Saruhan Türkleri Manisa'yı fethetme girişimlerine hız verirken, Karasi Türkleri de Edremit ve Bergama'yı feth ederek bu bölgelerde Türkleştirme faaliyetlerine hız vermişlerdi. Böylece 1304 yılına gelindiğinde neredeyse Batı Anadolu'nun tamamına yakını Türkler tarafından fethedilmiş bulunuyordu.

Batı Anadolu'da Türk ilerleyişi devam ederken 1314 yılında İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han, Emir Çoban komutasında bir orduyu Anadolu'ya göndermiş ve Anadolu Beyleri'nden kendisine itaatte bulunmalarını istemişti. İlhanlı hükümdarının bu talebi üzerine Germiyanlılar ile ona bağlı subaşılar itaatte bulunmuşlardır.¹²⁹ Ancak Yakup Bey döneminin son zamanlarına doğru Anadolu Beylerini ortadan kaldırmayı düşünen İlhanlıların Anadolu valisi Çobanoğlu

¹²⁵ Burası Saruhanogullarının başkenti değil, Menderes kıyılarındaki Manisa'dır.(Akın, *a.g.e.*, s.17.)

¹²⁶ Enveri'de burası Bergama olarak geçmekteyken Himmet Akın buranın bugünkü Söke'nin Güllübahçe yakınlarında olduğunu söyler. (Akın, *a.g.e.*, s.17)

¹²⁷ Pachymeres, s.101.; Enveri, s.17'den naklen Wittek, *a.g.e.*, s.37.

¹²⁸ Yımanç, *Medhal*, s.17.

¹²⁹ Aksarayı, s.252.

Timurtaş, 1325 yılında Eşref ve Hamidoğulları beyliğine son verdikten sonra Germiyan, Denizli, Alaşehir, Menteşe illerini ele geçirmek üzere harekete geçmiştir. Bunun üzerine karşılık vermek için harekete geçen Yakup Bey, Emir Eretna ile tam bir muharebe başlamak üzereyken gelen bir haberle Eretna birden savaşmaktan vazgeçerek 1327'de Sivas'a çekilmiştir.¹³⁰ Bu tarihten sonra Yakup Bey hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Ancak onun 1340'ta Mısır'la haberleştiği hakkında mektuplar bulunduğu için bu tarihten sonra öldüğü tahmin edilmektedir.¹³¹

I. Yakup Bey'in ölümünden sonra Germiyanolu Beyliği'nin başına oğlu Mehmed Bey geçmiştir. Onun döneminde Katalanlar tarafından Türklerin elinden alınmış olan Kula ve Angir (Simav) geri alınmıştır.¹³² Mehmet Bey dönemi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak onun ölümünden sonra Germiyanlı gittikçe güç kaybedecektir. Zira I. Yakup Bey döneminde yapılan fetih ve gaza hareketleri sayesinde Batı Anadolu'nun tamamına yakını Türk komutanlar tarafından Türkleştirilmiş ve feth edilen yerlerde ilerde ayrıntılarını vereceğimiz üzere Menteşeoğulları, Aydınogulları, Karasioğulları, Saruhanogulları ile Osmanogulları gibi bir takım beylikler ortaya çıkmıştı. Bu beylikler kurulduktan bir süre sonra etraflarındaki kale ve kentleri feth edip Türk hâkimiyetini yayarak sınırlarını sahillerle kadar götürdüler. Bu nedenle de gaza ve fetih hareketlerine devam etmek için denizlerde boy göstermeye başlamışlardı. İşte bu Uç gazileri karada olduğu kadar denizlerde de önemli başarılar elde ederek ganimetlerle yurtlarına dönüyorlardı. Ancak artık iç bölgelerde kalan Germiyanlı ise fetih ve gaza hareketlerini yürütecek sınırlardan çok geride kalmışlardı. Bunun yanı sıra fetih ve gaza ruhunun canlı kalmasını sağlayan Bizans İmparatorluğu topraklarının yanı başında kurulan Osmanlı Beyliği de bir hayli güçlenmiş ve etrafındaki Türkmen Beyliklerini kontrol altına almaya başlamıştı. İşte bu sırada Mehmet Bey'in ölümü nedeniyle 1361 dolaylarında büyük oğlu Süleyman şah Germiyanlılarının başına geçmişti. Onun döneminde Karamanoğulları ile Hamidoğlu Hüsameddin İlyas Bey'in arasında geçen bir husumette Germiyanlı Süleymanşah'ın Hüsameddin

¹³⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.43.

¹³¹ Varlık, *a.g.e.*, s.44.; Tevhid, *a.g.m.*, s.508.

¹³² Varlık, *a.g.e.*, s.47.; Uzunçarşılı, *Kitabeler*, II, s.204.

Bey'e yardım etmesi nedeniyle Karamanoğlu ile arası açılmıştır.¹³³ Bir taraftan Karamanlıların, diğer taraftan gittikçe topraklarının sınırlarını genişletip güçlenen Osmanlıların saldırısından çekinen Germiyanoglu Süleymanşah beyliğinin muhafazası için çareler aramaya başlamıştır. Bu nedenle de kızını Osmanlı hükümdarı Murad Hüdavendigâr'ın oğlu Yıldırım Beyazıt'la evlendirmeyi düşünerek bu sırada beylikler arasında en güçlü olan Osmanlıların desteğini sağlamak istemiştir. Nitekim 1381 yılında Devlet Hatun adlı kızını Yıldırım Beyazıt'la evlendiren Süleymanşah, Kütahya, Simav, Tavşanlı, Eğrigöz kasaba ve dolaylarını çeyiz olarak verip kendisi Kula kasabasına çekilmiştir.¹³⁴ Bu durum Germiyanogulları üzerinde Osmanlı nüfuzunun tesisi bakımından ilk ciddi ve önemli adım olmuştur. Nitekim Osmanlıların Germiyanlılar üzerine hâkimiyet kurması 1387 yılında vefat eden Süleymanşah'tan sonra yerine geçen oğlu II. Yakup Bey döneminde yaşanan gelişmelerle görülmüştür. II. Yakup Bey, Osmanlı Sultanı I. Murad'ın 1389 yılında Kosova Savaşı'nda şehit düşmesi üzerine, daha önceden çeyiz olarak verdiği yerleri geri almak için harekete geçmiştir. Bu sırada babasının ölümü nedeniyle Osmanlı tahtına geçen Yıldırım Beyazıt, Kütahya taraflarına gelerek kayınbiraderi II. Yakup Bey ile Subaşı Hisar Bey'i yakalayıp İpsala kalesine hapis ettirmiştir.¹³⁵ Böylece 1390 yılına gelindiğinde bütün Germiyan toprakları 1402'de Timur'un Anadolu'ya girmesine kadar Osmanlıların himayesine girerek Germiyanogullarının birinci dönem hâkimiyet süresi sona ermiştir.

¹³³ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.45.; Varlık, *a.g.e.*, s.56.

¹³⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.45.; Varlık, *a.g.e.*, s.56-57.; Tevhid, *a.g.m.*, s.510.

¹³⁵ Aşık Paşaoğlu- Atsız, s.142.; ayrıca bkz, Varlık, *a.g.e.*, s.69.; Uzunçarşılı *a.g.e.*, s 47.

2- Menteşeoğulları Beyliği

Bizans İmparatorluğu'nun İstanbul'daki taşınmasından hemen sonra, Selçuklu Devleti'nin sınırlarını aşarak Batı Anadolu'da yerleşmeye başlayan Türkmen aşireti Menteşeoğulları¹³⁶ diğer Uç beyliklerinin aksine bağımsız bir durum sergilemektedir. Nitekim Selçuklu hudut bölgesinde bir beylik kurduktan sonra emrindeki subaşları Batı Anadolu'nun fethine memur eden Germiyanoğulları'ndan ayrı olan Menteşeoğulları, Karia bölgesine sahilden gelerek iç bölgelere yayılmak suretiyle yerleştikleri düşünülmektedir. Menteşeoğullarının bölgede yayılmaya başlaması üzere Bizans İmparatoru VIII. Mihael (1259-1282), bu bölgenin savunulması için kardeşi Ioannes Palaiologos'u Selanik'teki karargâhından çağırarak Menderes ırmağı bölgesine gidecek bir ordunun komutasına atamıştır. Bu sırada Menderes vadisinin çok sayıda zengin manastırlarıyla ünlü olması Ioannes içinde çıkarlarına uygun gelmiştir. Ancak buna rağmen Türkmenlerin bölgedeki akınları ve

¹³⁶ Menteşe Bey'in babasının Selçuklulara bağlı bir Melikü'l Sevâhil, yani sahil beyi olup olmadığı konusunda kaynaklarda birbirle zıt görüşler bulunmaktadır. Bununla ilgili Şikari, bizim tezimize zıt düşen şu bilgileri aktarmaktadır: *Menteşe Bey'in babası Sivas valisi Hacı Baha'eddin adına bir Kürt olup, Selçuklu recülü olarak Sivas'ta hüküm sürüyor ve Karamanlı Nureddin İbn Sa'deddin'le harp ediyordu. Karamanlı, Baha'eddin'le bir kavgasında hile ile Sivas şehrini ele geçiriyor ve Baha'eddin'in orada terk edilmiş olan oğlu Menteşe'yi esir aldı. Oğlunu kurtarmak için Baha'eddin barış rica etmiş ve Karaman bu sırada Sivas'ı elinde tutmuştur. Baha'eddin'in ölümünden sonra oğlu Menteşe Karamanlıların vasalı olarak bu yerlerde hüküm sürmüştü ve onun hüküm sürdüğü yerler sonradan Menteşe adını almıştır.* (Şikari, s.104-105.) Nitekim İbn Bibi, 1277 yılında Cimri hadisesinde emirü'l-sevâhil diye geçen Bahaüddin isimli sahil beyinin öldürüldüğünden bahseder. (İbn Bibi, II, s.206.) Ancak onun Menteşe Bey'in babası olduğuna dair herhangi bir bilgi vermez. Bu konuya asıl açıklık getirecek *Anonim Selçuknâme'de ise "Menteşe Türklerinin Karamanoğulları olayında onların yanında yer aldıklarını, Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e bağlı Melikü'l-sevâhil Bey'i Bahaüddin'in, olaylar sırasında Kayseri'ye kaçarken Türkler tarafından yakalanarak öldürüldüğünü"* belirtir. (*Anonim Selçuknâme*, s.39) Bu bilgiye dayanarak Emrü'l-sevâhil Bahaüddin Muhammed'in Menteşe Bey'in babası olduğu düşünülemez. Şikari'nin verdiği bilginin yanlışlığı Menteşeoğulları'ndan Gazi Ahmed Bey'in Beçin'deki 1391 tarihli mezar kitabesinde tam anlamıyla ortaya çıkmaktadır. Kitabede Menteşeoğulları'nın asıl soyuna dair: *"Ahmed Gazi Bey ibn Orhan Bey ibn Mesud Bey ibn Menteşe Bey ibn Elbistan (Ablistan) Bey ibn Kuru (Kuri) Bey"* bilgisi mevcuttur. (Uzunçarşılı, *Kitabeler*, II, s.169.; ayrıca bkz Uzunçarşılı, "Menteşeoğulları, *İA*, c.7, İstanbul 1993, s.725.; Halil Ethem, "Menteşeoğulları (1300-1425)", c.II, *TOEM*, s.765.)

yerleşmelerinin önü alınmıştır. Bu sebeple Ioannes, 1261 yılı öncesinde Bizans'ın Türkmen saldırılarına karşı aldığı geniş önlemleri yeniden koymaya çalıştı. Bunun için Tralles'in (Aydın) ve Menderes vadisinin her iki kıyısında bulunan küçük kentlerin surlarını onarttı. Avrupa'da savaşmak üzere bölgeden alınıp gönderildikleri için direnme güçleri kırılmış yerli askerlerin ücretlerinin tam ödenmesini sağlamak gibi yeni önlemler aldı. Bu önlemler karşısında Ioannes, bazı başarılar elde ettiyse de Menteşeoğullarını özellikle çok sağlam bir şekilde tuttukları Karia'nın Strobolis, Stadia, Trachia gibi liman kentlerinden çıkartmayı başaramamıştı.¹³⁷ Biraz zaman sonra Bizans İmparatoru Michael, kardeşini ve ona bağlı orduyu tekrar Kuzey Yunanistan'daki görevine geri gönderince, Türkmenler kaybettikleri yerler dışında hızla fetih hareketlerini sahilden iç bölgelere doğru yaymaya başladılar. Buna bağlı olarak Pachymeres'in Salampakis olarak kaydettiği Menteşe Bey önderliğinde Türkmenler 1278'de Menderes vadisindeki Priene, Miletos ve Magedon şehirlerini ele geçirdiler. Türkmenlerin bu hızlı ilerlemleri karşısında İmparator VIII. Mihael, bu seferde oğlu Andronikos komutasındaki bir kuvveti Anadolu'ya göndermişti. Andronikos, emrindeki kuvvetlerle yolunun üzerindeki bazı Türk birliklerini yenilgiye uğrattıktan sonra Aydın (Tralles)'a gelmiş ve şehri Türklere karşı tâhkim ettirerek buraya 36.000 kişi yerleştirmişti. Ancak sağlam bir şekilde Karia mıntikasına yerleşen Türkleri buradan çıkarmaya gücü yetmemiştir.¹³⁸

Andronikos'un seferinin başarısız olduğunun en önemli göstergesi, 1282 yılında önce Nyssa (Sultanhisar)'nın ardından Tralles (Aydın)'in ele geçirilmesiydi. Buranın fethi hakkında Pachymeres şu bilgileri aktarır: "*İmparator tarafından ayrıcalıklara sahip olan Aydın halkı yeni durumdaydı. Türklerden oluşan bir grup onlara saldırdı. Güçlü bir adam olan Salpakis yani onların kendi dillerindeki adıyla Menteş Bey çok sayıda adamdan oluşan orduyla saldırmış ve şehri kuşatmışlardı. Şehrin başındaki Büyük Chartulaire Libadarios tüm çarelerden yoksundu; şehrin içindekiler aç ve susuz bırakılmıştı. O kadar kötü durumdaydılar ki bir sıvı elde etmek için sürekli atların damarlarını kesip kanlarını içiyorlardı. Ancak bu onların susuzluklarını tam olarak dindirmiyordu. Ayrıca bu durum hayvanların ölmelerine*

¹³⁷ Pachymeres'ten naklen Nicol, *Bizans'ın Son Yüzylları*, 91-92.

¹³⁸ Wittek, *a.g.e.*, s.26.; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.70.; Nicol, *a.g.e.*, s. 92.

neden oluyordu. Açlığa gelince bu noktada daha iyi durumdaydılar. Çünkü eskiden geçimlerini sağladıkları hayvanları öldüğünden bu doğru olmasa da onları yiyorlardı. Ama çok daha korkunç olan susuzluk öğlen parlayan güneşle iyice kötü duruma gelmişti ve bir çare bulmak gerekmekteydi. Bu yüzden onlar da yaşayacakları her ölümün açlık ve susuzluktan iyi olduğunu düşünerek düşmanın yanına gittiler, kuru dudaklarıyla merhamet için yalvardılar. Ancak düşmanlar onları öldürdü üstelik mezarları bile olmadı. Türklerin yardım geleceğini umarak içeride kalmaya devam edenlere karşı çok daha korkunç fikirleri vardı; kalkanlı ve silahlı adamlar siperlerin altına yerleşerek surlara doğru iyice yaklaşmışlardı. Yüksekten taşlar fırlatıyorlardı ancak bu pekiyi bir çözüm olmamış sadece gürültüsüyle insanları korkutabilmişti. Bu seferde demir çubuklar ve kütükler yardımıyla yeri kazanmaya çalışıyorlardı. Bu çalışma surların birçok yerine yapılmış temeller kazılmıştı. Çalışmaların üstteki kısmına gelince kolay tutuşan kalaslardan yardım almaya çalışmışlardı. Bu hamleler şehirdekileri anlaşma yaparak teslim olmaya itti. Ancak sözcüler geldiğinde şehirdekiler sağ salim bırakılmak istiyorlardı, planları tutmayan Türkler ise saldırarak şehri tahrip ettiler. Sahip olduğu ayrıcalıklarla dinlenip, güzel umutlara takılıp kalan bu şehir toz bulutu olmuş, kalabalık halkı ise kılıçlara kurban gitmişti.”¹³⁹ Nitekim Mentешеoğulları Dalaman çayının sınır olduğu bölgedeki fetihleriyle artık bu bölgede yerleşmiş ve beyliklerini vücuda getirmiş bulunuyorlardı. Zira *Anonim Selçukname*, 1291 yılında Moğol Hanı Keygatu'nun Anadolu'ya girip ordularını isyancı Karamanoğulları ile Eşrefoğulları üzerine gönderdiği sırada isyana iştirak eden Mentешеoğullarından da binlerce Türkmen öldürüldüğünü söylerken onların yaşadıkları bölgeden Mentеше vilayeti diye bahsediyordu.¹⁴⁰

Türkleri Batı Anadolu'dan atma girişimlerinde başarısız olan Bizans İmparatorluğu, 1295 yılında yine böyle bir girişimde bulunmaya karar vermiştir. Bu sırada Mentеше Bey'in oğlu Mesud Bey beyliğin başında bulunuyordu. Bizans İmparatoru II. Andronikos (1282-1328), Avrupa'daki savaşlarda yararlılığı görülen komutan Aleksios Philanthropenos'u 1296'da Menderes nehri vadisine gönderdi.

¹³⁹ Pachymeres, s.59-60.

¹⁴⁰ *Anonim Selçuknâme*, s.62.

Komutan Filantropos, Türklerden Aydın şehir ve kalesini geri almayı başarmıştı. Bu sırada burada bulunan Mentеше Bey'in karısı hazinelerini alarak Latmos körfezinde olduğu sanılan Melanudion¹⁴¹ yakınında bir kaleye sığınmıştır. Aleksiüs burayı ele geçirmeden önce Mentеше Bey'in karısına evlilik teklifi yaparak kaleyi ele geçirmeye çalışmışsa da olumsuz cevap almıştır. Bunun üzerine de kaleyi zorla ele geçirmiştir. Aleksiüs bu başarısı üzerine 1295 Sonbaharı'nda yandaşları tarafından İmparator ilan edilmişti. Ancak o halk tarafından desteklendiği halde Bizanslı komutanlardan destek bulamamıştır. Bu nedenle de kısa zamanda yakalanıp öldürülmüştür.¹⁴²

Menteşeoğulları, Bizanslı komutanlar ile Moğolların işgallerinden kurtulduktan bir süre sonra fetihlerini daha geniş bir alanda yürütmeye başladılar. Nitekim bu sırada meydana gelen bazı gelişmeler Türklerin fetihlerini kolaylaştırmış ve güçlerini sadece karada değil, denizlerde de göstermelerini sağlamıştı. Bu gelişme 1284 yılında Bizans'ın masraflarının çokluğu dolayısıyla donanmasını kaldırmasıyla ortaya çıkmıştı. Bu durumda Bizanslı gemiciler işsiz kalmış, bir kısmı korsanlığa başlarken bir kısmı da Türklerin hizmetine girmişlerdi. Bu sayede Mentеше beyliği kıyı kentlerinde tutunmuş olmaları ve yerel Rum gemicileri de donanmalarında bulundurmalarından dolayı civardaki adalara akınlara başladılar. Bu sırada beyliğin başında bulunan Mentеше Bey'in oğlu Mesud Bey, 1300 yılında Ege Adalarına akınlara başlamıştı. Bunların içinde en ünlüsü Rodos adasının büyük bir bölümünün ele geçirildiği seferdi. 1271 yılından beri Bizans İmparatoru adına Cenevizli amiralin idare ettiği Rodos artık İtalyanların korsan yatağı değil Türklerin elindeydi. Ancak kısa bir süre sonra Rodos adası, Memlûkler tarafından Akkadan uzaklaştırılan Sen Jan şövalyelerinin saldırısına uğradıktan sonra Papa ile Fransa Kralı Filip'in işbirliği sonucunda 15 Ağustos 1310'da Türklerden geri alınmıştır. Mesud Bey, adayı geri

¹⁴¹ Wittek, Milas'la komşu olan bu kalenin 1273'e kadar Bizanslıların olduğunu, 1278'te Türkleşmiş olabileceğini söyler. (Wittek, *Menteşe Beyliği*, s.40)

¹⁴² Nicol, *a.g.e*, s.133-134.

almak için Cenevizlilerden yardım talep etmişse de 1312'de Papa Kleman, Cenevizlileri bu yardımdan men etmesi nedeniyle Rodos geri almamamıştır.¹⁴³

Mesud Bey'in 1319 yılı civarındaki ölümünden sonra oğlu Orhan beyliğin başına geçmiştir. Orhan Bey, beyliğin başına geçince bir süre kardeşi İbrahimle (Strumbrachi) mücadele etti. Orhan Bey, mücadeleyi kazandıktan sonra 1320 veya 1321 yılında babası zamanında kaybedilen Rodos'u geri almak için şövalyelerle mücadeleye girmiş, başarısız olduktan sonra geri dönmüştür. Bu yenilgiden sonra Menteşe Beyliği gittikçe güç kaybetmeye başlayacaktır. Nitekim bir zamanlar Menteşe Beyi Mesud Bey, kendisini ziyaret eden Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi'ye değerli hediyeler verirken 1333'te ülkeyi ziyaret eden İbn Battuta, Menteşe sarayının mütevaziliğinden ve zenginlik bakımından Aydın sarayının çok gerisinde kaldığından söz eder. Diğer taraftan Ömeri ise Cenevizli Balaban'dan naklettiğine göre Föke (Foça) hükümdarı olarak zikrettiği Orhan Bey'in elli kasabası, iki yüz kadar kalesi ve yüz bin askeri olduğunu söyler. Bu askerlerin karada ve denizde devamlı savaş halinde olduklarını bildirir.¹⁴⁴

Orhan Bey'in ölümünden sonra yerine 1337 yılında Muğla valisi olan oğlu İbrahim Bey, Ulu Bey sıfatıyla beyliğin başına geçmiştir. İbrahim Bey dönemi Menteşe Beyliği tek bir bey idaresinde sınırları kuzeyde Balat, Davaz (Tavas), Çine, Bozdoğan; batıda Datça, Bodrum; güneyde Fethiye ve Finike; doğuda Acıpayam, Çameli'yi içine alan bir alana yayılmıştır. Ancak bu dönem Papa tarafından Kıbrıs, Johannitler ve Venedik arasında kurulan bir Haçlı ittifakıyla Aydınöğlü Umur Bey'in elindeki İzmir sahilden kuşatılmıştı. Bu kuşatmada İbrahim Bey, Umur Bey'e yardım göndermek isterken, Venedikliler, başta Balat olmak üzere Menteşe limanlarına da saldırdılar. 1352-1355 yılları arasında olan bu saldırıların komutanlığını Venediklilerin Girit Dükü Marino Morosini yapmış ve donanmasıyla Balat limanını

¹⁴³ Wittek, *a.g.e.*, s. 56-57.; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.71-72.; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, I, İstanbul 1990, s.143.; *Ege Denizinde İlk Türk Derya Beyleri*, Türkmen Parlak, Eylül 1979, s.44.;

¹⁴⁴ Ömeri, *Mesalikü'l-ebzar fi Memâlikü'l-emsar*; Yaşar Yücel, "Mesalikü'l-Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, Ankara 1991, s. 183-203,s.202.

ele geçirerek İbrahim Bey'i ağır bir antlaşma yapmaya mecbur etmiştir. Bu antlaşma ile Venedikliler, Balat'taki Hıristiyan ticaret kolonisi için bir kilise kurma ve konsolosluk açma hakkı ile çeşitli ayrıcalıklar elde etmişlerdir.¹⁴⁵

İbrahim Bey'in muhtemelen 1360 yılındaki ölümünden sonra Musa, Mehmed, Ahmed ve Umur Gazi¹⁴⁶ isimlerindeki oğulları arasında hâkimiyet mücadelesi başlamıştır. Bu mücadelede galip çıkan Musa Bey, 1360 ile 1375 yılları arasında beyliğinde başında bulunmuştur. Musa Bey'in ölümünden sonra kardeşi Ahmet Gazi 1375-1380 yılları arasında beyliğe önderlik etmiştir. Ahmed Bey, babası İbrahim Bey'in ölümünden sonra kardeşleri Musa ve Mehmed Beyler ile Beyliği paylaşmış ve kendisine Marmaris ile Fethiye yöresi düşmüştü. Burası korsanlık yapmak, Rodos ile Kıbrıs arasında yelken açan gemilere saldırmak ve Hıristiyanlara karşı gazalarda bulunmak için oldukça uygun bir yerd. Nitekim Ahmet Gazi döneminde meydana gelen tek olay Rodos ve Kıbrıs arasında korsanlık faaliyetlerinde bulunmasıydı. Bu akınların önüne geçmek isteyen Kıbrıs Kralı, Rodos limanında bir donanma hazırlamıştı. Bu sırada Ayasuluğ ve Balat'ta yaşayan halkının zarar görmesinden endişelenen Venedik araya girmiş ve taraflar arasında yapılan anlaşmayla sorun çözülmüştür. Ahmed Bey, bu sayede "Gazi" ve "Sultanî's-Sevâhil" ünvanları ile anılmış, 1375'te Venedik ile antlaşma yapmadan önce Milas ve Beçin'i de ele geçirerek Ulubeylik makamını elde etmişti.¹⁴⁷ Bu sıralarda kardeşi Mehmet Bey ile oğullarından Gıyaseddin Mahmud ile Şücaüddin İlyas, Balat, Çine ve Muğla havalisinde bulunmaktaydı. Osmanlılardan Yıldırım Beyazıd Han Karamanlıların teşvikiyle kendisine karşı oluşturulan Anadolu müttefik beylikler grubu üzerine 1389-90 yılında karşı taarruza geçtiği zaman Menteşe Beyliği'nin

¹⁴⁵ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.75.; Wittek, *a.g.e.*, s.70.

¹⁴⁶ Remzi Duran, 1360 senesi Garb vakânüvisi Matteo Villani tarafından tutulan kayıtlardan edindiği bilgiye göre İbrahim Bey'in bir oğlu daha olduğunu bildirmektedir. Burada Balat Beyi Musa Bey'in adı bilinmeyen bir kardeşiyle mücadele ettiği yer almaktadır. Kardeşler arasındaki iktidar kavgasında Mekri hâkimi olan Umur Bey, büyük ihtimalle Gazi Ahmet Bey'e yenik düştükten sonra terk edip dünür oldukları Aydınogulları ülkesi Selçuk'a gitmiş ve Osmanlıların her iki beyliğin kontrolünü geçirdikleri zamanda orada yaşamış ve 1400 civarında ölmüştür. (Remzi Duran, *Menteşe Beyliği Mimarisi*, s.70-71.)

¹⁴⁷ Wittek, *a.g.e.*, s.75.

Muğla ve Balat havalisi Mehmet Bey'in bu ittifakta yer almış olması nedeniyle elindeki toprakları alarak Osmanlılara dâhil etmiştir. Ahmed Gazi'nin hâkimiyetindeki topraklar ise onun ölüm tarihi olan 1391 yılına¹⁴⁸ kadar elinde kalmış bu tarih itibarıyla Osmanlılar tarafından ele geçirilerek Hoca Firuz adındaki beye verilmiştir.¹⁴⁹

3- Aydınoğulları Beyliği

Bizans İmparatorluğu'nun Batı Anadolu'daki hâkimiyetinin 1261 yılından azalmasıyla I. Yakup Bey önderliğinde müstakil bir beylik kuran Germiyanogulları, kendisine bağlı subaşları Batı Anadolu'nun fethiyle görevlendirmiştir. Nitekim daha önceden de ifade ettiğimiz gibi bu beylerden biri olan Sasa Bey, 24 Ekim 1304'te Efes (*Ayasulug*)'i ve Birgi'yi fethetmişti. Eflâkî, Ulu Arif Çelebi'nin 1306 yılı civarında Birgi'ye ilk kez geldiğinde Aydınoglu Mehmed Bey henüz burada yoktu.¹⁵⁰ Daha öncede belirttiğimiz gibi Sasa Bey, Menderes havzasındaki önemli mevkiileri feth ettikten biraz zaman sonra bu bölgenin Türkleşmesi sağlamak amacıyla iç bölgelerdeki fazla nüfusu kıyılara iskân ettirmek ve kıyılardaki denizciliği canlandırmak için Germiyanogluna bağlı bir subaşı olan Aydınoglu Mehmed Bey'i buraya davet etti. Aldığı davet üzerine Aydınoglu Mehmet Bey, Sasa Bey'in yanına giderek bir süre onunla birlikte fetih ve gaza hareketlerinde bulunmuştur. Ancak bir süre sonra Mehmet Bey, Sasa Bey'in elinden Birgi'yi aldığı için araları bozulmuştur. Bu sırada kendisine destek arayan Sasa Bey, Mehmet Bey'e karşı Frenklerle işbirliği yapmıştır. Sonuçta iki taraf arasında meydana gelen savaşta Sasa Bey yenilerek 1310 yılında hayatını kaybetmiştir.¹⁵¹

Sasa Bey'in ölümünden sonra Aydınoglu Mehmet Bey, Tire, Efes, Selçuk ve Birgi gibi şehirleri hâkimiyeti altına aldıktan sonra 1317 yılında İzmir'in yukarı

¹⁴⁸ Uzunçarşılı, *Kitabeler*, II, s.174.

¹⁴⁹ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.77

¹⁵⁰ Eflâkî, II, s.544.

¹⁵¹ Enveri, s.22.; ayrıca bkz, Wittek, *a.g.e.*, s.39.; Himmet Akın bu tarihin 1308 olduğunu kabul etmiştir. (Akın, *a.g.e.*, s.21-22.)

kalesini ele geçirmeyi başarmıştı. Mehmet Bey geniş bir sahada hâkimiyet kurduktan sonra Birgi şehrinde Ulubey¹⁵² olarak oturken hâkimiyeti altındaki yerleri beş kısma ayırıp oğullarından her birini bu yerlere bey olarak tayin etmiştir. Bu taksimata göre büyük oğlu Hızır Bey'i Ayasuluğ'a, Umur Bey'i İzmir'e, İbrahim Bahadır Bey'i Bodemya'ya¹⁵³, Süleymanşah'ı Tire'ye atarken, en küçük oğlu İshak Çelebi yanında kalmıştır.¹⁵⁴ Babalarının emri altında faaliyet göstermeye başlayan beyler, hâkimiyet alanlarını kendilerine tahsis edilmiş yerlerin dışına taşıyabilmek için önemli fetih ve gaza faaliyetlerine başlamışlardı. Özellikle bu beyler içinde Umur Gazi, daha ilk zamanlarda başarılı fetih ve akınlarla kendini kanıtlamaya başlamıştı. Zira o, babası Mehmed Bey'in 1317 yılındaki İzmir'in yukarı kalesini ele geçirdiği fethin devamı niteliğindeki seferle, Aşağı İzmir'in fethini gerçekleştirdi. 1326 senesinde başlayıp 1328 yılına kadar süren bu sefer sonucunda Frenklerin beyi Martin Zacharia, kaleyi Türklere teslim edip Sakız Adasına kaçmıştır.¹⁵⁵

Umur Bey, İzmir sahilini ele geçirdikten sonra fetih ve gazlarını Ege Denizi'ne yürütmeye başladı. Onun ilk deniz seferi 1328 veya 1329 yılında Bozcaada'ya düzenlemişti. Bu seferle Umur Gazi ile kardeşi İbrahim Bey'in komutasındaki Türkler, Bozcaada'yı yağma edip, beş gemiden mürekkep bir Rum donanmasını mağlup ederek onları İstanbul'a kaçmaya mecbur etmişlerdi. Umur Bey, İzmir'in fethini tamamladığı yıl Bizans İmparatoru III. Andronikos'da Sakız'daki Martino Zaccaria üzerine yürümüşü. Fakat İzmir'in Umur Gazi'nin elinde olduğunu bildiği için buraya gelmekten çekinerek Sakız Adasına çıkmış ve Martin Zaccaria'yı esir alarak yerine Rum bir valiyi atamıştı. İmparator, Sakız'ı fethinin hemen ardından, Saruhanoğulları ve Aydınoğulları ile saldırmazlık

¹⁵² Ulu Bey, devlet reisi, yani hükümdar olup, hanedan azası arasından seçilirdi. Bu hususta yaştan ziyade ehliyet ve liyakate önem verilirdi. Ulubey, hepsinin başkanı olmakla birlikte memleketi aralarında paylaştığı diğer beylerin yanında merkezde olduğu gibi vezirler, emirler ve diğer hükümet erkânı bulunurdu. (Akın, *a.g.e.*, s.31.; Beylikler Döneminde devlet teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1984.)

¹⁵³ Bugünkü adı Bademiye olup Ödemiş ilçesinin Adagide bucağına bağlı 3000'e yakın nüfuslu bir köydür. (Akın, *a.g.e.*, s.30.)

¹⁵⁴ Yımanç, *Medhal*, s.22-23.; Akın, *a.g.e.*, s.49-50.

¹⁵⁵ Yımanç, *Medhal*, s.25.; Akın, *a.g.e.*, s.32-33.

konusunda birer antlaşma yapmıştı. Bizans, beyliklerle yaptığı bu ittifak ve antlaşmalardan hem Osmanlı Beyliği'ne hem de İtalyanlara, özellikle de Cenevizlilere, engel olmak için yarar umuyordu. Ancak İmparatorun İstanbul'a dönüşünden biraz sonra Umur Gazi, anlaşmaya uymayarak Sakız'a düzenleyeceği sefer için hazırlıklara başladı. Bunun için 28 gemi yaptırırken, kardeşi Hızır Bey Ayasuluğ'dan 22 gemi göndermişti. Nitekim 1330 veya 1331 yılında düzenlenen bu seferle Sakız Adası ele geçirilmemişse de pek çok ganimet ve esir aldıktan sonra İzmir'e geri dönmüştür.¹⁵⁶

Sakız Adasına düzenlenen seferden hemen sonra Umur Bey babasının rızası olmadığı halde ilk defa Rumeli'ye sefer düzenlemiştir. 1332 senesinde meydana geldiği söylenen bu seferde Umur Bey 35 gemiyle birlikte İzmir'den hareket ederek Saruhan iline gelip Saruhan Bey'in oğulları Orhan ile Timur Hanı alıp Gelibolu'ya çıkmıştır. Burada Esen tekfurunu mağlup ettikten sonra Gelibolu limanında Lazgöl adlı hisarı zapt etmiştir. Bu olaydan sonra Birgi'ye gelen Umur Bey babası Mehmet Bey'e bağlılığını göstermiş ve birkaç gün onun yanında kaldıktan sonra İzmir'e geri dönmüştür. Umur Bey, Ege Denizi'ndeki adalara yapmış olduğu fetih ve gaza faaliyetlerin yanında uzun süre Yunanistan ve kıyılarına kadar akınlar düzenlemiştir. Umur Gazi, bu seferlerle pek çok esir ve ganimet elde etmiştir.¹⁵⁷ Ancak bu konu bizim çalışmamızın sınırlarını aştığı için bu gaza faaliyetlerinden burada bahsetmiyoruz.

Uzun süre deniz aşırı gaza ve fetih hareketleriyle meşgul olan Umur Bey, bu seferlerden döndükten sonra babası Mehmet Bey'in daveti üzerine Birgi'ye gitmiştir. Burada katıldıkları bir av sırasında babası Aydınolu Mehmet Bey suya düştükten sonra hastalanmış ve 1334 yılında da hayatını kaybetmiştir.¹⁵⁸ Birgi sahibi Aydınolu Mehmed Bey dönemi hakkında Ömeri, Mehmed Bey'e bağlı yetmiş bine yakın kuvvet askerin bulunduğunu ve bunların zamanın sürekli gazvede geçtiğini anlatır.

¹⁵⁶ Yımaç, *Medhal*, s.27.; ayrıca bkz Nicol, *a.g.e.*, 183-184.

¹⁵⁷ Umur Gazinin Rum ülkelerine yaptığı gaza hareketleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Yımaç, *Medhal*, s.24-79.

¹⁵⁸ Yımaç, *Medhal*, s.28-32.; ayrıca bkz, Akın, *a.g.e.*, 35-36.

Yine bu askerlerin ya at üstünde savaşta ya da gemileri denizde savaş için açılma hazırlıkları yaptıklarını anlatır.¹⁵⁹ 1333'te Batı Anadolu'daki ziyaretini Mentешеoğulları'ndan sonra Aydınogullarına yapan İbn Batuta ise Hızır Bey'i Ayasuluğ'da, Umur Bey'i İzmir'de ziyaret etmiş ve Süleymanşah'ın kayınbabası Mentеше emiri Orhan Bey'in yanında olduğunu kaydetmekten başka buralarda nasıl ağırlandığını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.¹⁶⁰

Aydınoglu beyliğinin kurucusu Mübarizeddin Mehmet Bey'in ölümünden sonra yedi gün yas tutulmuştur. Daha sonra kardeşleri Hamza, Osman ve Hasan beylerle oğlu Hızır Bey birleşerek Umur Bey'i hükümdarlığa uygun görüp beyliğin başına çıkarmak istemişlerdir. Ancak Umur Bey, abisi Hızır Bey'e ondan büyük olduğu için tahta geçmesi için davet yollamıştır. Bu davetin Hızır Bey tarafından reddedilmesi sonucunda Umur Bey, Ulu Bey olarak beyliğin başkenti Birgi'de tahta oturmuştur.¹⁶¹

Umur Bey, Aydınogullarının başına geçip üç gün Ulubey tahtına oturduktan sonra İzmir'e dönüp bir süre sonra da yakın ilişkiler kurduğu Saruhanoglu Süleyman Bey'le Yunanistan'a gaza faaliyetlerine girişmiştir. Batı Anadolu'daki fetih hareketlerinin denizlerde de başarıyla yürütülmesi karşısında paniğe kapılan batılı devletler derhal harekete geçmiş ve bir Haçlı ittifakı kurarak Türkleri denizlerden uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Nitekim Venedik yönetiminde meydana gelen Haçlı seferinin öncelikli hedefi Ege Denizi'nde Venedik aleyhine sürekli genişleyen Aydınoglu Umur Bey'in denize açıldığı İzmir şehrini ele geçirmektir. Buna bağlı olarak harekete geçen Haçlı ittifakının ilk hedefi, bu sırada Edremit körfezi açıklarında olan Karesi oğlu Yahşi Bey'in donanmasını ağır bir yenilgiye uğratmak olmuştur. Oldukça ağır bir yenilgi alarak zorlukla kaçıp canlarını kurtaran Yahşi Bey donanmasıyla İzmir limanına sığınmıştı. Yahşi Bey'in arkasından takiple gelen Haçlı donanması İzmir'e ulaşmıştır. 17 Eylül 1334'te İzmir limanına sığınan Türk donanması ile Haçlı donanması arasında bir kez daha çarpışma meydana gelmiştir.

¹⁵⁹ Yücel, *Mesalikü'l-Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri*, s. 201.

¹⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz, İbn Batuta, s.206-208.

¹⁶¹ Ymanç, *Medhâl*, s.32.; ayrıca bkz Akın, *a.g.e.*, s.38.

Bu sırada Umur Bey, Yunanistan seferinden Birgi'ye yeni dönmüş ve bir haberci tarafından 30 gemilik Haçlı donanmasının İzmir koyuna girdiğini haber almasıyla derhal İzmir'e yola koyulmuştur. Bu arada Türk ordusu karaya çıkmaya çalışan Haçlıları kıyıda oklarla geri püskürtülmeye çalışıyordu. Böylece Haçlıların karaya çıkma denemesi başarısızlıkla sonuçlandı. Umur Bey, İzmir'e vardığında Haçlı donanması çoktan geri çekilmişti. Sonuçta Hıristiyanların bu girişimi Ege Denizindeki Türk akınlarnın kısa bir süre önüne geçmiş ve bu durum Bizans çevrelerinde büyük sevinç yaratmıştır. Ayrıca Edremit Körfezinde yenilgiye uğrayan Karesi Beyliği denizdeki hâkimiyetini kaybetmesi ve bu olaydan kısa bir süre sonra da Karesi Beyliği'nin Osmanlı hâkimiyetine girmesi Aydınoğullarını Ege denizinde Hıristiyanlarla karşı tek başlarına mücadele etmek durumunda bırakacaktır.¹⁶²

Haçlı ittifakıyla Ege sahillerinde Türk ilerleyişinin bir süre durması Umur Gazi'nin Batı Anadolu'daki fetih politikasına geri dönmesine neden olmuştur. Buna bağlı olarak Umur Bey, uzun zaman Bizans ile Germiyanogulları arasında el değiştiren Alaşehir'i almak istemiştir. Umur Bey, İlyas ve Düandar Beylerin yardımıyla 1335'te Alaşehir'i ele geçirmiştir. Umur Bey, şehrin mallarını ele geçirdikten sonra buraya bir muhafız bırakarak Birgi'ye geri dönmüştür.¹⁶³

Bir yıla yakın bir zaman denizlerdeki faaliyetlerine ara veren Umur Bey, Alaşehir'in ele geçirilmesi sırasında ortalığın durulmasından sonra Balkanlarda, Ege ve Akdeniz'deki gaza faaliyetlerine geri dönmüştür. Umur Bey, yapmış olduğu gaza faaliyetlerinde yalnızca ganimet elde etmiyor, askeri açıdan da hem çevresinde hem de batılı ülkelere ve Bizans'a karşı önemli bir güç olarak kendini kanıtlıyordu. Umur Bey'in batıdaki bu ilerleme arzusu yüzünden Latinler Papa'ya başvurarak yeni bir Haçlı seferi tertip etmelerini istemişlerdi. Nitekim Umur Bey'in Rumeli seferinden dönüşünden sonra müttefik donanması İzmir üzerine yürümüştür. Sonuçta Kıbrıs,

¹⁶² Yınanç, *Medhâl*, s.34.; ayrıca bkz Akın, *Aydınoğulları*, s.39.; A. Laio, "Marino Sanudo Torsello, Bizans ve Türkler: 1332-1334 Türklere Karşı İttifakın Perde Arkası", (çev. Murat Keçiş), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.XXII, S34,(2003), s.222., Halil İnalçık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar", *Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu*, 18-20 Ekim 2004, s.25.

¹⁶³ Yınanç, *Medhal*, s.36.

Venedik, Cenova ve Rodos gemilerinden oluşan Haçlı donanması Aydın oğullarını yenilgiye uğratmıştır. Bu saldırıyı engelleyemeyen Umur Bey ise 28 Ekim 1344'te kıyı İzmir'i kaybettiğini kabullenerek buradan geri çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁶⁴

Kıyı İzmir'in kaybedilmesinden sonra Gazi Umur Bey ile Hızır Bey bütün güçleriyle Yukarı İzmir'i savunmaya geçmiştir. Sonunda askeri başarıdan ümidini kesen Latinler, Ottaviano Zaccari'nın aracılığı ile barış masasına oturmak zorunda kalmıştır. Görüşmelerde Hızır Bey ve Umur Bey Aydın Oğulları Beyliği'ni birlikte temsil etmişlerdir. Şubat 1348'te Latinlere Aydın Oğulları ülkesinde bir takım ticarî ayrıcalık ve kolaylıklar sağlayan, karşılığında da Kıyı İzmir'in boşaltılarak Umur Bey'e geri verilmesini öngören bir antlaşma hazırlanmıştır. Fakat Papa VI. Clement bu kadar fedakârlıkla zapt edilen bir kalenin Müslümanlara teslimini istemediğinden bunu onaylamayı reddetmiştir. Barış yollarının tıkanması üzerine Kıyı İzmir'i savaşarak almaya çalışan Umur Bey, Mayıs 1348'de orada şehit düşmüştür.¹⁶⁵

Umur Bey'in ölümünden sonra yerine abisi Hızır Bey başa geçmiştir. Onun döneminde Batı Anadolu'da yapılan herhangi bir fetih planı görülmemektedir. Ancak kardeşi Umur Bey zamanından kalan sorunların çözümüyle uğraşmıştır. Bunun için önce Latinlerle olan problemleri barış yoluyla halletmeğe çalışmıştır. Nitekim 18 Ağustos 1348 tarihinde Hızır Bey ile Papalık Devleti arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, Haçlı birliğini oluşturan devletlerin toprakları ile Aydın Oğulları ülkesine gelen veya dönen bütün tüccarlar tam bir güven içerisinde olacak, canlarına, mallarına ve gemilerine zarar verilmeyecekti. Korsanlık faaliyetleri bu maddeyle son buluyordu. Aksi takdirde zarara uğrayan kişinin uğradığı kayıplar karşılanacaktı. Tarafların gemileri antlaşmaya taraf olan ülkelerin kıyılarında kazaya uğrarsa, kurtarılan kişiler, mallar ve eşyalar koruma altına alınarak, gereken kimselere iade edilecekti. Ayrıca, Aydın Oğulları Beyliği'ne ait limanların gümrük gelirlerinin yarısı antlaşmaya taraf olan Hıristiyan devletlere bırakılacak, Ayasuluğ'da Kıbrıs, Rodos ve Venedik Devletlerine ait konsolosluklar kurulacaktı.

¹⁶⁴ Yımaç, *Medhâl*, s.69.; ayrıca bkz, İnalçık, *a.g.m.*, s.27.

¹⁶⁵ Yımaç, *Medhâl*, s. 77-78.; ayrıca bkz Akın, *a.g.e.*, s.47-48.

Bu maddelerin içinde en ağır beyliğin donanmasının lağvedilmesi ile ilgili olanıydı. Bununla Hıristiyanlar istedikleri zaman Türk donanmasını imha edebileceklerdi.¹⁶⁶

Aydınogulları için son derece zararlı olan bu anlaşma ile beyliğin Ege Denizi'ndeki hâkimiyeti sona ermiş ve Latinlerin Yakın-Doğu ticaretindeki hâkimiyetleri yeniden tesis edilmişti. Anlaşmadan sonra başta Venedikliler olmak üzere her iki taraf mümkün olduğu kadar ihtilaflardan sakınmaya çalışmışlarsa da Hızır Bey tarafından anlaşma şartlarına tamamıyla riayet edilmediği görülmüştür. Nitekim anlaşmadan sonra da Hızır Bey, Ege Denizi'ndeki faaliyetlerine kısmen de olsa devam etmiştir.¹⁶⁷ Hızır Bey dönemi hakkında başka bilgi bulunamamakla birlikte onun 1366 yılından önce öldüğü tahmin edilmektedir.

Aydınoglu Mehmet Bey'in en küçük oğlu İsa Bey, abisinin ölümünden sonra 1366 yılında Aydınogullarının başına geçmiştir. İsa Bey dönemi hakkındaki olaylara vakıf değiliz. Ancak 1371 yılında Venedik Cumhuriyeti ile biraderi zamanındaki anlaşmayı yenilemiştir. Osmanlı padişahı Murad Hüdevandigar'ın 1389'da Kosova Savaşı için Beyliklerden istemiş olduğu yardım talebinne karşılık bir miktar asker göndermiştir. Kosova Savaşı'nda şehit olan Murad Hüdevandigar'ın yerine Yıldırım Beyazıt Sultan olunca 1390 yılında Aydınoglu ülkesi olan Alaşehir'e girerek burasını ele geçirmiştir. Buranın sahibi olan Aydınoglu İsa Bey gelip Beyazıt'a saygısını gösterip, bağlılık bildirmiştir.¹⁶⁸ Böylece Aydınogulları Beyliği, Timur'un Anadolu'ya girip Osmanlıları yenilgiye uğratarak Batı Anadolu'daki beyliklere bağımsızlıklarını iade ettikleri zamana kadar Osmanlıların hâkimiyeti altında faaliyet sürdürmüştür.

Aydınogulları Beyliği hakkında genel bir değerlendirme yapacak olursak; Sasa Bey'in ölümünden sonra onun feth ettiği Büyük Menderes sahasını ele geçiren Aydınoglu Mehmet Bey, 1300 yılında beyliğin temelleri atmıştır. Geniş bir sahaya hâkim olmanın rahatlığıyla elindeki şehirleri oğulları arasında pay eden Mehmed

¹⁶⁶ Yınanç, *Medhâl*, s.79-80.; ayrıca bkz Akın, *a.g.e.*, s. 51-52.; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.109.

¹⁶⁷ Akın, *a.g.e.*, s.53.

¹⁶⁸ Yınanç, *Medhâl*, s.82.; ayrıca bkz Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.112-113.

Bey geri planda kalarak çocuklarını fetih ve gaza faaliyetlerine yönlendirmiştir. Bu faaliyetlerden en önemlisini Umur Bey yürütmüştür. Nitekim onun zamanında Aydınogulları İzmir ve sahil kısmına sahip olup daha önceden pek çok kez Bizans ile Germiyanlılar arasında el değiştiren Alaşehir üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır. Ayrıca Umur Bey'in Ege Denizi ile Balkanlarda yürütmüş olduğu gaza faaliyetleri son derece önemli neticeler doğurmuştur. Nitekim Türklerin batıda hızla ilerlemesiyle birlikte denizlerde de güçlerini kanıtlamaları batılı devletlerin yeniden Haçlı seferlerini başlatmalarına sebep olmuştur. Ancak bu seferler sonucunda Haçlılar yalnızca denizlerdeki Türk faaliyetlerinin bir süreliğine önüne geçebilmekten öteye gitmemiştir. Bu sırada İzmir'i de ele geçirmeye çalışan Haçlılar yalnızca sahil İzmir'i ele geçirip buradan öteye gidememişlerdir. Ondan sonra başa geçen Hızır Bey döneminde Haçlılarla yapılan anlaşmaya göre Aydınogulları ağır bir anlaşma şartlarını kabul etmiştir. Onun ölümünden sonra başa geçen İsa Bey dönemi tam bir durgunluk içinde geçmiştir. Nitekim Yıldırım Beyazıt'ın Anadolu Beyliklerini itaat altına almak için giriştiği seferde 1390 yılında Osmanlıların hâkimiyetini kabul etmesiyle son bulmuştur.

4-İnançoğulları Beyliği

Anadolu Selçuklu Devleti'nin çöküşüyle ortaya çıkan küçük devletlerden biri de Denizli Beyliği'dir. Bu beyliğin kurulduğu Denizli havalisi çok uzun zamandan beri Bizans İmparatorluğu ile Anadolu Selçuklu Devleti arasında çetin mücadelelere sahne olarak el değiştirmiştir. XIII. yüzyılın başlarında I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in kayınpederi Manuel Mavrozomes'in yönetiminde olan bu şehir, onun ölümünden 1230 yılındaki ölümünden sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin eline geçmişti. 1243 yılında meydana gelen Köseadağ Savaşı'ndan sonra doğudan batıya yoğun bir göç hareketi yaşanmıştır. Bu göç hareketleri uç bölgeler dediğimiz Eskişehir- Kütahya bölgesi ile Denizli ve çevresinde yoğun bir şekilde yaşanmaktaydı. Bu göç hareketlerinin sayısı konusunda İbn Said'den edindiğimiz bilgiye göre 200.000 çadır halkıydı. 1261 yılından önce Denizli ve çevresi yoğun bir Türkmen göçüne maruz kalmalı ki yine aynı kaynaktan bu bölgede Denizli ve Antalya arasında bulunan dağlara Cibalü't Türkmen yani Türkmen Dağları adı verilmişti. İşte bu yoğun

kalabalıktaki insanların kontrolünün yapılması ve uygun yerlere yerleştirilmesi gerekiyordu. O dönemde Türkmenlerin başında bulunan Mehmet Bey bu görevleri üstlenmiştir. Nitekim daha önceden de ifade ettiğimiz gibi 1261 yılında Denizli ve çevresindeki Türk hâkimiyetindeki yerler Uç Beyi Mehmed Bey ile ailesine tahsis edilmişti. 1262 yılında Rükneddin Kılıç Arslan ile İzzeddin Keykavus arasındaki mücadelenin Rükneddin Kılıç Arslan tarafından kazanılmasından sonra Mehmed Bey, ilk defa burada İlhanlı hükümdarından aldığı menşur sayesinde bağımsız bir beylik kurmuştu. Ancak Mehmed Bey'in bağımsızlık mücadelesinde bulunması ile İlhanlı Hükümdarı Hülagu'nun davetine gitmemesi nedeniyle hayatına son verilmiş ve onun idaresindeki bölgeler damadı Ali Bey'e verilmişti. Ali Bey, Mehmed Bey'den sonra 1262-1277 yılları arasında uç vilayetleri beyliği görevini sürdürmüştü. Ancak 1277 yılına gelindiğinde Karaman Türkmenleri ile Siyavuş (Cimri) olayında isyancılar arasında yer aldığı için Karahisar (Afyon) kalesine haps edilmiş ve bir süre sonra burada hayatını kaybetmişti.¹⁶⁹

Ali Bey'in ölümünden sonra bir süre Germiyanogulları sülalesinin yönetiminde olan Denizli şehri ve çevresi daha sonra Sahip Ataoğullarına devredilmiştir. Ancak bu duruma karşı çıkan Alişir, burayı ele geçirerek kız kardeşinin oğlu Bedreddin Murad'ı göreve getirmişti. Bedreddin Murad, bölgeye yönetici olarak atandıktan bir süre sonra Selçuklular ile Germiyanogullarının mücadelelerinde şehit düşmüştü. Bedreddin Murad'ın ölümünden sonra Denizli vilayeti Sahip Ata'nın kızından olma torununun küçüğünün eline geçmiştir. Beylerbeyi İzzeddin'in 1289 yılında Keygatu'nun yanına gitmesini fırsat bilen Germiyanlılar bölgede ayaklanarak vilayeti harap hale getirmişlerdir.¹⁷⁰ Daha sonra Denizli vilayeti, Germiyan Beyi I. Yakup bin Alişir tarafından ele geçirilerek Karahisar'da ölen Germiyanlı sülalesinden olup olmadığı hakkında tartışmalar bulunan¹⁷¹ Ali Bey'in oğlu İnanç Bey'e verilmiştir.¹⁷²

¹⁶⁹ İbn Bibi, II, s. 239.; Aksarayı, s.103.; ayrıca bkz Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 55

¹⁷⁰ *Anonim Selçuknâme*, s.50.

¹⁷¹ Ali Bey'in Germiyanlılardan olup olmadığı konusu hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu konuda Fahreddin Akçakoca, Ahmed Tevhid'in beyliklerle ilgili makalesi ile İbn Bibi'nin Selçuknâmesi'nden yola çıkarak Ali Bey'in Germiyanogulları'ndan olmadığı aksine onun Selçuki

İnanç Bey'in önderliğinde 1289 yılında kurulduğu tahmin edilen¹⁷³ beylik hakkında yeterince bilgi sahibi değiliz. Ancak 1332 yılında Denizli ve çevresini ziyaret eden İbn Batuta, İnanç Bey hakkında çok misafirperver olduğunu, kendisine ve maiyetindekilere binek hayvanı göndererek sarayına aldırıldığını, beraberce akşam namazı kıldıklarını bildirmiştir.¹⁷⁴ Denizli sahibinin Melih (İnanç) Bey olduğunu belirten Ömeri, ise Balaban'dan naklettiğine göre: Denizli Beylerinin halka karşı adaletli olduklarını söyler. Burada bulunan köy ve çiftliklerin sayısının dört yüz civarında olduğunu belirtir. Ayrıca bu memleket sahibinin atlı ve yaya olarak on bin askeri olduğunu kaydetmiştir.¹⁷⁵ İnanç Bey'in hangi tarihte öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Onun, Germiyanoglu I. Yakub Bey'in 1340'ta ölümünden sonra vefat etmiş olduğu sanılmaktadır.

ümerasından Fahreddin Sivastos'un oğlu olduğunu söylemiştir. Hatta Akçakoca kendisinin de ifade ettiği gibi daha ileri giderek Ali Bey'in Sahip Ata Fahreddin Ali'nin damadı dahi olabileceğini söylemiştir. Ayrıca *Tarih-i Osman-i Encümeni Mecmuası*'ndaki İnançoğulları hakkındaki makaleye dayanarak adını Ali Bin Sivastos olarak zikreden Akçakoca, burada ona ait bir kitabeden söz eder. Bu kitabede: "..... Ali bin Sivastos ketebehu Hacı Murad bin Mahmut Fahreddin Sivastos, Konya Selçukilerinden Keykâvus sanî ümerasından." olduğunu söyler. ((F. Akçakoca Akça, *Küçük Denizli Tarihi, (Yunanlılardan Osmanlılara Kadar)*, Denizli 1945, s.32-33.) Bunun aksine görüş bildiren İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ali bin Sivastos ile Uç Beyi Ali Bey'in karıştırılmaması gerektiğini belirterek bu kişinin Germiyan ailesine mensup Şucaattin İnanç Bey'in babası olabileceğini söylemektedir. Uzunçarşılı, bu görüşünü Denizli'de büyük mezarlık duvarında Sarayköy caddesinin musluk mevkiindeki H. 735- M. 1334 yılında yazılmış mermer taş üzerindeki 5 satırlık bir kitabenin üçüncü satırındaki "el emir'ül muazzam Şucaeddin İnanç Bey İbn Ali Bey" bilgisine dayandırmıştır. (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Kitabeleri*, c.II, s.198-199.)

¹⁷² Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.56.

¹⁷³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ulu Arif Çelebi'nin Lâdik'e yaptığı ziyaretleri dikkate alarak, Çelebi'nin 1319'da vefat ettiği tarihe göre bu yıldan önce onun Lâdik emiri olabileceğini söylemektedir. (Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.56.) Bu bilginin aksine Fahreddin Akçakoca, 1289 yılında Denizli'nin Günler Köyünde çıkan savaşta Germiyanlı Bedreddin Murad'ın öldürülmesinden sonra burası Sahip Ata Fahreddin Ali'nin küçük oğluna verildiği için bu tarihi İnanç Bey'in emirliğe geçtiği tarih olarak belirlemiştir. (Akçakoca, *a.g.e.*, s.44.)

¹⁷⁴ İbn Batuta, s.199.

¹⁷⁵ Yücel, *a.g.e.*, s.194.

İnanç Bey'in ölümünden sonra yerine oğlu Murad Arslan geçmiştir. Onun dönemi hakkında ne tür siyasi faaliyetler olduğu hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu dönem onun âlimleri teşvik ettiği ve ilmi çalışmaları desteklediği görülmektedir. Murad Bey'in adına kesilmiş sikke ile Türkçe olarak Fatıha ve İhlâs tefsirleri bulunmaktadır. Bu tefsirde Murad Arslan Bey'in ismi "Melcei zuafa ehli iyman Çelebi Murad Bin İnanç Bey" olarak geçmektedir.¹⁷⁶ Murad Arslan Bey'den günümüze ulaşan tek eser kendi adına bastırılmış olduğu üç adet sikke örneğidir. Fakat bunlar üzerinde herhangi bir tarihe rastlanmamıştır. Bu nedenle ne zaman öldüğü kesin olarak belli değildir. Ancak yerine geçen oğlu İshak Bey'in 1360 tarihli bir sikkesi bulunduğu için bu tarihten önce öldüğü tahmin edilmektedir.¹⁷⁷ Murad Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına İshak Bey geçmiştir. Ancak onun dönemi hakkında da pek fazla bilgi bulunmamaktadır. İshak Bey 1390 yılında hayatta olup Yıldırım Beyazıt bu beyliği Osmanlı sınırlarına aldıktan sonra İshak Bey'i yerinde bırakmıştır.¹⁷⁸

5- Saruhanoğulları Beyliği

XIII. yüzyılda Moğol istilası önünden Anadolu'ya girip Batı Anadolu'da ortaya çıkan beyliklerden biri Saruhan oğullarıdır. Beyliğin kurucusu olan Saruhan Bey'in bağlı bulunduğu ailenin menşei hakkında kaynaklarda açık bir bilgi bulunmamaktadır. Daha önceden de ifade ettiğimiz gibi Harizmşahlar Sultanı Celaleddin Mengüberti'nin 1230 yılında I. Alaaddin Keykubad'a yenildiği Yassıçimen Savaşı'nın hemen ardından Moğol saldırısına uğrayan Harzemşahlar Devleti yıkılmış ve hükümdarı Mengüberti hayatını kaybetmişti. Ona bağlı bulunan Beyler kendi aşiretleriyle hayatlarını devam ettirmeye çalışıyordu. Bu durumu öğrenen I. Alaaddin Keykubad onları hâkimiyeti altına alarak her birine belli bir yer vermek suretiyle Anadolu'da yerleşmelerini sağlamıştı.¹⁷⁹ Bu beylerden Kayırhan'a Amasya, Berekethan'a Darende ve Niğde verilmesine rağmen, Saruhan'a hangi

¹⁷⁶ Akçakoca, *a.g.e.*, s.46.; Tevhid, "İnançoğulları", s. 255.

¹⁷⁷ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.56.

¹⁷⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.57.

¹⁷⁹ İbn Bibi, I, s.430.

bölge verildiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Yani Saruhan Bey'in Anadolu'ya girdikten sonrası hakkında kaynaklarda başka bilgiye rastlanmaz.¹⁸⁰ Öte taraftan Saruhanoğullarına ait Yazıcızâde Ali, Anadolu beyliklerinden bahsederken “Saruhan ve Karasi, Mesud nökerlerindedir” bilgisini verir.¹⁸¹ Buradan yola çıkarak Saruhan Bey'in Sultan II. Gıyaseddin Mesud'un ilk saltanat devrinde (1282-1297) ona bağlı olarak uç beyliği görevini yaptığını çıkarmak mümkündür. Diğer taraftan tarihçilerin genel bir kabulü de Saruhan Bey'in Germiyanogullarına bağlı subaşı olduğudur.¹⁸² Bunun hangi tarihten itibaren olduğunu belirlemek için kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmaz.

Saruhan Bey, Batı Anadolu'daki faaliyetlerine XIV. yüzyılın başlarında başlayarak Manisa'yı abluka altına almıştır. Nitekim 1302'de Manisa'da kamp kuran Bizans İmparatoru'nun oğlu Michael'in ordusunu kuşatan Türk kuvvetlerinin başında Saruhan Bey bulunmaktaydı. Bu olayda Bizans ordusu güçlükle Edremit'e çekilmişti. Saruhan Bey, bu olaydan sonra Katalan kuvvetlerinin bulunduğu Danya kalesini muhasara etmiş ancak başarılı olamamıştır. 1303 senesi sonlarına doğru Bizans İmparatoru'nun Türkmenlerin üzerine gönderdiği 6 500 kişilik bir Katalan birliğiyle mücadele etmiştir.¹⁸³

¹⁸⁰ Şikâri, Saru Han Bey'i, Anadolu Selçuklu Sultanı'nın Kapıcıbaşı olarak tanıtır ve bir elçilik dolayısı ile Karamanoğlu Mehmet Bey'in yanına geldiğini, geri dönmediğini ve onun hizmetine girip, “Mirâhûr” olduğunu söyler. Saruhan Bey'in kariyerine işaret ederek “Serdar” olarak, Mehmet Bey'in Konya'yı zaptına iştirak ettiğini ve Mehmet Bey'in 1277'de şahadetine kadar ona itaat ettiğini rivayet eder. Ancak bu bilgilerden yola çıkarak Saruhanoğulları'nın Karamanoğulları'na bağlı bir uç beyi olduğu bilgisi kesin olarak ulaşılamaz. Eğer bu bilginin doğru olduğunu varsayarsak Anadolu Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1277 yılında Karamanoğullarını ortadan kaldırmasına bağlı olarak Saruhanoğulları'nın Karamanoğulları'ndan ayrılarak Selçuklulara bağlandığı fikrini ileri sürebiliriz. Ancak Feridun Emecen bu konuda Şikâri'nin pek çok olayı birbirine karıştırarak yazdığını belirtir. Nitekim yukarıda verdiğimiz bilgileri kanıtlayacak ya da çürütecek herhangi başka bir bilgiye rastlamadığımız için şimdilik bu tartışmanın ilerleyen zamanda bulunacak kaynaklar veya bilgiler ışığında değerlendirilmesini umuyoruz.

¹⁸¹ Yazıcızâde Ali, s.907.

¹⁸² Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.84.; Emecen, *a.g.m.*, s.106.; Çağatay Uluçay, “Saruhanogulları”, *DİA*, c. 10, İstanbul 1993, s.9.; Varlık, *a.g.e.*, s.9.

¹⁸³ Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 139-140.

Saruhan Bey, Katalanların bölgeyi terk etmesinden sonra Manisa şehri üzerindeki baskısını artırarak şehrin civarındaki kasaba ve köyleri ele geçirmiştir. Daha sonra liderliğindeki kuvvetler Bizans'ın siyasi ve askeri zafiyetinden faydalanarak fetih hareketlerini batı istikametinde genişletmişlerdir. Nihayet uzun bir mücadele döneminden sonra kaynaklarda kesin bir bilgi olmasa da 1313 tarihli fetihle Manisa'yı ele geçirmiştir. Manisa'nın ele geçirilişi hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte geçmişten bugünlere kadar gelen bir hikâyeden bahsedilir. Buna göre Saruhan Bey, Manisa'yı bir harp hilesi ile feth etmiştir. Bu fetihde Saruhan Bey, Manisa'ya doğu tarafından hücum etmiş, askerlerini çok göstermek için de Sipil Dağı'ndan aşağı keçilerin boynuzuna mum takıp, yakmış ve şehir üzerine sevk etmiştir. Saruhan Bey, sabaha kadar Kırtık'da savaşmış ve sabaha karşı Bizanslılar yenilerek kaçmaya başlamıştır. Düşman yenildikten sonra Manisa şehri ve kal'ası Saruhan Bey'in eline geçmiştir.¹⁸⁴

Saruhan Bey, Manisa'yı ele geçirdikten sonra burayı beyliğin merkezi yaparak kendisi burada oturmuştur. Bu esnada Türk devlet geleneğince kardeşi Ali Paşa'yı Nif'e¹⁸⁵ ve diğer kardeşi Çuğa Bey'i Demirci bölgesine göndermiştir.¹⁸⁶ Saruhanoğulları'nın kuruluş yıllarında Batı Anadolu'nun hemen hemen diğer Türkmen Beylikleri tarafından feth edilmesi nedeniyle onların hâkimiyet alanı doğuda Alaşehir, batıda İzmir körfezine, kuzeyde Bergama'dan güneyde Nif, Turgutlu ve Kemaliye'nin güneyiyle sınırlı kalmıştır. Bu sınırlar içinde onların tam olarak kaç yılında ve nasıl ele geçirdikleri hakkında kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlamadığımız şehirlerden Adala, Ak-Hisar, Demirci, Gördes, Gördük, Ilıca, Kayacık, Manisa, Menemen, Menemen-Güzel-Hisarı Saruhanoğulları'nın hâkimiyeti altındadır.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Uluçay, *a.g.e.*, s.8.; Mustafa Eravcı- Mustafa Korkmaz, *Saruhanoğulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzleri*, Manisa 1999, s.17.; Parlak, *Deniz Türkmenleri*, s.56.

¹⁸⁵ Ömeri, *Mesalükü'l-Ebsar*'ından Nif'in sahibinin Saruhan'ın kardeşi Ali Paşa olduğu, bu memleket sahibinin sekiz şehri otuz kadar kalesi bulunduğu ve askerinin sekiz bin atlı olduğunu söylemiştir. (Yücel, *a.g.e.*, s.200.)

¹⁸⁶ Uluçay, *Vesikalar*, s.10.; Eravcı-Korkmaz, *a.g.e.*, s.17-18.

¹⁸⁷ Uluçay, *a.g.m.*, s.240.

Saruhanogulları, beyliği kurduktan kısa bir süre sonra sınırlarının kuzeyinde Karasioğulları güneyinde Aydınogulları ile çevirli olmasından dolayı gaza faaliyetlerini daha çok sahile yakın kısımlar ile denizlerde göstermeye başlamışlardır. Saruhan Bey, bu deniz seferlerinden birinde Foçayı ele geçirmeye çalışmış ancak halkının çoğunlukla Rum olması ve yaptıkları anlaşmayla vergi ödemeyi kabul ettiklerinden dolayı buraya dokunmamıştır. Böylece Foça halkı her sene ödeyecekleri 15.000 gümüş parayı şehrin beyi aracılığıyla Saruhan Bey'e göndermekteydi.¹⁸⁸

Saruhan Bey, denizlerde kendi başına yaptığı akınların haricinde özellikle Aydınoglu Umur Bey'e birçok deniz seferinde yardımcı kuvvet göndermiştir. Nitekim 1334 yılında Aydınoglu Umur Bey'in Yunanistan üzerine düzenlediği seferde 270 gemilik bir filo ile yardım kuvveti yollamıştır. Yardım kuvvetlerinin başında Saruhan Bey'in oğlu Süleyman Bey bulunuyordu. Ancak Süleyman Bey, gemileri kumanda etmekteyken Midilli'yi zapt eden Foça valisi Dominik, onunla birlikte birçok adamını esir almıştır. Bu durumda Bizans İmparatoru III. Andronikos, asi vali Dominik'i cezalandırmak için donanmasıyla Foça önlerine geldi. Şehri kuşattıysa da bir netice alamadı. Daha sonra müttefiki olan Saruhan Bey'den yardım talep etmiştir. Bunun üzerine Saruhan Bey, esir olan oğlu Süleyman ile diğer arkadaşlarının kendisine teslim edilmesi şartıyla yardımda bulunabileceğini bildirmiştir. İmparator III. Andronikos'un şartları kabul etmesi üzerine Saruhan Bey, hazırlıklarını tamamlayarak kumandasındaki askerlerle birlikte Foça'yı karadan kuşattı. Muhasara beş ay kadar sürmesine rağmen kale bir tülü düşürülemedi. Bunun üzerine İmparator, Aydınogullarını da yardıma çağırarak zorunda kalmıştı. Sonuçta Umur Bey ile Saruhan Bey'in işbirliğiyle Süleyman Bey ile diğer esirler Foçalıların elinden kurtarılmıştır.¹⁸⁹

1341 yılına gelindiğinde Bizans imparatoru III. Andronikos ölmüş, yerine oğlu V. Johannes Palaiologos geçmiş fakat yaşının küçük olması sebebiyle Ioannes Kantakuzenos ona vâsi olmuştur. Kantakuzenos, İmparatorluk tacını giydikten sonra çıkarları doğrultusunda mücadeleye başlaması Saruhan Bey için bir fırsat olarak

¹⁸⁸ İbn Batuta, s. 210.; ayrıca bkz, Uluçay, "Saruhanogulları", s.240.

¹⁸⁹ Yımanç, *Medhal*, s.38.; ayrıca bkz, Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.85.; Uluçay, *a.g.m*, s.240.

görülmüştü. Buna bağlı olarak Saruhan Bey, Gelibolu ve dolaylarını vurdurmak için güçlü bir filo gönderdi ancak başarılı olamadı. Hatta bu sırada Bizans kuvveti Saruhan Bey'in donanmasını yağma ve tahrip edip, ona bağlı küçük bir şehir zapt etmişti.¹⁹⁰ Bu felaketin 1344 yılında Bizans İmparatoriçesi Anna'nın teşvikiyle Papa, Venedik ve Rodos donanmalarının İzmir'i ele geçirmesi ve Umur Bey'in donanmasını yakmaları takip etmişti. Donanmasız kalan Umur Bey'de Rumeli'de bulunan Kantakuzen'e yardım etmek için Saruhan Bey'e başvurup, ülkesinden geçmek istemiştir. Saruhan Bey, Umur Bey'in bu isteği üzerine aralarında münazaalı bir toprak parçasını kendisine verilmesi karşılığında hem yardım kuvveti vermeyi hem de ona topraklarından geçiş hakkı tanımayı kabul etmiştir. Aralarında anlaşma yapıldığı gibi Saruhan Bey, oğlu Süleyman Bey'i beraberinde yirmi bin kişilik bir kuvvetle yollamıştır. Ancak Umur Bey, Saruhanoğlu Süleyman Bey'in Küçükçekmece civarında hummadan ölümü nedeniyle cesedi Saruhan Bey'e teslim etmek için geri dönmüştür.¹⁹¹ Bu olaydan sonra İmparatoriçe Anna, Osmanlılardan Orhan Bey'le Bizans İmparatoru Kantakuzen'in aralarında kurdukları akrabalık ilişkilerinden çekinerek Saruhan Bey'e anlaşma yapmak için dostu Tagaris'i göndermiştir. Ancak elçi Saruhan iline vardığında Saruhan Bey'in ölmüş olduğunu öğrendiği için anlaşma yapılamamıştır. Nitekim Saruhan Bey, oğlu Süleyman Bey'in ölümünden sonra aynı sene içinde, 1345'te¹⁹² vefat etmiştir. Kabri Manisa'da şehir merkezinde bulunmakla birlikte türbesinde herhangi bir kitabe bulunmaz.¹⁹³

Saruhan Bey'in ölümünden sonra onun yerine oğlu İlyas Bey beyliğin başına geçmiştir. İlyas Bey, babası Saruhan Bey'in ömrünün sonlarında Anna ile yapmış olduğu ittifaka sadık kalmıştır. Buna bağlı olarak İlyas Bey önemli ölçüde bir asker gücünü İmparatoriçe'ye yardım için yollamıştır. Ancak İmparatoriçe ile Saruhan arasında yapılan anlaşma Aydınolu Umur Gazi tarafından bozulmuştur. Buna göre Saruhanoğlu Bizans ile yaptığı ittifak gereği İmparatoriçe'ye bir miktar asker sevk etmiştir. 1346 senesinin Temmuz ayı içinde Trakya'ya geçtikleri vakit

¹⁹⁰ Yınanç, *Medhal*, s.45-46.

¹⁹¹ Yınanç, *Medhal*, s.58-59.; ayrıca bkz, Uzunçarşılı, *a.g.e*, s.85-86.; Uluçay, *a.g.m*, s.240.

¹⁹² Yınanç *Medhal*'de Saruhan Bey'in 1346 yılında öldüğünü yazar. (*Medhal*, s.73.)

¹⁹³ Uzunçarşılı, *a.g.e*, s.86.; Uluçay, *a.g.m*, s.241.

Saruhanoglundun askerleri İmparatorçe'den gerekli parayı aldıktan sonra Umur Bey'in zabıtları tarafından kandırılarak Kantakuzen tarafına geçtiler. Ondan birçok hediyeler aldıktan ve Bulgar Krallığı sınırına girerek bir sürü esir ve ganimet topladıktan sonra yurtlarına dönmüşlerdir.¹⁹⁴ Bu seferin Saruhanogullarının son seferi olduğu söylenmektedir. Zira bundan sonra Osmanogulları Karasi Beyliğini ortadan kaldırarak onların kuzeylerine yerleşmiş ve daha sonra Gelibolu ve Rumeli'yi feth ederek güçlerini arttırmışlardı. Diğer yandan İzmir'in Latinlerin eline düşmesi ve bundan kısa süre sonra da Umur Bey'in ölümü Saruhanogullarının bir süreliğine denizlerdeki faaliyetlerine de ara vermelerine neden olmuştur.¹⁹⁵

İlyas Bey döneminde meydana gelen diğer bir olay Osmanlılardan Orhan Bey'in oğlu Şehzade Halil'in İzmit Körfezi'nde Foça ve Cenevizli korsanlar tarafından kaçırlması olayıdır. Orhan Bey, Bizans İmparatoru Yuannis Jan Paleolog'a müracaat ederek oğlunun kurtarılması için yardım talep etmişti. Bu talebi kabul eden Yuannis, Foça'ya bir heyet göndererek Orhan Bey'in oğlunun serbest bırakılmasını istedi. Ancak red cevabı almıştır. Bunun üzerine İmparator askerleriyle harekete geçmiş ve Cenevizlilerin direnmesi karşısında Saruhanoglu İlyas Bey'den yardım istemiştir. O da bu talebi kabul ederek Foça'yı karadan kuşatmıştır. Fakat Yuannis, denize açıldıktan sonra onu gemiye hapsetmiştir. Bunun üzerine İlyas Bey'in zevcesi istenilen miktardaki fidyeyi tamamlayarak eşini kurtarmıştır.¹⁹⁶ İlyas Bey'in kesin ölüm tarihi bilinmemekle beraber 1362 tarihli bir sikkesi bulunması nedeniyle bu tarihten sonra öldüğü tahmin edilir.¹⁹⁷

İlyas Bey'in ölümünden sonra onun yerine tek oğlu olan İshak Bey başa geçmiştir. İshak Bey beyliğin pasif kaldığı bir dönemde başa geçmiştir. Zira bu dönem itibarıyla Osmanlılar Anadolu Beylikleri üzerinde büyük bir güç olarak ortaya çıktığı için Saruhanogulları da siyasi açıdan geri planda kalmıştır. Ancak beylik bu dönem siyasi açıdan arka planda kalmış olsa da İshak Bey'in imar faaliyetleri

¹⁹⁴ Yımaç, *Medhal*, s.73.

¹⁹⁵ Uluçay, *a.g.m*, s.240-241.

¹⁹⁶ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.86-87.; aynı yazar, *Kitabeler*, II, s.62-63.; Uluçay, *a.g.m*, s.242.

¹⁹⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e*, s.87.

sayesinde kültürel açıdan gelişme göstermiştir. Nitekim İshak Bey, 1366 tarihinde Manisa'da Ulu Camiyi yaptırmış, 1368-69'da Mevlehihane'yi, 1378'de de Medrese inşa ettirmiştir. Bugün hâlâ varlığını devam ettiren bu yapılar beyliklerin yalnız siyasi olarak değil feth ettikleri şehirleri Türk-İslâm geleneğine göre şekillendirmeleri açısından son derece önemli birer örneğini teşkil etmektedir.¹⁹⁸ İshak Bey'in ölümünden sonrada oğullarından Hızır Bey beyliğin başına geçmiştir. Hızır Bey, bir süre kardeşi Orhan Bey'in taht mücadelesiyle uğraşmıştır. Bu sırada Osmanlı hükümdarı I. Murad, Kosova Savaşı'nda şehit düştüğü için fırsattan istifade harekete geçen Karamanoğlu Alaaddin Ali Bey Osmanlılar aleyhinde faaliyetlere başlamıştır. Onun bu faaliyetlerine İlyas Bey'in diğer oğlu Orhan Bey de katılmıştır. Bunun üzerine Yıldırım Beyazıt hızla Anadolu'ya geçip, Alaşehir'den sonra Manisa'ya ulaşmıştır. Hızır Şah ise Yıldırım Beyazıt'ın bu harekâtı esnasında onu karşılayarak tabiiyetini arz edip ülkesini anlaşma ile Osmanlılara bırakmıştır.¹⁹⁹

Osmanlı Padişahı Yıldırım Beyazıt, Hızır Şah'ın bu davranışı üzerine Demirci, Adala, Gördes, Kayacık ve Kemaliye taraflarından oluşan beyliğin doğu topraklarını ona bırakmıştır. Beyazıt, Manisa'yı aldıktan sonra Karasi ile Manisa birleştirerek burayı Bey sancağı yapar. Beyazıt buraya önce Ertuğrul'u, onun ölümü ile de Emir Süleyman'ı tayin etmiştir. Saruhanoğlu Hızır Şah Bey ise kendisine verilmiş olan küçük bir bölgede bir süre daha beylik yapmıştır. Bu sırada Emir Süleyman'la çok iyi bir dostluk kurmuştur. Kardeşi Orhan Bey ise Beyazıt'ın Anadolu harekâtı sırasında yakalanarak Bursa veya İznik'e sürülmüştür. Ancak o buradan kaçarak önce İsfendiyaroğlu'nun ve arkasından da Timur'un yanına gitmiştir. Böylece Saruhanoğullarının da diğer beyliklerde olduğu gibi birinci hâkimiyet süresi sona erdiği görülmektedir.

¹⁹⁸ Bu yapılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Uzunçarşılı, *Kitabeler*, II, s.74-76.

¹⁹⁹ Uluçay, *a.g.m*, s.242.; Emecen, *a.g.e*, s.127.

6- Karasioğulları Beyliği

Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi otoritesinin kaybolmasından sonra Batı Anadolu'da ortaya çıkan Uç Beyliği Karasioğullarıdır. Bu beyliğin diğer Batı Anadolu beyliklerinden farklı olan tarafı Moğol istilasının önünden Anadolu'ya giren göçebe Türkmen kabilelerinden değil, Malazgirt Meydan muharebesinden sonra Anadolu'da beylik kuran Danişmendli sülalesinden geldiği görüşüdür. Bilindiği üzere 1071 Malazgirt Meydan Savaşı'yla Anadolu'nun Türklere açılmasının hemen ardından Orta ve Doğu Anadolu'da pek çok irili ufaklı beylikler meydana gelmişti. Bu beyliklerden en güçlüsü olan Danişmendliler, önemli kaleleri feth etme başarısını göstererek "Gazi" unvanını almakla birlikte hâkim oldukları bölge Danişmend ili olarak anılmıştır. Ancak XII. yüzyılın ikinci yarısında Danişmendliler aralarında çıkan taht mücadelelerinde zayıf düşmüş ve toprakları II. Kılıç Arslan tarafından alınarak Selçuklulara dâhil edilmişti. Geride kalan Danişmendli Beylerde "Uç Kumandanı" olarak Bizans hudutlarında görev almışlardı. Nitekim XIII. yüzyılın ilk başlarında I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yeğeni III. Kılıç Arslan'a karşı girdiği taht mücadelesinde Keyhüsrev'in yanında yer alarak onun başa geçmesinde etkili olan Uç Türkmenleri Danişmenli ailesinden Zahirüddin İli, Muzafferüddin Mahmud ve Sinanüddin Yusuf'tu.²⁰⁰ İşte Karasi oğullarından Kalem Bey ile oğlu Karasi Bey'in de bu aileden gelen Selçukluların Uç Beyi olarak görev aldıkları sanılmaktadır. Nitekim bu konu hakkında derin bir araştırma yapan Zerrin Günal Öden kaynaklarda kesin bir bilgiye rastlamadığını söylemekle birlikte daha önceden yapılan araştırmaların tespitlerinde Tokat'ta Hamzalar Mezarlığı'nda bulunan Kutlu Melek ile oğlu Mustafa Çelebi'ye ait iki mezar taşındaki yer alan kayıtlarda "*Kutlu Melek bint Mustafa Bey b. Beylerbeyi b. Yahşi Han b. Karasi Bey b. Kalem Bey b. Yağdı Bey b. Fahrü'l-guzat ve 'l-mücahidin*" ibaresine dayanarak Karasioğulları'nın Melik Danişmend Gazi sülalesinden geldiğini söylemektedir.²⁰¹

²⁰⁰ İbn Bibi, I, s.100.; ayrıca bkz Turan, a.g.e, s.294-295.

²⁰¹ Uzunçarşılı, *Kitabeler*, I, s.43-44.; Zerrin Günal Öden, *Karasi Beyliği*, Ankara 1999, s.4-12.

XIV. yüzyılın başlarında, Kalem Bey ile oğlu Karasi Bey, Batı Anadolu'da faaliyet göstermeye başlamışlardır. Bu sırada Bizans İmparatoru II. Andronikos önce Alanlar daha sonra Katalanlar ile Batı Anadolu'daki Türkmen ilerleyişini durdurmak amacıyla harekete geçmişlerdi. Bunun için ilk önce Moğollar önünden kaçan Alanlar ile anlaşarak 1302 yılında bir Alan kuvvetini oğlu IX. Mikhail komutasında Batı Anadolu'yu kontrol altına almak üzere görevlendirmişti. Alanlar, Manisa'daki Gediz Nehri civarında karargâh kurmuş, ancak burada Karesi beyliğinin de kuvvetlerinin bulunduğu Türkmenlere karşı bir başarı elde edememişlerdi. İmparator II. Andronikos Alanlarla başarısız olunca bu seferde Katalanları Anadolu'daki Türkmenlerin üzerine göndermişti. Nitekim 1303 Eylül'ünde İstanbul'a gelen 6000 kişilik Katalan kuvvetleri Erdek civarını (Kyzikos) fethetmeye hazırlanan Karesi kuvvetlerinin üzerine gönderilmiştir. Katalanlar, 1304 Nisan'ında Karesi kuvvetlerini geri püskürttükten sonra devam eden iki yıl içinde bölgede Türkmen fetihlerini engellemeye çalışmışlardır. Ancak Katalanların bu faaliyetleri kısa zaman içinde başarısız olduğu görülmüştür. Nitekim onların ayrılışından hemen sonra diğer beylikler de olduğu gibi Karasioğulları da fetih ve gaza hareketlerine hız vermişlerdir. Buna bağlı olarak 1306 yılında Katalanların Gelibolu'ya geri dönmeleri üzerine Karesi kuvvetleri Ezine, Ayvacık ve Bayramiç taraflarını ele geçirdiler. Yine aynı tarihte Behramkale'nin ve kıyı bölgelerinin fethedildiği tahmin edilmektedir. Ayrıca bu dönem Edremit, Cenevizlilerden alınmıştır. Edremit'in fetih tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Bergama'nın da aynı zamanlarda fethedildiği sanılmaktadır. Bergama'ya gelen Türkmenler buranın verimsiz topraklarından dolayı kıyıya yakın verimli topraklara göçerek Yeni Bergama'yı oluşturmuşlardır.²⁰²

Karesi Bey, Balıkesir ve çevresindeki yerleri feth edip Türk yerleşimine açtıktan sonra bölgede Türk nüfusunu etkin kılabilmek için Ece Halil komutasında Sarı Saltuk Türkmenlerini buraya yerleştirmiştir. Bilindiği üzere Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı II. İzzeddin Keykavus, kardeşi IV. Kılıç Arslan'la girdiği taht mücadelelerinde yenik düşünce ailesi ve yakın adamlarıyla birlikte Bizans İmparatoru VIII. Mikhail Palaiologos'un yanına sığınmıştı. Bir süre Bizans

²⁰² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.97.; Öden, *a.g.e.*, s.24.; aynı yazar, "Karasi ve İlk Zamanları", *Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu*, s.44.

İmparatorunun yanında kalan İzzeddin Keykavus ile maiyetindekiler şehir hayatına alışamayınca İmparator'dan yaşayabilecekleri bir yer talep etmişlerdi. İmparator da onlara yaşamaları için Dobruca'yı vermiştir. Bunun üzerine içlerinde Sarı Saltuk'un da bulunduğu kalabalık bir Türk topluluğu İznik üzerinden Üsküdar yolu ile İstanbul'a gelerek II. İzzeddin Keykavus'a katılmışlardı. Taraftarlarının gittikçe artması sayesinde İzzeddin Keykavus, Selçuklu tahtını yeniden kazanacağı ümidini taşımaya başladığı için İmparator tarafından ailesi ile birlikte Enez kalesine hapsedilmişti. Sultan Keykavus'un Enez'deki hapis hayatı uzun sürmemiş, Altınordu Berke Han tarafından kurtarılarak Kırım'a götürülmüştü. II. İzzeddin Keykavus'un Kırım'da ölümünden sonra Ece Halil liderliğindeki Türkmenler önce Dobruca'ya ardından Karasi Nahiyesine yerleşmişlerdir.²⁰³ Nitekim geç bir tarihte yazılan Müneccimbaşı'nın Camiü'd-düvel'inde, Sarı Saltuk'un İzzeddin Keykavus ile birlikte Kırım'a kaçtığını ve Sultan öldükten sonra da Kırım Hanı'ndan izin isteyerek 1282'de Dobruca'ya gittiğini, burada Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışına kadar kaldığı ve daha sonra başkanları Halil Ece ile birlikte 1300-1301 yılları civarında Anadolu'nun Karasi Nahiyesine geçtikleri anlatır.²⁰⁴ Bu sayede Karasioğulları, nüfusu artmış ve sınırları Saruhanoğulları'nın sınırlarına kadar yayılma imkânı bulmuştur.

Karesi Bey'in ölümünden sonra beylik iki oğlu arasında bölünmüştür. Nitekim oğullarından Yahşi Bey Bergama'da beyliğin başına geçerken, diğer oğlu Demirhan Bey Balıkesir'de hüküm sürmüştür.²⁰⁵ Uç Beyliklerinin denizlerde en faal oldukları dönem başa geçen Yahşi Bey sınırlarının çoktan Saruhan oğulları ile Bizanla hudut olmasından dolayı faaliyetlerini denizlere yöneltmiştir. Nitekim bu sırada Aydınogulları ile Menteseogulları Yunanistan ve Adalar Denizini alt üst etmekle meşgulken Saruhanogullarıyla birlikte Karasioğlu Yahşi Bey'de Adalar Denizinin kuzey kısımlarında faaliyet göstermişlerdir. Ayrıca Yahşi Bey Adalar Denizi'nde yağma faaliyetinin yanında Selanik'e ihraç hareketinde bulunmuştur. Türklerin bu faaliyetlerinin her geçen gün artması karşısında Papa Jean çağırısı

²⁰³ Öden, *a.g.e.*, s.29-30.

²⁰⁴ Ahmed b. Lütfullah Müneccimbaşı, *Camiü'd-Düvel*, II, (yay. Ali Öngül), İzmir 2001, s.110.

²⁰⁵ Yücel, *a.g.e.*, s.199.

üzerine bir Haçlı Seferi tertip edilmiştir. Bu seferde Papa ve Fransa hükümetlerinin hazırladıkları gemilere Rodos'tan on filo, Venedikten sekiz gemi ve Kıbrıs Kralı'ndan dört gemi birleşerek harekete geçtiler. Bunlara karşı Karasioğlu Yahşi Bey'de iki yüze yakın gemi toplamış bekliyordu. Düşman kuvvetleri Yahşi Bey'in emrindeki kuvvetleri birkaç kez yenilgiye uğrattı. Donanmasının büyük bir kısmını kaybeden Yahşi Bey kaçarken onu takip eden Haçlı kuvvetleri İzmir limanına kadar geldiler. Burada 17 Eylül 1334 yılında karaya asker çıkardılar ve Türklerin elinde bulunan önemli kaleleri yağma ve tahrip ettiler. Bu olaylardan sonra Hristiyan kuvvetleri geri dönerken Türkler olaylar sırasında 5000 insan ve yüz kadar gemi zaiyatı vermişlerdi.²⁰⁶

Haçlılara karşı aldıkları yenilgiden sonra bir süre durgun bir dönem geçiren Karisoğulları, faaliyetlerine tekrar başladılar. Nitekim 1337 yılında Yahşi Bey önderliğindeki kuvvetler Çanakkale Yarımadasına ihraç hareketi yapmış ve Kantakuzen tarafından sevk edilen asker ile karşılaştığı mücadele sonucunda kuvvetleriyle yenilgi alarak geri çekilmiştir. Ancak daha sonra tekrar Çanakkale üzerine sefer düzenlemiştir. Fakat bu sefer de mağlup olmuş ve Kantakuzen'le anlaşma yapmak zorunda kalmıştı. Yahşi Bey, bu anlaşmayla birlikte Bizans'a bir daha saldırmayacağı konusunda söz vermiştir.²⁰⁷ Nitekim bundan sonra Yahşi Bey'in deniz seferlerini bıraktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kaynaklarda Yahşi Bey'in ölüm tarihi verilmemekle birlikte 1341 yılından sonra adı da kaynaklarda geçmemektedir. Fakat 1341-1342 yılları arasında da yukarıda belirttiğimiz üzere Gelibolu'ya asker çıkarmış olması onun muhtemelen 1343 yılında veya bu zamandan kısa bir süre önce öldüğünü gösterir.

Yahşi Bey'in ölümünden sonra Demirhan Bey Karasioğullarının başına geçmiştir. Demir Han Bey, kardeşi Yahşi Bey gibi Bizans topraklarına kısa süreli akınlara uğraşmıştır. Bu akınlara engel olmak isteyen Bizans İmparatoru III. Andronikos, Demir Han Bey'le anlaşma yapmak için Erdek'e gelmiştir. Onunla barış anlaşması yapan Demirhan Bey sözünde durarak Bizans topraklarına yaptığı akınları

²⁰⁶ Yımaç, *Medhal*, s.33-34.; ayrıca bkz Öden, "Karasioğulları", *DİA*, s.488.

²⁰⁷ Yımaç, *Medhal*, s.45.; ayrıca bkz Öden, *a.g.m.*, s.488.

bırakmıştır. Bu dönem hakkında ayrıntılı bilgi veren el-Ömeri şu bilgileri aktarır: Balıkesir memleketinin sahibinin adı Demir Han bin Karesidir. Bunun ili Orhan'ın iline komşu olup kuzeye doğru uzar.²⁰⁸ Yahşi Bey'i birebir gördüğünü söyleyen İbn Batuta ise Balıkesir Sultanı olan Demirhan Bey'in hayırsız biri olduğunu, babası tarafından kurulan bu şehirde etrafına ancak birtakım kimseleri toparlayabildiğini söyler.²⁰⁹

Demirhan Bey'in Ulubey olması ve Dursun Bey'in ona karşı muhalefetiyle meydana gelen olaylar, aynı zamanda beyliğin Osmanlı idaresi altına girişinin de başlangıcını teşkil eder. Karasi Beyliği'nin Osmanlı idaresine geçişi, Osmanlı tarihlerinde hemen hemen birbirine benzer şekilde kaydedilmiştir. Buna göre, Aclan Bey'in (muhtemelen Yahşi Bey) diğer oğlu Dursun Bey Orhan Bey'in yanında bulunmaktaydı. Demirhan Bey'in idaresinden memnun olmayarak onun Ulubeyliği'ni tanımayan başta Vezir Hacı İlbey ve Karasi ümerasından Evrenos Bey, Gazi Fazıl Bey, Ece Bey gibi ileri gelenler, Dursun Bey'i Karasi tahtına davet ederek, bu hususta Orhan Bey'den yardım talep etmişlerdir. Bu talep üzerine Dursun Bey, başta Bergama, Edremit ve Balıkesir olmak üzere Karasi arazisinin büyük bir kısmını kendisine yardım karşılığında Orhan Bey'e teklif etmiştir. Dursun Bey ise Edremit Körfez'i kuzeyindeki Kızılcatusla ve civarındaki Bayramiç ve havalisi ile o yöredeki ve muhtemelen Bizans elindeki Biga hariç Truva ve Eolya tarafları ile yetinecekti. Orhan Bey aldığı davet ve teklife uyarak yanında Dursun Bey'le birlikte harekete geçmiştir. Ulubat'ı fethettikten sonra Balıkesir'e gelmiştir. Onun Balıkesir'e geldiğini haber alan Demirhan Bey başarılı olamayacağını anlayarak Bergama'ya kaçmıştır. Orhan Bey, Balıkesir'de bir süre konakladıktan sonra Bergama'yı kuşatmak için harekete geçer. Dursun Bey'in ağabeyi ile birleşerek onu barışa ikna etmesini isteyen Orhan Bey, onların aralarında anlaşarak birbirlerinin şartlarına rıza gösterip buna uymalarını istemiştir. Bunun üzerine Karasi ayânları ile birlikte Bergama surları önüne gelen Dursun Bey, ansızın kaleden atılan bir ok ile öldürüldü. Dursun Bey'in ölümü hem yanındakilerin hem de haberi duyan Orhan Bey'in üzüntüsüne ve hiddetine sebep oldu. Orhan Bey, Karasi ilinin Osmanlı mülküne

²⁰⁸ Yücel, *a.g.e.*, s.199.

²⁰⁹ İbn Batuta, I-II, s.211.

katıldığını ilan edince zarara ve tahribata uğrayacaklarından korkan Bergama halkı ve yanında bulunan adamları Demirhan Bey'den teslim olmalarını isterler. Böylece Bergama kalesinden anlaşma yoluyla çıkan Demirhan Bey, Orhan Bey tarafından Bursa'ya gönderilir. Bu şekilde Karasi Beyliği'nin hemen hemen tamamı barış yoluyla Osmanlı Beyliği topraklarına katılmış olur. Fakat bu sırada Çanakkale kesiminde sahilde Karabiga'nın henüz Bizans elinde bulunduğu anlaşılıyor. Osmanlı tarihleri, Balıkesir ve civarı ile Bergama, Edremit dolaylarının Osmanlı Devleti eline geçtiğini yazarlarken Çanakkale ve Truva taraflarından hiç bahsetmemektedirler. Orhan Bey, Karasi ülkesini ele geçirdikten sonra burayı oğlu Süleyman Paşa'ya iktâ olarak vermiştir. Böylece Karasioğullarının da diğer beyliklerde olduğu gibi Timur'un Anadolu'ya gelişine kadar bağımsızlıklarını kaybettikleri görülmektedir.²¹⁰

²¹⁰ Aşık Paşazâde, s.103-104.

SONUÇ

XIII. yüzyıl Anadolu'nun tarih akışının sürekli değiştiği bir yüzyıl olmuştur. Zira bu dönemin başlarında IV. Haçlı seferine çıkan Latinler Bizans İmparatorluk taht merkezi İstanbul'u ele geçirerek burada 1261 yılına kadar yaşayacak bir Latin hâkimiyeti meydana getirmişlerdir. İstanbul'daki tahtını kaybeden Bizanslı soylularsa biri Trabzon diğeri İznik olmak üzere birbirinden bağımsız devletler kurmuşlardır. Bu sırada ticari, ekonomik ve siyasi anlamda en güçlü devrini yaşayan Anadolu Selçuklu Devleti yüzyılın ortalarına doğru Orta Asya'yı kasıp kavuran Moğol İstilasının etkilerinin kısa sürede kendi hudutlarında tehdit oluşturması yüzünden ağırlıklı siyasetini bu tehlikeyi önlemeye harcamıştır. Selçuklu Devleti özellikle doğu sınırlarında savunma hattı oluştururken öte taraftan istilanın önünden kaçarak Anadolu'ya giren göçebe Türkmen aşiretlerini yaşayabilecekleri uygun yerlere yerleştirmiştir. Ancak I. Alaaddin Keykubad'ın ölümünden sonra tantanalı bir şekilde başa geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde alınan bütün önlemler yanlış politikalar yüzünden önemini yitirmiştir. Böylece I. Alaaddin Keykubad zamanında hoşgörülü bir şekilde yaklaşılan Türkmen aşiretlerinin bir kısmı küstürülmüş ve ülkede birtakım siyasi ve sosyal bunalımların doğmasına sebebiyet verilmiştir. Nitekim bu sosyal bunalım Babai Ayaklanması diye adlandırılan çoğunluğu henüz Anadolu'ya girmiş göçebe Türkmenlerin yer aldığı bir isyanla kendini göstermiştir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1243 yılında Köseadağ Savaşı'nda Moğollar karşısında yenilgi almış ve ardı ardına gönderilen elçilerle yapılan anlaşmalarla Moğol boyunduruğu altına girilen süreci başlatmıştır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden hemen sonra II. İzzeddin Keykavus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasında başlayan uzun taht mücadeleleri Keykavus'un aldığı yenilgiyle ülkeden ayrılmasına sebep olurken Moğol taraftarı olan Rükneddin Uçlarda dâhil olmak üzere Anadolu Selçuklu Devleti'ne tek başına hâkim olmuştur. Bu durumdan hoşnut olmayan Türkmenler, Moğol Hanlarının koymuş olduğu ağır vergiler ve işgallerin artması karşısında yığılmış oldukları Bizans-Selçuklu sınırlarında yeni bir çıkış yolu aramaya başlamışlardır. Böyle bir haldeyken 1261 yılında Bizans İmparatorluğu

İstanbul'daki tahtına yeniden kavuşmuş ve Batı Anadolu'da kurmuş olduğu savunma hattında çözümler meydana gelmiştir. Bizans savunma hattının çökmesiyle birlikte uçlarda yığılan göçebe Türkmen aşiretlerinin liderleri Bizans hudutlarını aşarak önemli kale ve kasabaları fethetmeye başlamıştır. Bu fetihler gerçekleşirken iç kısımlardaki yoğun bir şekilde bulunan Türkmen aşiretleri kıyılara göçürülüp buralarda iskân edilerek buralarda Türk nüfus etkin kılınmaya çalışılmıştır.

XIII. yüzyılın ikinci yarısından Türkmen aşiretlerinin Batı Anadolu'da başlattıkları Türkleşme süreci, XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde tamamlanmıştır. Bu Türkmen aşiretlerinden en güçlüsü olan Germiyanogulları diğer beyliklere öncülük etmiştir. Nitekim ondan ayrılarak Aydınoğlu Mehmet Bey İzmir ve Aydın'da, Saruhan Bey Manisa'da, Karasi Bey Balıkesir'de, İnanç Bey Denizli'de beyliklerinin temellerini atarken onlardan ayrı Menteşe Bey Milas'ta beylik kurmuştur. Bu beylikler içinde Menteşeoğulları, Aydınoğulları, Saruhanogulları, Karasioğulları gazalarını sadece Batı Anadolu topraklarında değil aynı zamanda Ege Denizi ve Adalarda da yürütmüşlerdir. Bu gaza faaliyetlerinde önemli başarılar elde ederek adını duyuran Aydınoğlu Umur Gazi denizlerdeki faaliyetlerinde her zaman Saruhanogulları ile Karasioğulları'ndan destek almıştır. Beyliklerin denizlerdeki faaliyetleri, Venedik, Ceneviz ve Fransa gibi ülkeleri rahatsız ettiğinden onlar kurdukları ittifakla yeni bir Haçlı Seferi tertip etmişlerdir. Hıristiyan Devletlerin düzenledikleri bu seferler, Batı Anadolu Beylikleri'nin denizlerdeki faaliyetlerini duraksamasına ve biraz zaman sonra tamamen son bulmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra XIV. Yüzyılın ikinci yarısında büyük bir güç olarak ortaya çıkan Osmanlı Beyliği'nin hâkimiyeti altına giren beylikler, Timur'un 1402'de Anadolu'ya girip Yıldırım Beyazıd'ı yenilgiye uğrattığı Ankara Savaşı'na kadar ellerinde kalan topraklarda pasif bir hayat sürmüşlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

ABU'L-FARAC, İbnü'l-İbri, *Chronicon Syriacum*, (çev. Ömer Rıza Doğrul), *Abu'l-Farac Tarihi*, c.II, Ankara 1950.

AKÇA, Fahreddin AKÇAKOCA, *Küçük Denizli Tarihi*, Denizli 1945.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, Cem Yay., İstanbul 1995.

AKDES, Nimet Kurat, *Çaka Bey*, Ankara 1966.

AKIN, Himmet, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi yay., Ankara 1946.

AKROPOLİTES, Georgios, *Khronikê Syngrafê*, (çev. Bilge Umar), *Vekâyiname*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.

AKSARAYİ, Kerimüddin Mahmud *Müsmeratü'l-ahbâr ve Müsâyeretü'l-ahyâr*, (çev. Mürsel Öztürk), T.T.K. yay., Ankara 2000.

ANONİM SELÇUKNÂME, (çev. F.Nafiz Uzluk), T.T.K. yay., Ankara 1952.

AŞIKPAŞÂZEDE, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Haz. Kemal Yavuz-M. Yekta Saraç), İstanbul 2003.

AYÖNÜ, Yusuf, *Türkiye Selçukluları-Bizans Münasebetleri*, (1075-1116), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2001.

_____ "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında), *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir 2007.

_____, “Dördüncü Haçlı Seferi’nin Batı Anadolu’nun Türkleşme Sürecine Etkisi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1/XXIV, İzmir 2009.

_____, “Bizans Ordusunda Ücretli Askerler”, *Türkiyat*, S.58.

Balıkesir Üniversitesi Rektörlüğü Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Ekim 2004.

BARKAN, Ömer Lütfü, “Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler*, (editörler: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca), c.IX, Yeni Türkiye yay., Ankara 1974, s.279-304.

BAYKARA, Tuncer, *Türkiye’nin sosyal ve İktisadi Tarihi, (XI.-XIV yy.)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay. , 1988.

_____, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli, (1070–1520)*, Kültür Sanat yay., İstanbul 2007.

CAHEN, Claude, Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi, (çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), Ankara 1988.

_____, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, (çev. Yıldız Moran), E yay., İstanbul 1994.

ÇAY, Abdülhâluk *Anadolu’nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokefalon) Zaferi (17 Eylül 1176)*, Ankara 1984.

ÇELEBİ, Elvan *Menakübü’l-Kudsiyye fi Menâsibi’l-Ünsiyye*, (Baba İlyas-ı Horasani ve Sülalesinin Menkıbevi Tarihi), (Haz. İsmail E. Erünsal- A.Yaşar Ocak), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.

ÇETİN, Osman, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı*, Marifet yay., İstanbul 1981.

ÇİFTÇİ, Cafer, "XIV. Yüzyılda Anadolu'da Uç Beyliklerinin Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri, *Türkler*, c. 7, s. 394.

DANIŞMEND, İ. Hakkı, *İzahlı Tarih Kronolojisi*, İstanbul 1948.

DARKOT, Besim, "Aydın", *İ.A.*, c. II, M.E.B. Yay., İstanbul 1997, s.61-62.

DEMİRKENT, Işın, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer, *Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu*, Yapı Kredi Yayınları., İstanbul 1999.

DURAN, Remzi, *Menteşe Beyliği Mimarisi*, (Doktora Tezi), İzmir 1995.

EFLAKİ, Ahmed, *Menakibü'l Arifin*, (çev. Tahsin Yazıcı), *Ariflerin Menkıbeleri*, c.II, M.E.B yay., Ankara 1953.

EL-ÖMERİ, İbn Fazlullah Ahmed bin Yâhya, *Mesalikü'l-ebzar fi Memâlikü'l-emsar*, (çev. Yaşar Yücel, "Mesalikü'l-Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri"), *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, Ankara 1991, s. 183-203.

EMECEN, Feridun, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi yay., İstanbul 2001.

ENVERİ, *Düstur-name-i Enveri Medhal*, (Haz. Mükrimin Halil Yınanç), Kitapevi yay., İstanbul 1923.

ERAVCI, H.Mustafa ve KORKMAZ, Mustafa; *Saruhanogullari ve Osmanli Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzler*, (editör Mehmet Çelik), Manisa Valiliği yay., Manisa 1999.

ERDEM İlhan, "XIII. yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'nun Doğusunda Yaşanan Hâkimiyet Mücadeleleri", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi*, c.XIX, S.30., Ankara 1998, s.57-68.

ERKAN, M., "Gazavatnâme Maddesi", *DİA*, c.XIII, Diyanet İşleri Yayınevi, 1991, s.439-440.

ERSAN, Mehmet, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, Birleşik yay., Ankara 2010.

_____, "Katalanların Anadolu'daki Faaliyetleri", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu Bildiriler*, (18-20 Ekim 2004).

GREGORY, Timothy E., *Bizans Tarihi*, (çev. Esra Ermert), İstanbul 2008.

İBN BATUTA, *Seyahatname, I-II*, (çev. Mürsel Öztürk), Yapı Kredi yay., Ankara 1996.

İBN BİBİ, *El-evamirü'l-Ala'ie fi'l-umuri'l-Ala'ie*, c. I-II, (Haz. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1996.

İNALCIK, Halil, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar ", *Uluslar arası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, (23-25 Haziran 1997), T.T.K, İstanbul 1997, s.173-185.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul 2008.

JENNINGS, C.Ronald, “Gazi Tezi Üzerine Düşünceler”, *Söğüt'ten İstanbul'a*, İmge Kitabevi, İstanbul 2000, s.429–442.

KAÇAR, Burhan , “Türklerde Gazilik Geleneği ve Kitab-ı Melik Ahmed Danişmend Gazi”, *Melik Ahmed Danişmend Gazi ve Danişmendnâme Sempozyumu Tebliğleri*, GOP Üniversitesi Basımevi, Niksar 1995.

KAFADAR, Cemal, *Between Two Worlds*, (çev. Ceren Çıkın), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu İki Cihan Aresinde*, Birleşik yay.,Ankara 1995.

KAFESOĞLU, İbrahim , “Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1115-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s.259-274.

KAYMAZ, Nejat, *Pervane Muinüddin Süleyman*, T.T.K, Ankara 1970.

_____, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, T.T.K, Ankara 2009.

KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003.

KOCA, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykavus, (1211-1220)*, T.T.K, Ankara 1997.

_____, “Türkiye Selçuklu Uçları”, *Pax Ottomana*, (edit. Kemal Çiçek), Yeni Türkiye yay., Ankara 2001, s.821-833.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Akçağ yay., İstanbul 1981.

_____, “Anadolu Selçuklu Tarihi'nin Yerli Kaynakları”, *Belleten*, c.VII, S.27, Ankara 1943, s. 389-391.

_____, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 2003.

_____, “Oğuz Etimolojisi Hakkında Tarihi Notlar”, *Türkiyat*, c.I, s.209-211.

KURAT, Nimet Akdes, *Çaka Bey*, Ankara 1966.

QUENTİN, Simon de Saint *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, (çev. Erendiz Özbayoğlu), Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı yay., Antalya 2006.

KHONIATES, Niketas, *Historia*, (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), T.T.K, Ankara 1995.

_____, *Historia*, (çev. Işın Demirkent), *Niketas Khoniates'in Historia'sı* (1195-1206), *İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, Dünya yay., İstanbul 2004.

LAIO, A., “Marino Sanudo Torsello, Bizans ve Türkler: 1332-1334 Türklere Karşı İttifakın Perde Arkası”, (çev. Murat Keçiş), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.XXII, S. 34, (2003), s.183-222.

LANE- POOLE, Stanley, *Garbi Anadolu'da Selçukilerin Varisleri, Tavaif-i Müluk*, (çev. Halil Edhem), İstanbul 1926.

_____, “Menteşeoğulları”, c.II, *TOEM*, s.761-768.

LİNDNER, Rudi Paul, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, (çev. Müfit Günay), İmge Kitabevi yay., Ankara 2000.

MÜNECCİMBAŞI, Ahmed bin Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel*, (Haz. Ali Öngül), *Selçuklular Tarihi II, Anadolu Selçukluları Ve Beylikleri*, Akademi Kitabevi, İzmir 2001.

NİCOL, Donald M., *Bizans'ın son Yüzyılları (1261-1453)*, (çev. Bilge Umar), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1999.

OCAK, Ahmet Yaşar, *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Baba Resul (Babailer) İsyanı ve Anadolu'nun İslâmlaşması Tarihindeki Yeri*, Dergâh yay., İstanbul 1980.

_____, "Babailik", *DİA*, c. IV, İstanbul 1991, s.373-374.

OKTAY, Hasan, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, İstanbul 2007.

OSTROGORSKY, Georgy, *History of the Byzantine State*, (çev. Fikret Işıltan), *Bizans Devleti Tarihi*, T.T.K. yay., Ankara 2006.

ÖDEN, Zerrin Günal, *Karesi Beyliği*, T.T.K. yay., Ankara 1999.

_____, "Bizans İmparatorluğu'nun Türklere Karşı Alan ve Katalanlar İle İttifakı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.35. , İstanbul 1994, s.123-129.

_____, "Karasioğulları", *DİA*, c.24, İstanbul 2001.

ÖZDEĞER, Mehtap, *15-16.yy Arşiv Kaynaklarına Göre Uşak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Filiz Kitabevi yay., İstanbul 2001.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Gazi Maddesi", *DİA*, c.XIII, Diyanet İşleri Yay., s.443-445.

PARLAK, Türkmen, *Ege Denizinde İlk Türk Derya Beyleri*, Eylül 1979.

PACHYMERES, Georges, *Relations Historiques*; İlcan Bihter Gül, *Georges Pachymeres'in "Relations Historiques" Adlı Eserinde Yer Alan Türkler İle İlgili*

Kayıtların Değerlendirilmesi, Bizanslı Gözüyle Türkler, İlgı Kültür Sanat yay., İstanbul 2009.

RUNCİMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. I, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1989.

SEVİM Ali - YÜCEL Yaşar, *Türkiye tarihi, fetih, Selçuklu ve beylikler dönem*, c.I., T.T.K. yay., Ankara 1993.

SEVİM, Ali, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, T.T.K, Ankara 1990.

_____, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, Başlangıçtan 1086'ya Kadar*, T.T.K, Ankara 1988.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar, (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanlar*, Ana Yay., Nisan 1965.

_____, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, 1970, s.1-145.

_____, "Kösedağ Savaşı", *DİA*, c. 26, Ankara 2002, s.272-273.

SPULER, Bertold, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, (çev. Cemal Anadol), 2. baskı, Ankara 1987.

ŞEKER, Mehmet, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1987.

ŞİKARİ, *Kararnannâme*, (çev. Necdet Sakaoğlu), *Karamanoğulları Tarihi*, İstanbul 2005.

TEKİN, Şahabettin, "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarıkası (Gaziliğin Yolları) Adlı Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Gaza ve Cihâd Kavramları Hakkında", *Journal of Turkish Studies*, S.V/XIII, İstanbul 1989, s.139-204.

_____, "Türk Dünyası'nda Gaza ve Cihad Kavramları Üzerine Düşünceler", *Tarih ve Toplum Dergisi*, c.19, S.109, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s.9-18.

TEVHİD, Ahmed, "İnançoğulları", *TOEM*, c. II, 1329.

_____, "Kütahya'da Germiyan Beyleri", *TOEM*, İstanbul 1911, s. 505.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi yay., İstanbul 1999.

_____, *Selçuklular Zamanında Türkiye; Siyasi Tarih; Alparslan'dan Osman Gazi'ye*, Turan Neşriyat Yurdu yay., İstanbul 2004.

_____, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993.

_____, "Kılıç Arslan I", *DİA*, c.6, Ankara 1989, s.397-398.

TURAN, Şerafettin, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, I, Metris Yay., İstanbul 1990.

ULUÇAY, Çağatay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Resmi Vesikalar*, II, İstanbul 1940.

_____, "Saruhanogulları", *DİA*, c.X, M.E.B. yay., İstanbul 1993, s.239-244.

_____, "Menteşe Oğulları", *İA*, c.VII., M.E.B yay., İstanbul 1997,s.724-731.

UMUNÇ, Himmet, “Balat’ta Bir İngiliz Şövalyesi: Beylikler Döneminde Türkiye’nin Batı İle İlişkileri”, c.III, XIII. *Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara 2002.

UYUMAZ, Emine, *Sultan Alaaddin Keykubat Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, T.T.K. , Ankara 2003.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Kitabeler ve Sâhib, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamidoğulları Hakkında Malumat*, Maarif Vekaleti yay., c. II. , İstanbul 1929.

_____, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK, Ankara 1984.

_____, *Anadolu Beylikleri ve Karakoyunlu-Akkoyunlu Devletleri*, T.T.K. yay., Ankara 1988.

_____, “Menteşeoğulları”, *İA*, c.7, İstanbul 1993.

VARLIK, Mustafa Çetin, *Germiyanoğulları Tarihi (1300–1429)*, Atatürk Üniversitesi yay., Ankara 1974.

_____, “Anadolu Beylikleri”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, c.VIII, İstanbul 1988. s. 483-596.

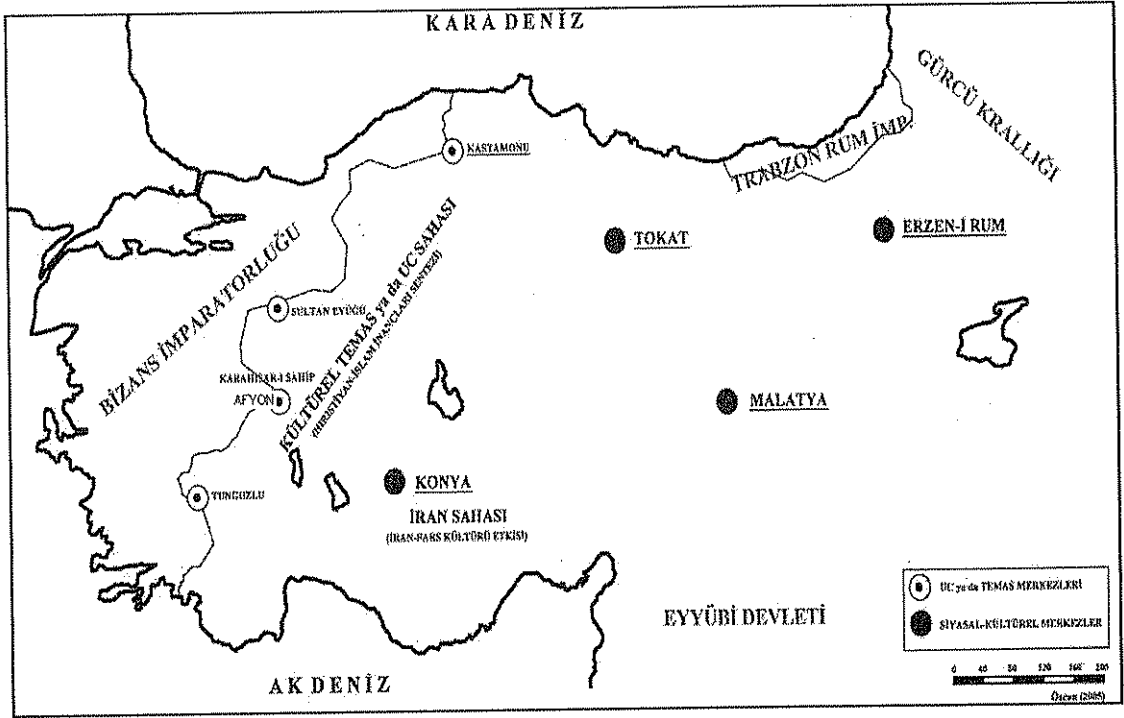
_____, “Germiyanoğulları”, *DİA*, c.14, İstanbul 1996, 33-35.

WITTEK, Paul, *Menteşe Beyliği*, (çev. Orhan Şahin Gökyay), T.T.K. yay., Ankara 1944.

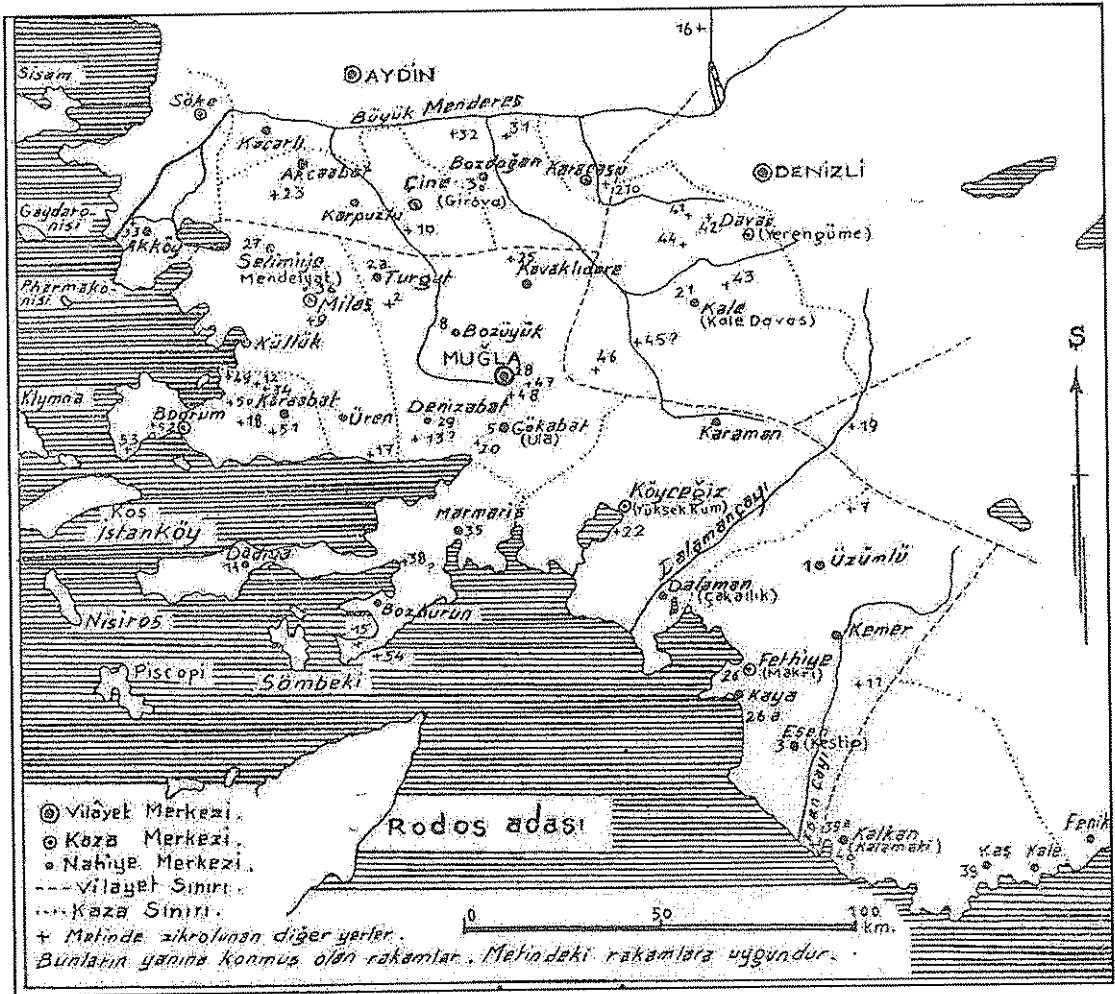
_____, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu*, (çev. Fatma Berkay), Pencere yay., İstanbul 2000.

YAZICIZADE, Ali, *Tevârih-i Ali Selçuk*, (haz. Abdullah Bakır), Çamlıca Yay., İstanbul 2009.

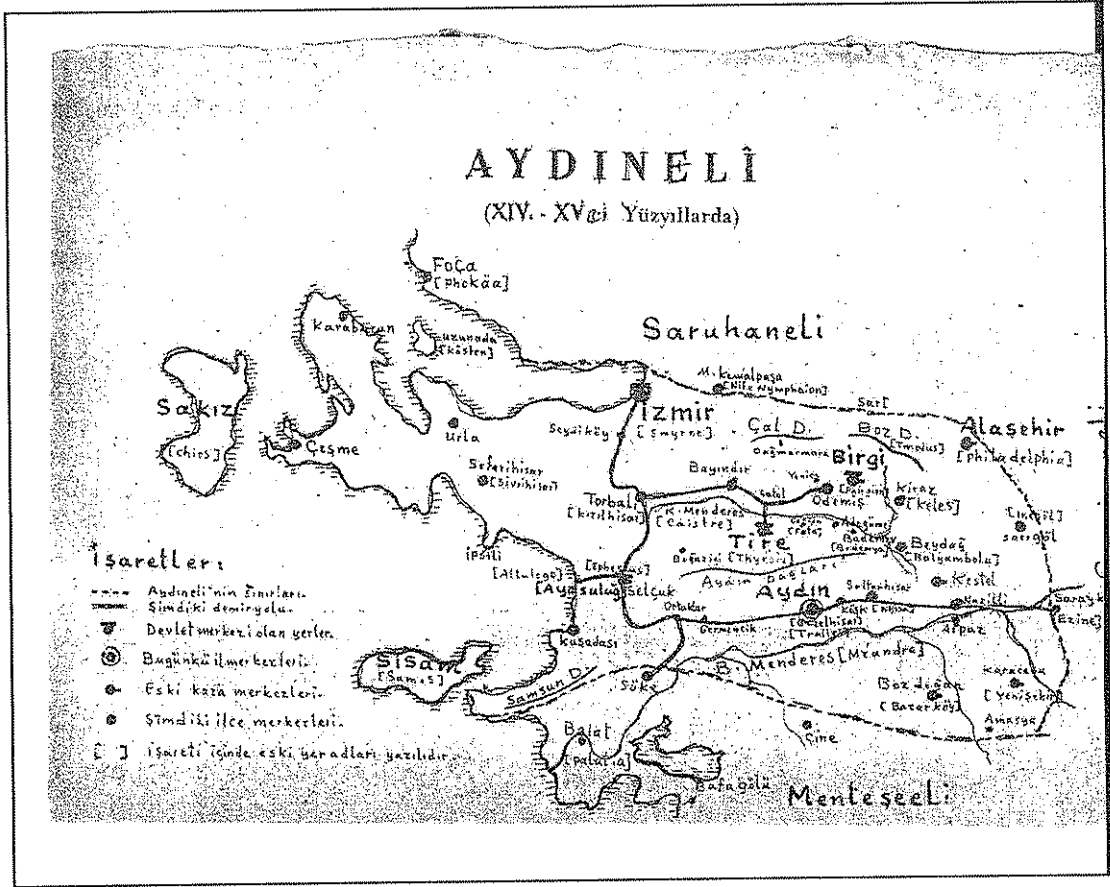
YINANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1944.

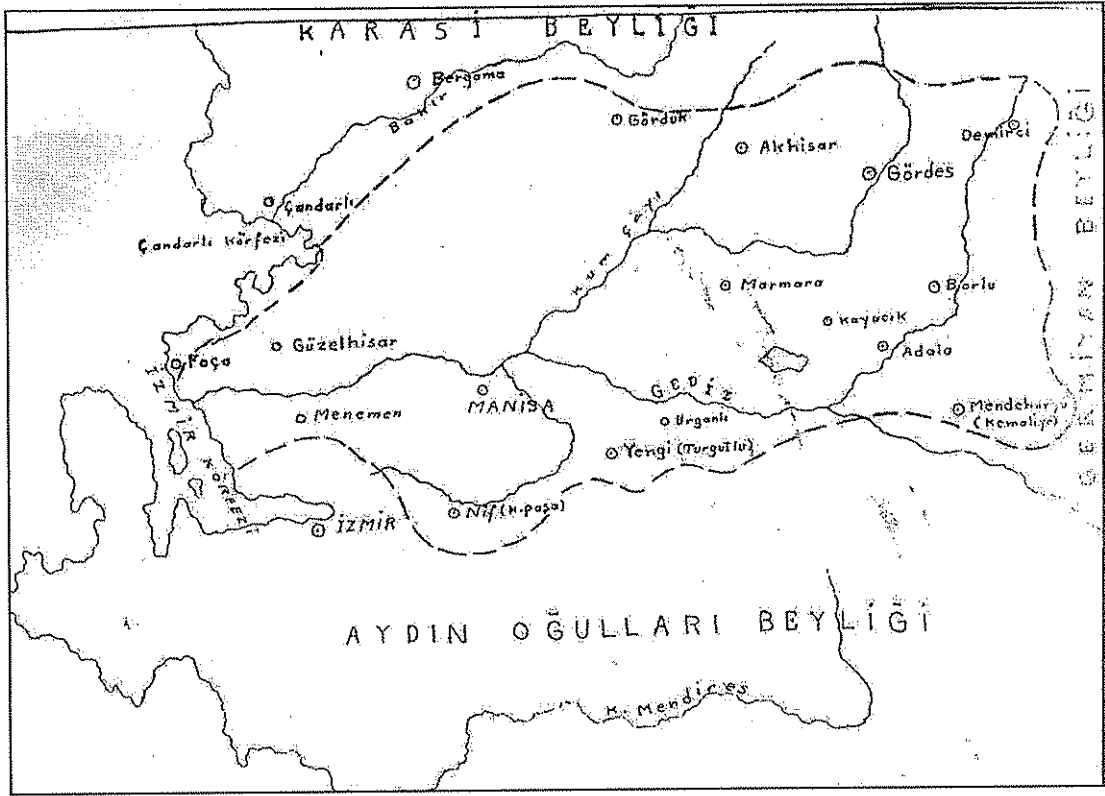
Harita-2- Bizans İmparatorluğu ile Anadolu Selçuklu Devleti Hudut Bölgesi

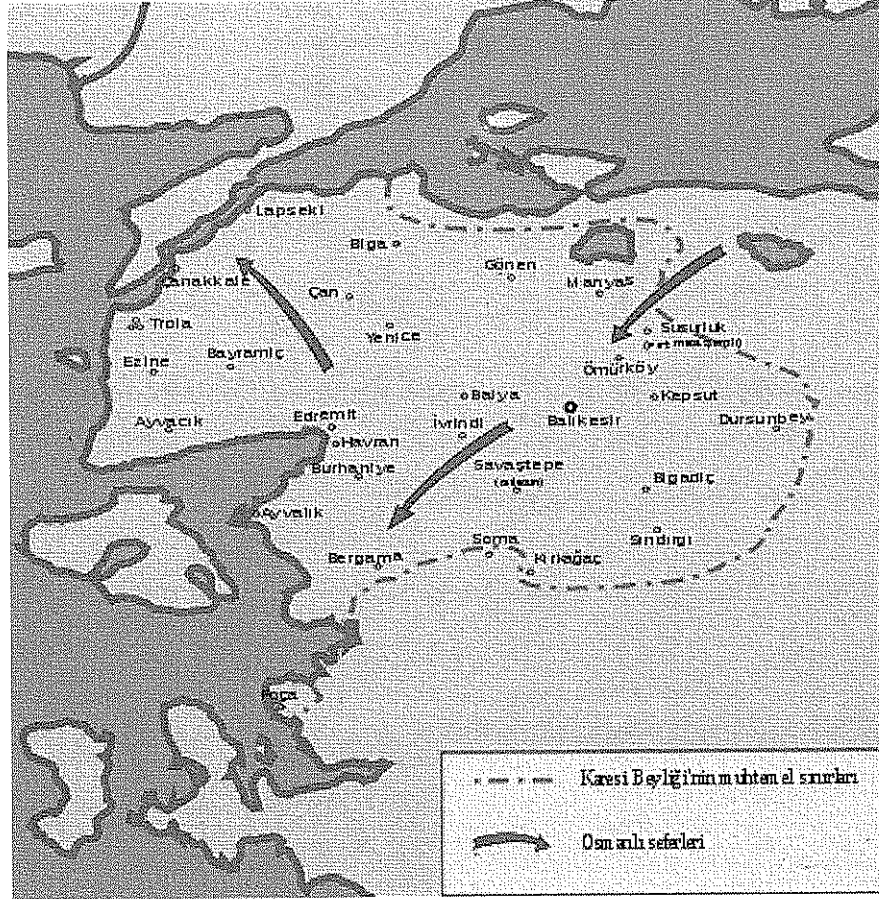
Harita-3- Menteşeoğulları Beyliği'nin Sınırları

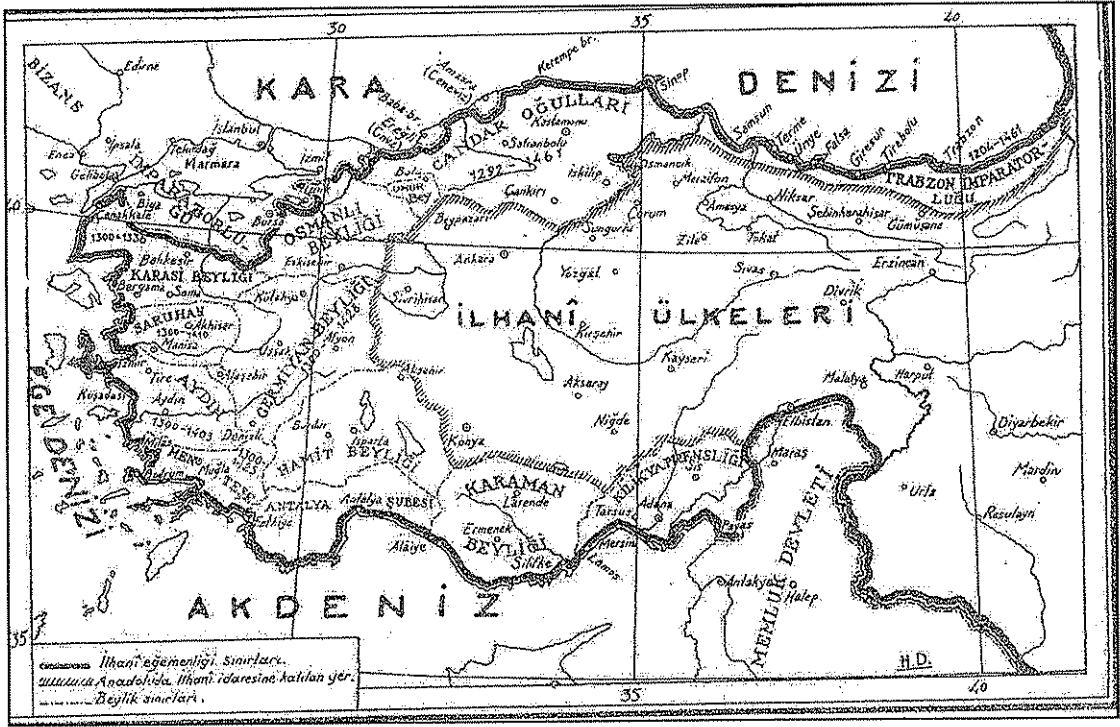
Harita-4- Aydınoğulları Beyliği'nin Sınırları

Harita-5- Saruhanogullari Beyligi'nin Sınırları

Harita-6- Karasi Beyliği'nin Sınırları

Harita-7- XIV. YY.'ın İlk Çeyreğinde Anadolu'nun Genel Görünümü

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Özlem KALKAN

Doğum Yeri : B.Almanya

Doğum Yılı : 04.06.1984

Medeni Hali : Bekâr

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1999-2001 : Antalya Lisesi

Lisans 2003-2007 : Muğla Üniversitesi (Tarih Bölümü)

Yabancı Dil : Almanca/İngilizce